146571

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

146571

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası Kalkınma Kuruluşlarının Kadın Eğitimine Yönelik Projelerinin Değerlendirilmesi

Aigerim Shilibekova
2501020468

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Gülay Günlük Şenesen

İstanbul 2004

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı** **2501020468** numaralı hazırladığı **AIGERIM SHILIBEKOVA'NIN** **"ULUSLARARASI KALKINMA KURULUŞLARININ KADIN EĞİTİMİNE YÖNELİK PROJELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ"** konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10.Maddesi uyarınca **16.08.2004 PAZARTESİ** günü saat **14.00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .kabulü.....'ne* ~~**OYBİRLİĞİ**~~ **/OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZASI
PROF.DR.GÜLAY GÜNLÜK ŞENESEN	Kabul	
PROF. DR. FATMAGÜL BERKTAY	Kabul	
YRD.DOÇ.DR. SERPİL ÇAKIR	Kabul	
YRD.DOÇ.DR. İNCİ KERESTECİOĞLU	Düzeltme	
YRD.DOÇ.DR. SEVGİ USTA SAYITA	Düzeltme	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
Tel:0212 440 00 00 -Fax: 0212 520 85 04

Öz

Bu çalışmanın başlıca amacı, Dünya Bankası ve UNDP gibi uluslararası kalkınma kuruluşlarının kalkınmanın önemli unsurlarından biri olan kadının eğitimine yönelik projelerini irdelemektir. Kadını güçlendirmeye ilişkin Türkiye'deki UNDP'nin uygulama örneklerinin değerlendirilmesi sayesinde, uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından kalkınmakta olan ülkelere kalkındırma amacıyla yapılan yardımın hedefine ulaşıp ulaşmadığını, kalkınma kuruluşlarının etkinliklerinin yararlığı ve verimliliği, kalkınma projelerinin ülke ve özellikle kadın istihdamına katkısı incelenmektedir.

Araştırmanın üç yönden ele alınmıştır: birinci yönü, uluslararası arenada uluslararası kuruluşların konumunun, varoluş gerekçelerinin, işlevlerinin ve ilişkilerinin sorgulanması; ikinci yönü, kalkınma kavramının ve kuramsal yaklaşımların, kalkınma kuruluşlarının faaliyetlerinin incelenmesi; üçüncü yönü ise, genel kalkınma perspektifleri açısından kadının güçlendirme konusunun irdelenmesidir.

Çalışmamızda dolaylı ve dolaysız, temel iki veri toplama yöntemi ve bununla ilgili teknikler: literatürün taranması ve değerlendirilmesi, doğrudan bilgi toplamaya yönelik görüşme (interview) tekniği kullanılmıştır.

Çalışmada, oluşturduğumuz teorik çerçeveye ve uygulama sonuçlarının değerlendirmesine dayanarak, uluslar arası kalkınma kuruluşlarının kadın eğitimine yönelik projelerinin etkinlik derecesinin düşüklüğü, ancak bu tür faaliyetlerin ülkenin kalkınma sürecinde yine de vazgeçilmez bir etken olduğu şeklinde sonuca varılmıştır.

Abstract

The major aim of this study is to examine the development projects on one of the most important factors of development, women's education. These development projects are usually financially supported by such institutions as World Bank or UNDP, known as international development organizations. The projects chosen for our study were implemented in Turkey in the frames of National Programme for the Enhancement of Women's Integration in Development between 1997-2000.

The study consists of 4 main parts. In the first part international organizations are viewed as actors of international relations. For this, their roles, reasons of existence, functions and interrelations are thoroughly examined. Secondly, the study focuses on the concept of development and theoretical approaches to it. The third part discusses particular development organizations, World Bank and UNDP. These two well-known institutions and their activities are analized from the perspective of development. And finally, the fourth part explores women's involvement in development process and presence of women on international development agenda. In discourse of the topic appraisal of the pilot projects

We conclude the study by considering that the efficiency of the development projects is low, however these projects are still very important means for achievement the Millennium Development Goals.

Önsöz

"Uluslararası Kalkınma Kuruluşlarının Kadın Eğitimine Yönelik Projelerinin Değerlendirilmesi" adlı çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Uluslararası İlişkiler" Anabilim Dalı Yüksek Lisans programını bitirme tezidir.

İstanbul Üniversitesi'nde Yüksek Lisans öğrencisi olmak benim için ayrıcalıktır. Ancak yaşadığımız zorluklardan dolayı sınıf arkadaşlarımın hepsi benimle hemfikir olmayabilir. Herkes görebildiği kadar görür. Benim için öyleydi. Çünkü, öğrendiğim bilgi değerli, edindiğim tecrübe engin, tanıdığım kişiler özeldir.

Osmanlı'yı ve İstanbul'u tanıtan Yrd. Doç. Dr. Mehmet Öznur Alkan'a ve siyaset kuramları ile tanıştıran Prof. Dr. Cemil Oktay'a, seminer dersinin sayesinde Türkçe'yi geliştirmeme yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Serpil Çakır'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Bilim insanı olmanın, araştırma yapmanın, çok çalışmanın, disiplinli olmanın ne demek olduğunu ve ne kadar kolay olmadığını anlamam ise, "Bilimsel Araştırma Teknikleri" dersinin sayesinde olmuştur. Bu dersin nitelikli ve öğretici geçmesini sağlayan ve kendisi bu tezin danışmanlığını kabul eden Prof. Dr. Gülay Günlük Şenesen hocama minnettarım. Bir sene boyunca bir kere olsun kibar gülümsemesini ve desteğini eksik etmeyen, sonsuz sabır gösteren Gülay Hocam çalışmamı teşvik etmiş, sadece bir hoca değil aynı zamanda bir dost olmuştur. Sevinçlerimi, İngiltere'de doktora çalışmalarına kabul edildiğimde, nişanlandığımda; hüzünlerimi, yanlış kanser teşhisi ile hastanelerde aylarca sabahladığımda, destek olmuş, tez çalışmamın gereken şekilde yürümemesinden dolayı asla kırıcı veya sert tavır göstermemiştir. Gurbette böyle bir desteğin değeri çoktur. Çünkü, ailemden 7000 kilometre uzakta, İstanbul gibi kozmopolit bir yerde tek başına olmak ve mücadele etmek kolay olmamıştır.

Herhangi bir çalışmanın ortaya çıkması için ilk önce orijinal bir fikir, daha sonra o konuda bilgi gereklidir. Bilgiyi elde etmek için ise, doğru kaynağa başvurmak gerekir. O kaynağı bulmak için de doğru yönde hareket edilmeli. Benim için bir kaynak ve bir yön gösterici olan ve kendisi beni tanımadığı halde yardımını esirgemeyen Nazik Işık'a en içten teşekkür ederim. Ve bu çalışmanın uygulama bölümünün yazılması için zaman ayırarak sorularıma cevap veren İ.Ü. KSAUM'un

kurucusu ve müdürü Prof. Dr. Necla Arat'a, E.Ü. EKAM'ın müdürü Prof. Dr. Seval Sekin'e ve KEDV uzmanı Berrin Yenice'ye teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu çalışmanın yazılma sürecinde desteğini eksik etmeyen ve sonsuz sabır ve hoşgörü gösteren sevgili annelerim, babam ve eşimin de emeği çoktur. Onlara ne kadar teşekkür etsem de azdır.

Burada adı geçen herkese bir daha teşekkür eder, başarılar dilerim.

İçindekiler

Öz iii

Abstract iv

Önsöz v

Tablolar ve Şekiller ix

Kısaltmalar Listesi x

Giriş 1

I. Uluslararası Kuruluşlar: Kim, Ne, Ne Yapar?

1.1 Uluslararası İlişkilerde Aktör olarak Uluslararası Kuruluşlar 5

II. Uluslararası Kuruluşların Gündeminde "Kalkınma"

2.1 Kalkınma Kavramı 11

2.2 Kalkınma Kavramının İnsani Boyutu 17

2.3 Kalkınma Yardımı: Neden? 19

III. Uluslararası Kalkınma Kuruluşları

3.1 Uluslararası Kalkınma Kuruluşu olarak Dünya Bankası 25

3.1.1 Dünya Bankası'nın Kalkınma Projeleri 29

3.2 Uluslararası Kalkınma Kuruluşu olarak UNDP 34

3.2.1 UNDP'nin Kalkınma Projeleri 38

3.3 Kalkınmada Uluslararası ve Ulusal İşbirliği

3.3.1 Uluslararası Kalkınma Kuruluşlarının Ortak Gündemi 41

3.3.2 Uluslararası Kalkınma Kuruluşları ve Ulus-Devlet 44

IV. Kadın Eğitimine Yönelik Projeler: UNDP Türkiye Örnekleri

4.1 Kalkınma Projelerinde Kadın Olgusu: Kadını Güçlendirme 47

4.2 Kalkınma Projeleri için Aracı Kurum: Türkiye'de KSSGM 54

4.3 Kadın Eğitimine Yönelik Projeler:UNDP Türkiye Örnekleri 56

4.3.1. İ.Ü.KSAUM: "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi" 60

4.3.2 E.Ü. EKAM:"Türkiye'de Kadın İstihdamının Geliştirilmesi için Kanatlı Hayvan Yetiştirme Eğitim Projesi" 66

4.3.3 KEDV: "Kadınlar için Yeni bir İş Alanı: Oyuncak Üretimi" 72

4.4 Pilot Proje Sonuçlarının Değerlendirilmesi ve Öneriler 75

Sonuç 82

Kaynakça 84

Tablolar

Tablo 4.1. WID ve GAD yaklaşımlarının karşılaştırılması 52

Şekiller

Çizim 1.1: Uluslararası Kuruluşlar 6
Çizim 1.2: Ortodoks Görüşe Göre Uluslararası İlişkiler 8
Çizim 1.3: Tüm Uluslararası Bağlantılar 9
Şekil 3.1: Dünya Bankası Kredilerinin Sektörel Dağılımı (Kümülatif) 30
Çizim 3.2: Kalkınma Projelerinin Geçtiği "Proje Aşamaları" 33
Çizim 3.2: UNDP'nin kalkınma projelerini ilgili ülkede uygulama süreci 39

Kısaltmalar Listesi

APEC	Asya-Pasifik Ekonomik Birliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslarının Birliği
CAS	Country Assistance Strategies
CEDAW	"Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"
DAC	Kalkınma Yardım Komitesi
ECOSOC	Bieleşmiş Milletler Ekonomi Ve Sosyal Konseyi
ECU	Avrupa Para Birimi
EPTA	Teknik Yardım için Genişletilmiş Program
EU	Avrupa Birliği
FAO	Gıda Ve Tarım Örgütü
GAD	Gender And Development
IBRD	Uluslar arası İmar Ve Kalkınma Bankası
ICIDI	Uluslar arası Kalkınma Sorunları Bağımsız Komisyonu
ICSID	Uluslar arası Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
IDA	Uluslar arası Kalkınma Birliği
IFC	Uluslar arası Finans Kurumu
ILO	Uluslar arası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslar arası Para Fonu
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
KASAUM	Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi
KSSGM	Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
KEDV	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
LDC	En az Gelişmiş Ülkeler
MDG	Millennium Development Goals
MIGA	Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
NGO	Hükümet Dışı Örgütler
ODA	Resmi Kalkınma Yardımı

OECD	Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü
OPEC	Petrol İhracatçı Ülkeler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SUNFED	Special United Nations Fund for Development
UKK	Uluslar arası Kalkınma Kuruluşları
UN	Birleşmiş Milletler
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret Ve Kalkınma Konferansı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim-Bilim Ve Kültür Örgütü
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
UNIDO	Uluslar arası Kalkınma Sorunları Bağımsız Komisyonu
UNIFEM	Birleşmiş Milletler Kadın Kalkınma Fonu
WB	Dünya Bankası
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WID	Women in Development
WTO	Uluslar arası Ticaret Örgütü

Giriş

Uluslararası kuruluşların amacı ve rolü en başta uluslararası ilişkiler olmak üzere hukuk, sosyoloji, siyaset bilimi, çevrebilim, iktisat gibi farklı bilimsel disiplinler açısından ele alınmış ve incelenmiştir. Ayrıca bu kuruluşların izledikleri politikaları, bulundukları faaliyetleri, uyguladıkları stratejileri, sosyal hayatta sahip oldukları konumları ve taşıdıkları önem pek çok çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmanın da başlıca ilgi odağı Uluslararası Kalkınma Kuruluşları'dır(UKK).

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, "Uluslararası Kalkınma Kuruluşları" adıyla bilinen oluşumların varlığını ve uluslararası arenada işlevlerini sorgulayarak, bunların kalkındırma amacıyla yoksul ülkelere yaptığı yardımların etkinliğini incelemektir. Söz konusu kuruluşların, uluslararası arenada üstlendikleri rol çok yönlü, yürüttükleri faaliyetlerin yelpazesi çok geniş olduğundan, araştırmamız bu kuruluşların, sadece, kalkınmanın önemli unsurlarından biri olan kadının eğitimine yönelik projelerini ele almaktadır. Bu uygulama örneklerinin değerlendirilmesi sayesinde, uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından kalkınmakta olan ülkelere kalkındırma amacıyla yapılan yardımın hedefine ulaşıp ulaşmadığını, kalkınma kuruluşlarının etkinliklerinin yararlılığı ve verimliliği, kalkınma projelerinin ülke ve özellikle kadın istihdamına katkısının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamını, üç yönlü olarak tanımlamak gerekir: birinci yönü, uluslararası arenada uluslararası kuruluşların konumunun, varoluş gerekçelerinin, işlevlerinin ve ilişkilerinin sorgulanması; ikinci yönü, kalkınma kavramının ve kuramsal yaklaşımların incelenmesi; üçüncü yönü ise, genel kalkınma perspektifleri açısından kadının konumu ve istihdamdaki yeri, ve bu amaçla yürütülen UNDP'nin kadın eğitimine yönelik uygulamaları ile ilgili durumun saptanmasıdır. Birinci boyutta, uluslararası kuruluşların uluslararası arenadaki konumu irdelenmiş, daha sonra kalkınma perspektifleri içinde amaçları, politikaları ve faaliyetleri kapsanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci boyutu olarak tanımladığımız kalkınma kavramının gelişimi, İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar kalkınma olgusuna ilişkin teorilerin gelişimi, ve insani anlamdaki kalkınmanın önemi ele alınmıştır. Bu anlamda araştırma, kalkınmayı tüm boyutları ile değil, belirtilen sınırlar -eğitim ve kadın- içinde kalarak kapsamaktadır. Üçüncü boyutu ise, kadın eğitiminin kalkınmadaki rolüyle ilişkilendirilerek kalkınma projelerindeki kadın olgusu irdelenmiş kalkınmanın kadını güçlendirme boyutu tartışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda kullanılan veri toplama yöntem ve teknikleri, dolaylı ve dolaysız temel iki yöntem ve bununla ilgili tekniklerdir. Araştırmanın kuramsal çerçevesi için dolaylı araştırma yöntemi olarak ilgili literatürün taranması ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Projelerle ilgili değerlendirmeler için ise, doğrudan bilgi toplamaya yönelik görüşme tekniği kullanılmıştır. Yani, projelerle ilgili veriler, bu projelerde yetkili olan, görev alan yönetici ve uzmanlardan, uygulama aşamalarında nelerin, nasıl, ne zaman, kimlerin katkılarıyla yapıldığına ilişkin sorulara yanıtlar, yine derinlemesine mülakat ya da kısa soru formları ve gözlem teknikleri aracılığı ile elde edilmiştir. Konunun, özellikle değerlendirme ve önerilerle ilgili kısmında yardımcı olacağı görüşüyle, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ile görüşme yapılarak, ilk elden edinilen bilgiler ve konu ile ilgili raporların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Ayrıca, araştırmanın bu kısmı için hem dıştan hem içten araştırma yöntemine başvurulmuştur. Yani, Türkiye'de uygulanan projelerin değerlendirilmesi için Türk toplumunun kültürel özelliklerini gözönünde bulundurarak Türk kadınları, özellikle dar gelirli ve gecekondu bölgesinde ikamet eden kesimin kadınları açısından bakılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yapısı

Dört bölümden meydana gelen çalışmanın birinci bölümü, uluslararası kuruluşların tanımını özetlemekte, onların dünya politikasında üstlendiği rollerini ve sahip olduğu konumunu, onların uluslararası arenada yürüttüğü ilişkiler ve kurduğu bağlantılarını ele almaktadır.

İkinci bölüm ise, kavram ve teoriye ayrılmıştır. Burada, uluslararası ilişkilerde yoksul ülkelerin kalkınmasına uygun politika üretimini etkileyen kalkınma kavramına kuramsal yaklaşımlar ve kalkınma olgusunun kendisi çeşitli teoriler ışığında incelenip değerlendirilmektedir. Bunu yaparken, amacımız, özellikle son on yılda gündemi meşgul eden insani gelişme anlamındaki kalkınma olgusunu, onun içinde eğitim unsurunun rolünü irdelemektir. Bunun dışında, kalkınma olgusunun neden uluslararası kuruluşlar için önemli olduğuna, bu kuruluşların finansmanını üstlenen Batı'nın tutumuna ve onun sağladığı kalkınma yardımının nedenlerine değinmektedir.

Üçüncü bölümde, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), gibi uluslararası kalkınma kuruluşunun yapıları ve çalışmamızın kapsamına giren, kalkınmaya yönelik politikaları ve faaliyetleri, özellikle insani gelişme kavramının çerçevesinde gerçekleşen kalkınma projeleri, ayrıntılı olarak incelenmektedir. Burada bu kuruluşların kendi aralarında ve ulus-devletle, kalkınma alanında yürüttükleri faaliyetlerindeki işbirliğine de değinmektedir.

Dördüncü ve son bölümde ise, önceki üç bölümde işlenen konuların bir nevi uygulamadaki tablosu gösterilmek istenmektedir. Yani, uluslararası kuruluşların devletle olan ilişkilerin uygulamadaki model örneği KSSGM, çalışmamızın amacı gereği uluslararası kalkınma kuruluşlarının kadının güçlendirmesine, özellikle eğitimine yaklaşımları ele alınmaktadır. Böylece, kalkınma hususunun hem uluslar arası kuruluşlar, hem devlet gündeminde edindiği konuma ışık tutan değerlendirmeler doğrultusunda bu hususların uygulamada nasıl bir konuma sahip olduğunu incelemek üzere Türkiye uygulamalarını vaka olarak ele almaktayız. Yani, sırada, değerlendirmeye aldığımız kalkınma kuruluşlarının çalışmalarını, söz konusu kalkınma projelerini Türkiye'de uygulanması ve yürütülmesini incelemeyi hedef alan, kanaatimizce, çalışmamızın en önemli uygulama bölümü gelmektedir.

Çalışma, ayrıntılı bir değerlendirmeyle sonuçlanmaktadır. Burada, uygulama bölümündeki projelerin sonuçlarını göz önünde bulundurarak teori bölümünde ele aldığımız uluslararası kalkınma kuruluşu, kalkınma kavramı, insani gelişme olarak kalkınma, kalkınma projeleri tekrardan değerlendirilmekte ve en önemlisi uluslararası

kalkınma kuruluşlarının varlığı, faaliyetleri ve onların etkinliği sorgulanmaktadır. Bunların sonucu itibariyle geleceğe dönük öneriler, uluslararası kalkınma kuruluşların ve ulus-devlet işbirliğinin potansiyelleri üzerinde durulmaktadır.

I. Uluslararası Kuruluşlar: Kim, Ne, Ne Yapar?

1.1 Uluslararası İlişkilerde Aktör Olarak Uluslararası Kuruluşlar

Diplomasi, uluslararası hukuk ve gazetecilik alanlarında, akademik analizde de, uluslararası ilişkiler devletler ya da hükümetlerarası ilişkiler olarak algılanılmaktadır. Halbuki, dünya politikasında cereyan eden siyasi değişimlerin takip edilmesi ve anlaşılması için "devlet" denilen aktörün uluslararası arenadaki diğer aktörleri ile ilişkilerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin, ulus ötesi ve çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve hükümetlerarası kuruluşlar da bu aktörlerden bazılarıdır. Bunlara dahil olarak, uluslararası sistemde meşru sayılmayan gerilla grupları, tarihte ve günümüzde dünyayı etkileyen faaliyetlerde bulunan terörist örgütler, meşruluk kazanmış ulusal kurtuluş harekatları gibi oluşumlar da uluslararası ilişkilerin kapsadığı alana girmektedir. Bütün bu örgütsel oluşumlar dünya politikasında önemli rol oynamakta ve devletlerle etkileşimde bulunmaktadırlar. Bununla birlikte, uluslararası arenada aktif rol oynayan ve etkin bir konuma sahip olan bağımsız politik birimlerin içinde en önemlisi **uluslararası kuruluşlar**dır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe söz konusu kuruluşların en yaygın tanımı şu şekilde yapılmıştır: "Uluslararası kuruluşlar; ulusal sınırları aşan kurumlar. Bir merkezden izlenmesinde ve düzenlenmesinde yarar görülen, süreklilik arzeden ve birçok ülkenin ilgilendiği sorunlarda uzmanlaşmış organizasyonlardır. Kendi konularında uluslararası işbirliğinin maksimizasyonunu hedef tutmakta ve anlaşmazlıkların çözümüne yardımcı olmaktadırlar."[1] Bu tanımın yanısıra, "uluslararası kuruluşlar" kavramını net bir şekilde anlamak için bu kuruluşları genel olarak yapısal biçimleri ve özellikleriyle de değerlendirmek gerekmektedir. Fakat, mevcut kuruluşların çeşitliliği, belirli bir "uluslararası kuruluş" biçiminin ortaya çıkmasını zorlaştırmakta, neredeyse imkansız kılmaktadır. Çünkü, uluslararası kuruluşlar, faaliyet alanları, yetkileri ve bölgesel yönelimleri, üye bileşimi ve yönetim yapıları, örgütlenme şekilleri, ve nihayet fonksiyonları ve amaçları bakımından birbirinden farklı gruplara ayrılabilmektedir. Yine

[1] "International organization", **Dictionary of the Social Sciences**, Craig Calhoun (ed), Oxford University Press ,2002.

de, genel olarak uluslararası kuruluşları üye yapısına göre başlıca üç gruba ayırmak mümkündür: Hükümetlerarası kuruluşlar, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları.[2]

Çizim 1.1: Uluslararası Kuruluşlar

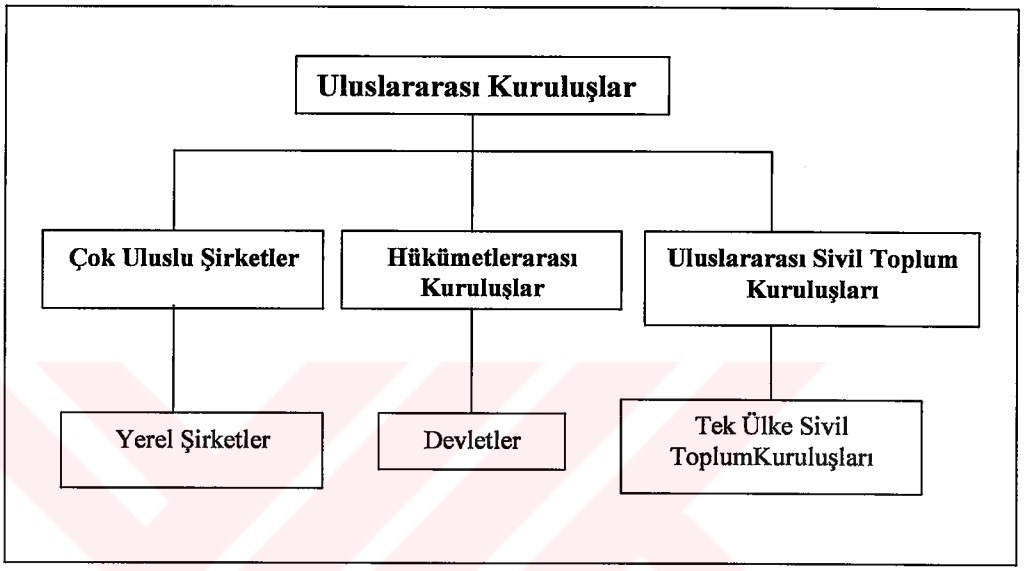

Çizim 1.1'den uluslararası kuruluşu tanımı altında birbirinden farklı yapısı olan ve farklı amaçlar güden oluşumların bulunabileceği anlaşılmaktadır:

a. Hükümetlerarası kuruluşlar, ulus devletlerin hükümetleri arasında gerçekleşen anlaşmalara dayalı ve üye olarak yalnız hükümetlerin katıldığı kuruluşlardır.[3] Yalnız hükümetlerin katıldığı kuruluşların bazıları: EU, NATO, ASEAN, OPEC, APEC, UN, onun uzman ajansları UNFPA, UNESCO, UNDP, UNCTAD, ve ona bağlı olan kuruluşlar FAO, ILO, WHO, WTO, IMF ve WB.

b. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları veya Hükümet Dışı Örgütler (NGO), Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Konseyi'nin (ECOSOC) 27 Şubat 1950 tarihli 288 (X) nolu Kararında: *"Hükümetlerarası anlaşmanın dışında kurulan herhangi bir uluslararası kuruluş hükümet dışı kuruluş olarak kabul*

[2] **Yearbook of International Organizations 1993-1994**, Munich: K. G. Saur, for the Union of International Associations, 30th edn., 1993, Introduction.
[3] A.g.e., Overview.

edilmelidir" şeklinde tanımlanmıştı[4]. Bu gruba örnek olarak Amnesty International, Red Cross, Green Peace gösterilebilir.

c. Çok Uluslu Şirketler, birden fazla ülkede faaliyet gösteren, dış piyasalarda sermaye, üretim ve pazarlama faaliyetleri olan kurumlar[5]. Onların bazıları: Microsoft, Shell, Nestlé, Coca Cola, McDonald's.

Bu kuruluşlar uluslararası platformda faaliyet göstermekte ve birbiriyle siyasi iletişimde bulunmaktadırlar.[6] Yani, uluslararası kuruluşların, biçimsel bile olsa, çeşitli alanlarda kurulması, devletler arasındaki işbirliğinin artması anlamına gelmektedir. Dünyanın sosyo-politik örgütlenişi ve ulus-devletlere bölünmüşlüğü sonucu ekonomik sistem, uluslararası ve ulusal düzeyde ikili bir hiyerarşiyi teşvik ediyor. Nitekim, uluslararası kuruluşların dünya politikasında üstlendiği rolleri ve sahip olduğu konumu önemli olduğu kadar onların uluslararası arenada yürüttüğü ilişkiler ve kurduğu bağlantılar da o denli önemlidir. Birbirine gözlemci statüsünü vererek, hükümetlerarası kuruluşların birbirlerini karşılıklı tanıması ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarına danışmanlık statüsünün verilmesi sadece belirsiz bir bürokratik prosedürler değildir: Bu kurumların düzenli çıktıları başka politik birimlere girdi şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bu kuruluşların başka aktörlerle ilişkilerin yoğunluğu hükümetlerarası dünyasının ulus ötesi dünyasından ayıramayacağımızın anlamına gelmektedir: Hükümetler hükümetlerarası kuruluşlarını, ulus ötesi kurumlar ise uluslararası sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkileri disiplinindeki ortodoks görüşüne göre uluslararası ilişkilerin şekli Çizim 1.2'de gösterilmektedir. Bu çizimden, hükümetlerarası kuruluşların doğrudan muhataplarının devletler olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlantıyı hükümetlerarası kuruluşlar, devlet 1 ve devlet 2 gibi üç unsurdan oluşan üçgen sergilemektedir. Her devlet ise kendi içinde çok uluslu şirketler ile tek-ülke sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkiler yürütmektedir. Son iki örgütlenme ise kendi başlarına uluslararası

---

[4] Kjell Skjelsback, "The Growth of International Non-governmental Organization in the Twentieth century", **International Organization**, 25, 3, Yaz 1971, p.420-442.

[5] Ö. Yeniçeri, "Çokuluslu Şirketler, Milliyetçilik ve Ulus-Devlet Üzerindeki Baskılar", **2023 aylık dergi**, Sayı 17, Eylül 2002, s.51.

[6] P. Willetts, "Actors in Global Politics", **The Globalization of World Politics:An Introduction to International Relations**, (Ed) J.Baylis, S. Smith, NewYork: Oxford University Press,1997, s.303.

sivil toplum kuruluşlarıyla etkileşimde bulunmaktadır. Tek-ülke sivil toplum kuruluşunun uluslararası sivil toplum kuruluşuna üyeliği ya da bağlantısı mevcuttur. Bu bağlantı birincisini meşru kılmakta ve ona uluslararası destek sağlamaktadır. Ulus ötesi şirketler ise (bunlara çok uluslu şirketler de dahil) pek çok konuda uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla ilişki kurabilmektedir. **(Çizim 1.2)**

Çizim 1.2: Ortodoks Görüşe Göre Uluslararası İlişkiler

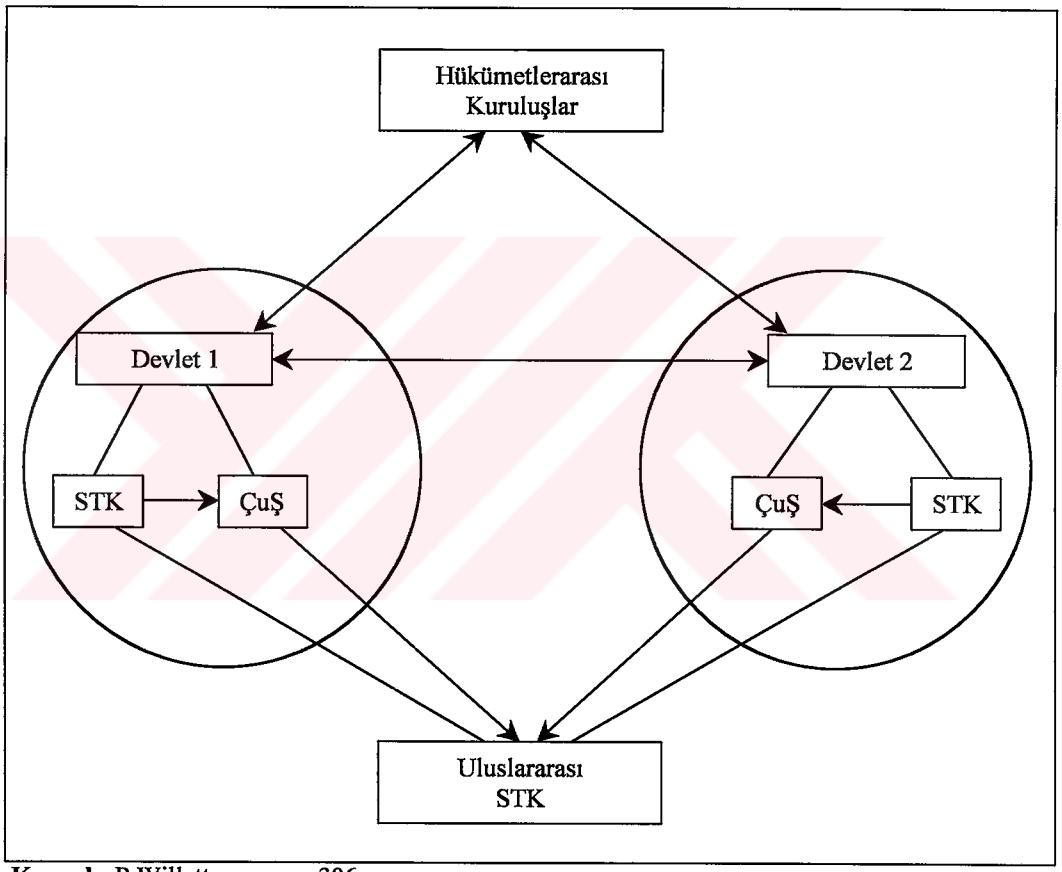

Kaynak: P.Willetts, a.g.e., s.306

Fakat, uluslararası ilişkilerdeki etkileşim daha yakından incelendiğinde ise, uluslararası kuruluşlar arasındaki bağlantılar daha yoğun, daha karma bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerarası kuruluşlar hem devletler, hem de uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkiler sergilemektedir. Devletler kendi aralarında, uluslararası sivil toplum kuruluşları, kendi sınırları içindeki ve dışındaki ulusötesi şirketler ve tek-ülke

sivil toplum kuruluşlarla bağlantı kurmaktadırlar. Uluslararası sivil toplum kuruluşları ise, adı geçen her birimle ilişkiler yürütmektedir. Çizim 1.3'den göründüğü gibi, uluslararası topluluğun yapısını uluslararası ilişkilerin aktörleri ve aralarındaki bağlantılar belirlemekte, uluslararası kalkınma kuruluşları değişik aktörler arasında bağlantı sağlayarak, spesifik bir rol üstlenmektedir. Bunun nedeni, uluslararası kuruluşlara üyeliğin devletleri çoğu konularda politikalarını oluşturmaya ve önermeye mecbur etmesidir.

Çizim 1.3: Tüm Uluslararası Bağlantılar

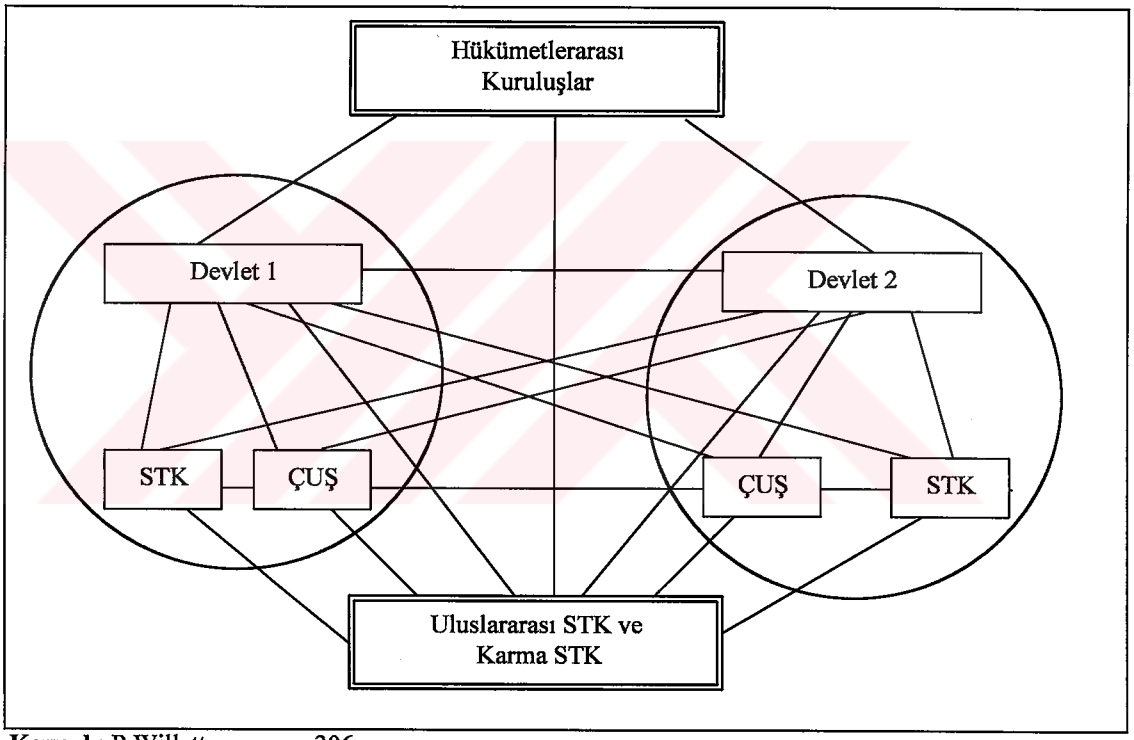

Kaynak: P.Willetts, a.g.e., s.306

Oysa ki, politika oluşturma bir iktidar sorunudur. Aslında, uluslararası kuruluşlardan hiç biri kendine özgü ve üye devletler etkisine duyarsız tam ve kesin bir iktidar gücüne sahip değildir. Kuruluşlar, tarihi perspektifte, ulusal devletlerin kuvvetini etkisiz hale getirmekte zorluk çekmişlerdir. Sadece uluslararası kuruluşlar aktörlere müzakere forumu toplamaya, duruma açıklık kazandıracak bilgi toplamaya ve çözüm alternatifleri hazırlamaya ileri bir derecede yardımcı olmuştur.[7] Devletler ise, genellikle

[7] Willetts, a.g.e. s.305.

elde ettikleri askeri güç ve yasal otorite açısından değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bir devlet yüksek statüde olabilir, iktisadi kaynakları kontrol edebilir, uzman bilgiye sahip olabilir ve her türlü ulaştırma ve haberleşme imkanlarına erişebilir, ancak bu dört özellik aynı zamanda ulusötesi aktörlere ve uluslararası kuruluşlara mahsus olabilir. Siyasi müzakere ve uluslararası münasebetler sürecinde ise başka bir faktör daha fazla önem taşıyabilir. Bu faktör, başka aktörlerin dikkatini ve saygısını kazandıracak şekilde iletişim kurmaktır. Dünya politikasında "iktidar" ve "güç" askeri ilişkiler açısından değerlendirildiğinde devletler üstünlük kazanabilir, eğer "güç" iktisadi bağlamda ise uluslararası kuruluşların, onların içinde finans kurumlarının ve çok uluslu şirketlerin üstün olması beklenebilir. Bununla birlikte, eğer "güç" bilgi, enformasyon ve iletişim olanaklarını elde etme anlamına geliyorsa, o zaman sivil toplum kuruluşları dünya politikasında daha etkin bir konumda bulunmaktadır.[8] Buradan çıkarabileceğimiz sonuç: Uluslararası platformda her aktörün, her örgütlenmenin, her oluşumun kendi "gücünü" sergilediği bir uzmanlık alanı, ilişki kurduğu partnerleri, üstlendiği rolü, üzerine yoğunlaştığı konuları ve çözümlemeye hedeflediği sorunları mevcuttur. Uluslararası kuruluşlar katıldıkları uluslararası faaliyetlerde çok farklı amaçlar gütmekte ve bu amaçlar genelde onların varoluş sebebini açıklamaktadır. Örneğin, bir sivil toplum kuruluşu olan Amnesty International'in faaliyet alanı insan haklarına ilişkindir; çok uluslu şirket olan Nestlé'nin en aktif olduğu alan gıda endüstrisi olarak bilinmektedir; hükümetlerarası kuruluşlardan en bilineni Birleşmiş Milletler Örgütü'nün faaliyetlerinin geniş yelpazesi ise tek cümleyle anlatılamaz. Çünkü, şemsiyesi altında pek çok alanda uzmanlaşan ajansların toplandığı bu örgüt, geleneksel uluslararası sistemin birimleri arasındaki ilişkilerin yürütülmesine yardım ettiği gibi, esas itibariyle hükümetlerin yetki ve görevlerine giren bazı alanlarda da faaliyet göstermektedir.

Sonuç olarak, kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkelerden oluşan dünyada uluslararası ve ulusal gündemi meşgul eden ve çözümlenmeyi bekleyen çeşitli konuda sorunların içinde en önemlisi olarak iki tanesi belirtilebilir: birincisi barışın ve güvenliğin sağlanması, ikincisi de kalkınma sorunudur. Bu çalışmanın kapsamına giren

[8] Willetts, a.g.e., s.306-308.

kalkınma, uzun zamandır ulusal ve uluslararası seviyedeki ilgi odağı olan ve hala da çözümleme yolları aranan bir sorunu teşkil eder. Kalkınma olgusunun uluslar arası gündeme nasıl ve neden geldiği hususu bir sonraki bölümde incelenmektedir.

II. Uluslararası Kuruluşların Gündeminde "Kalkınma"

2.1 Kalkınma Kavramı ve Teoriye Yaklaşım

Kalkınma kavramının nasıl ve neden uluslararası gündeme geldiğini anlayabilmek için, kalkınma yazınının önde gelen yazarlarından Michael Todaro'ya göre, yakın geçmişte yer alan akademik düşüncenin tarihini ve entelektüel gelişimini incelemek esastır.[9] Çünkü, kalkınma kavramı ve genel olarak, kalkınma olgusuna yönelik geliştirilen yaklaşımlar, ülkelerin iktisadi ve toplumsal gelişim süreçlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesinin sonucunda zaman içinde sürekli değişikliğe uğraya gelmiştir.

Kalkınmanın en geniş tanımı "arzu edilen her tür değişimdir", biraz daha dar kapsamda ise "arzu edilen büyüme ve modernizasyon" şeklinde tanımlanabilir.[10] Nitekim, "kalkınma" sözcüğü, çoğu eski sömürge olan ülke ve toplumların modern ve kalkınmış seviyeye geçiş sürecini açıklamak için kullanılmıştır. Genel olarak, "kalkınma" kavramı azgelişmiş ülkelerin ulusal ve uluslararası düzeydeki sorunlarının ortaya çıkmasına bağlanmıştır. Bu duruma yol açan temel nedenler ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yer alan bir dizi gelişmeler olmuş, yaygınlaşması da bu zaman aralığına denk gelmiştir.

Başlangıçta kalkınma batılılaşma ve modernleşmeye özdeş olarak algılanmış, ülkelerin kalkınmasının düzeyi batılılaşmayı ve sanayileşmeyi ne ölçüde gerçekleştirebildikleriyle belirlenmiştir. Bu şekilde algılayış, kalkınma olgusu çerçevesinde yapılan tartışmaları derinden etkilemiş ve kuramsal çalışmaların önemli bir kısmını oluşturmuştur.[11]

---

[9] M. Todaro, **Economic Development**, 5.B., New York&London:Longman, 1994, s.68.
[10] Gasper, a.g.e., s.208-209.
[11] H. Mıhçı, "Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır?", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 7, Sayı 23,1996,s.66.

Nitekim, Michail Todaro'nun belirttiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrası günümüze kadar iktisadi kalkınma yazını başlıca 4 kurama göre sınıflandırılabilir: büyüme modeli (geleneksel yaklaşım), yapısal değişme, uluslararası bağımlılık devrimi, neoklasik serbest piyasa devrimi. Bu sıralamaya beşinci olarak, neoklasik kurama dayanan "içsel büyüme kuramı" adıyla bilinen yaklaşım da katılabilir. [12]

1950'lerin ve 1960'larda egemen olan geleneksel yaklaşımın teorisyenleri, kalkınma sürecini bütün ülkelerin dizi halinde birbirini izleyen iktisadi büyüme evrelerinden geçmesi biçiminde algılamışlardı. Söz konusu teori, kalkınmakta olan ülkelerin izlemesi gereken yolun, Batı'daki kalkınmış ülkelerin kalkınma sürecine, iktisadi büyüme yoluna benzemesi gerektiğini söylüyor, bunun için ise, gerekli ölçüde yatırımın ve dış yardımın yapılmasını öngörüyordu. Bununla birlikte, bu teorisyenlerin çalışmalarının sonucunda **"gelişmemiş – gelişmekte olan – gelişmiş"** kavramları ortaya çıkmıştır. 1960'larda ise, milliyetçi söylemlerin artmaya başladığı zaman "gelişmemiş" kadar küçümseyici olmayan "azgelişmiş" kavramı geliştirilmiştir. Kalkınma kavramının kendisi ise, iktisadi büyüme ile eş anlamlı bir kavram gibi düşünülmüştür. Neticede, kalkınma adı altında özgün bir yazın alanı ve iktisat biliminin bir dalı oluşmaya başlamıştır. Bu, uluslararası kuruluşlarda uzman olarak görevlerde bulunan H.W.Singer, P.Rosenstein-Rodan, R.Nurkse, R.Prebish, G.Myrdal ve A.W.Lewis (1955'te "iktisadi kalkınma" üzerine yayınlanan ilk kitap "İktisadi Büyüme Teorisi" ile bilinmekte) gibi iktisatçıların katkılarıyla gerçekleşmiştir. Kalkınma olgusu hakkında görüş bildiren ve savlar ortaya koyan bu "batılı" araştırmacılar çoğunlukla Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve diğer uluslararası mali kuruluşlar etrafında toplanmıştır.[13] Dolayısıyla, "kalkınma" kavramının yaygın bir şekilde bilim adamların ilgi odağı haline gelmesinin ilk günlerinden beri uluslararası kuruluşların gündeminde olduğunu, hatta bu kuruluşların sayesinde ivme kazandığını söyleyebiliriz.

Kalkınmanın "yapısal değişme" anlamındaki tanımlanmasına gelince, bu teorinin kökenleri 1950'ler ve 1960'lardaki geleneksel yaklaşıma dayanmaktadır. Yapısal değişme, geleneksel yaklaşımın savunduğu kalkınmanın sanayileşme ve iktisadi

[12] Todaro,a.g.e.68.

büyümeyle özdeşleştirmeyi tamamlamaktadır. Fakat, bu modelin geleneksel yaklaşımdan farkı, kalkınmakta olan ülkelerin, onların kalkınmasını ilerleten (ya da duraksatan) son derece bütünleşmiş bir uluslararası sisteme dahil olduğunu kabul etmesindedir. Yapısal değişme yaklaşımının temelini büyük oranda Hollis B. Chenery'nin ampirik çalışması oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda, bir ülkenin kalkınmasının seviyesini tespit etmek için ekonomisinin sektörel dönüşümü gerçekleştirme oranı ele alınmaktaydı. Özel olarak üretim ve hizmet sektörünün toplam üretim ve istihdamdaki paylarının ne kadar arttırıldığı, tarım sektörünün payının da ne kadar azaldığı bir kalkınma ölçütü olarak kullanılmıştır. Ancak her ne kadar yapısal değişmenin bileşenleri sadece iktisadi değişkenlerden oluşsa da, daha geç dönemlerdeki kalkınma sürecine dahil edilen sosyal bileşenlerin alt yapısını hazırlamıştı. Bununla birlikte, yapısal değişmenin sadece iktisadi kalkınma açısından değerlendirilmesi bile kalkınma sürecinin önemli bir parçası olmuştur.[14]

1970'lerde kalkınmanın iktisadi büyümeyle özdeşleştiren genel yaklaşımın yerini, iki rakip, ekonomik ve ideolojik, düşünce okulların teorileri aldı. Birincisi, yukarıda değindiğimiz yapısal değişme yaklaşımı idi. İkincisi ise, yöneliminde daha radikal ve siyasi olan uluslararası bağımlılık devrimi diye adlandırılmıştı.[15] Bu yaklaşım, Üçüncü Dünya* ülkelerinin ulusal ve uluslararası boyutta kurumsal, siyasi ve iktisadi açılardan sınırlamalar ve onların zengin ülkelere olan bağımlılık ve üstünlük ilişkileri ekseninde bakmaktadır. Böyle bir genel çerçeve içerisinde üç düşünce akımı yer almaktadır: neosömürgeci yaklaşım, yanlış-paradigma (false paradigm) yaklaşımı, ve ikili(dualist)-kalkınma tezi.

---

[13] Mıhçı, a.g.e., s. 67-68.

[14] B. Ingham, "The Meaning of Development: Interactions Between "New" and "Old" Ideas", **World Development**, 21,11,1993, s.1808.

[15] Todaro, a.g.e., s.68-69.

* Not: "Üçüncü Dünya" 1950'lerde ortaya çıkan Fransızca "Le tiers monde" teriminin karşılığıdır. Bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin kendilerini, Birinci Dünya (Kuzey Atlantik kapitalist dünyası) ve İkinci Dünya (Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın planlı ekonomileri) ülkelerinden ayırdetmek için bu terimi benimsemişlerdi. Böylece Üçüncü Dünya, geriye kalan Afrika, Asya, Karayipler, Pasifik, Güney ve Orta Amerika uluslarından oluşmuştur. Üçüncü Dünya kavramına yöneltilen başlıca eleştirilerden biri, bu kavramın ulusların hiyerarşisine işaret etmesidir. Bu durumda, Üçüncü Dünya'nın dünya düzeninde en düşük statüse sahip olması anlamına gelmektedir.

Birincisi ana akım Marksist söylemden ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım Üçüncü Dünya'nın az kalkınmışlığın varoluşunu ve sürekliliğini son derece eşit olmayan ve zengin ülkeler-yoksul ülkeler ilişkilerin uluslararası kapitalist sistemine bağlamaktadır. Şöyle ki, **merkez** (kalkınmış ülkeler) ve **çevre** (kalkınmakta olan ülkeler) arasındaki bu tür eşitsiz ilişkilerin egemen olduğu uluslararası sistemde, zengin ve yoksul ulusların bir arada olması, yoksul ulusların kendi kendilerine yeterli ve bağımsız olabilme çabalarını çok zor hatta imkansız kılmaktadır. Nitekim, yoksul ülkelerde yüksek gelire, sosyal statüye sahip olabilen ve siyasi iktidarı elinde bulunduran gruplar da mevcut ve bu gruplar ülke nüfusunun küçük yüzdesinden oluşmaktadır. Bu elit sınıf, uluslararası özel-çıkarlar güden güçlerin finanse ettiği ulusötesi şirketlere, ulusal iki taraflı yardım ajanslarına, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi çok taraflı yardım kuruluşlarına dolaylı ya da dolaysız hizmet etmekte (hakimiyetinde bulunmakta) ve onlar tarafından ödüllendirilmekte (onlara bağlı olmakta) olup uluslararası kapitalist sistemin sürmesine katkılar yapmaktadır.

Uluslararası bağımlılık yaklaşımın ikinci akımı ise, "yanlış paradigma" adıyla bilinmektedir. Bu yaklaşım, Üçüncü Dünya'nın az kalkınmışlığının sebebini yoksul ülkelere danışmanlık görevini üstlenerek, kalkınmış ülkeler çıkışlı yardım ajansları ve kalkınma kuruluşların "iyi niyetli" ancak genelde bilgisi eksik, taraf tutan, uluslararası "uzman"ların yanıltan ve uygun olmayan tavsiyelerine bağlıyor. Bu "uzman"ların, kalkınmanın alışılagelmiş kuramlarına, kulağa hoş gelen teorik yapılarına ve karışık ekonometrik modellerine dayalı tavsiyeleri yanlış politikaların uygulanmasına götürmektedir. Çünkü, bu politikalar çoğu kez ulusal ve uluslararası mevcut çıkar grupların yararına işlemektedir.

Uluslararası bağımlılık anlamında kalkınma anlayışının üçüncü ve son yaklaşımı ikili kalkınma tezi, yani dualizmdir. Dualizm, özellikle kalkınma iktisadı alanının çok işlenen konularından biridir. Bu kavram, dünyanın ikili toplumlardan, zengin ulus ve yoksul uluslardan oluştuğu anlayışında çeşitli düzeylerde zengin ve yoksul uluslar,

zengin ve yoksul insanlar arasındaki uzaklaşmaların artışının varoluşunu ve devamlılığını temsil etmektedir.[16]

Yukarıda kısaca değindiğimiz üç kavramın ortak noktası, bağımlılık, yanlış paradigma, ve dualizm teorisyenlerinin, uluslararası güç dengesizliğine, ulusal ve uluslararası düzeyde temel iktisadi, siyasi ve kurumsal reformlara vurgu yapmalarıdır. Bu vurgu, dünya ekonomisinin yapısının ve işleyişinin önemini, ve dünyanın kalkınmış tarafında alınan kararların kalkınmakta olan tarafındaki miliyonlarca insanın hayatını etkilemesini gündeme getirmektedir. Örneğin, 80'li yıllarda ABD uluslararası sermayeyi ülkeye çekebilmek amacıyla faiz oranlarını arttırması dünya faiz oranlarını etkilemişti ve bu, çevre ülkelerin sanayileşmelerinde kullanmakta oldukları krediler de büyük darbe almıştı.[17]

1970'lerde akademisyenlerin ilgisi kalkınma teorisinde uluslararası bağımlılık devrimine odaklanmasıyla birlikte, 1980'ler ve 1990'larda Batı kalkınma yazınında egemen olacak, neoklasik serbest piyasa "Karşı Devrim" teorisinin temeli atılmıştı.[18] Böylece 1980'lere gelindiğinde, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Britanya ve Batı Almanya'da güçlenen muhafazakar hükümetlerin siyasi iktidarları ekonomik teoride ve politikada neoklasik "Karşı Devrimi" beraberinde getirmişti.

Neoklasikler, dünyanın en güçlü uluslararası mali kuruluşların – Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu – kurulunda oy çoğunluğunu oluşturarak söz sahibi olmuşlardı. Bu gelişme, Üçüncü Dünya ülkelerinin görüşlerini temsil eden, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) gibi kuruluşları zayıflamasına neden olmuştu. "Karşı Devrimin" kilit argümanı, az kalkınmışlığın nedenlerini kaynakların etkisiz dağılımından yanlış ücret politikalarına kadar, ve Üçüncü Dünya hükümetlerinin devlete müdahalelerinde fazlasıyla aktif olmalarına bağlıyordu. Üstelik, bağımlılık okulu teorisyenlerinin iddialarına karşın neoklasik "Karşı Devrim"ciler Üçüncü Dünya (ki

[16] A.g.e., s.81-91.
[17] B.Gürbüz, "Küreselleşme ve Kalkınma Krizi:Gelişmekte olan Ülkeler açısından bir Değerlendirmesi", **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, (der) F. Sönmezoğlu, İstanbul: Der, 1994, s.484.
[18] Todaro, a.g.e., s.84-85.

çoğu bu terimi kabul etmemekte) ülkelerinin az kalkınmış olması, Birinci Dünya'nın ve onun denetlediği uluslararası kuruluşların "talancı" faaliyetlerinden değil, kalkınmakta olan ulus-devletlerinin hantallığından, yolsuzluktan ve etkinsizlikten kaynaklandığını öne sürüyorlardı. Onlara göre, yoksul ülkelerin kalkınması için ne uluslararası ekonomik sistemin reformu, ne dualist kalkınmacı ekonomilerin imarı, ne dış yardım, ne nüfusun denetimi ne de daha etkin merkezi planlama sistemi gerekirdi. "Karşı Devrim"ciler, bunlardan daha çok, kaynak dağılımını gerçekleştirecek ve iktisadi kalkınmayı teşvik edecek piyasa fiyatlarının "görünmez el"inin dolaşımına izin verecek, istemli devletlerin serbest piyasaları ve laissez-faire ekonomileri tanıtması gerektiğini vurguladı. Fakat, neoklasik teorilerin uzun vadeli iktisadi büyümenin kaynaklarını ortaya çıkarmakta sergilediği zayıf perfomans geleneksel yaklaşıma karşı genel hoşnutsuzluğa yol açtı. Nitekim, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında Üçüncü Dünya'nın borç krizi kızışınca ve ülkelerin ekonomik perfomanslarında sergilenen farklılıkları geleneksel teorinin açıklayamayacağı anlaşılınca, ekonomik büyümenin geleneksel neoklasik yaklaşımların büyüsü neredeyse tamamen bozulmuştu.[19]

Özetleyecek olursak, İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllardan 1970'lerin ortalarına kadar uzanan zaman zarfında, kalkınma hemen hemen kişi başına sürekli gelir artışı olarak görülmüş ve büyük ölçüde iktisadi büyümeyle özdeşleştirilmiştir. Hızlı iktisadi büyümenin ise, sosyal refah artışının önkoşulu olması beklenmiştir. Süreç içinde ulaşılan yüksek büyüme oranlara koşan sosyal kalkınma düzeyinin geri kalmasının anlaşmasıyla birlikte geleneksel kalkınma düşüncesinin de yetersiz olduğu fark edilmiştir. Geleneksel kalkınma düşüncesindeki sınırlamaları, iktisadi büyüme amacına yönelik araçların seçiminden değil, iktisadi büyümenin kendisinin kalkınmanın diğer amaçlarına ulaşmak için kullanılacak araçtan başka bir şey olmadığını anlamadaki zorluklar doğurmuştu.[20] Bu gelişmeler "kalkınma" kavramına ilişkin görüşleri ve uluslararası gündemdeki yerini önemli ölçüde etkilemiştir. Daha önceleri ikinci planda tutulan, işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımı, sağlık ve eğitim gibi toplumsal aksaklıklar

[19] Todaro, a.g.e., s.88-89.
[20] Mıhçı, a.g.e., s.75.

üzerine yoğunlaşılmış, böylece kalkınmanın, sadece iktisadi değil, toplumsal ve insani anlamda da, önem taşıdığı ortaya konmuştur.

1977 yılında Dünya Bankası'nın dönem Başkanı McNamara'nın girişimiyle Uluslar arası Kalkınma Sorunları Bağımsız Komisyonu (ICIDI) ya da başka adıyla Brandt Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyon hükümetler, örgütler ve herhangi kurumlardan bağımsız olarak uluslar arası kalkınma sorunlarına ilişkin araştırma yapmıştır.[21] Bu araştırmanın sonucunda 1980 yılında "Kuzey-Güney: Yaşam Savaşı için Bir Program" ya da uluslar arası ilişkilerde Brandt Raporu adıyla bilinen bir çalışma ortaya çıkmıştır.[22] Bu raporda ilk defa **kuzey** (zengin ülkeler) ve **güney** (yoksul ülkeler) kavramları kullanılmıştır. Bu rapor, kalkınmakta olan ülkelerin sadece iktisadi değil, aynı zamanda kalkınmanın açlık ve yoksulluk gibi insani boyutunu da ele almış, az kalkınmış ülkelerin kalkınma sorunlarına ışık tutmuştur. Brandt raporunda, *"hedef makinalar veya kurumlar değil, insanlar olmalı"* denilmektedir. Bu yaklaşım, iktisadi kalkınmanın insani ve toplumsal kalkınmaya ulaşmadaki araç olduğunu savunmuş, hükümetlerin, Dünya Bankası, UNDP ve diğer kalkınma kuruluşlarının kalkınmaya yönelik politikalarına ivme kazandırmış ve uluslar arası kalkınma gündemine yeni boyutun öne çıkmasını sağlamış tır. Bu boyut, kalkınmanın insani boyutudur.

2.2 Kalkınma Kavramının İnsani Boyutu

Uzun süre iktisadi büyümeyle eş anlamlı tanımlanan ve sadece iktisadi boyutuyla değerlendirilmekte olan kalkınmanın insani boyutu aktif bir şekilde 1990'larda öne çıkmıştır.[23] Bu yaklaşım "İnsani Gelişme" (Human Development) adıyla bilinmektedir. "İnsani Gelişme" yaklaşımı, *"İnsanlar bir ulusun gerçek varlığıdır. Kalkınmanın temel amacı insanların uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir yaşam sürdürebilmeleri için elverişli bir ortam yaratmaktır..."* sözleriyle başlayan "1990 İnsani Gelişme Raporu" (Human

[21] (Çevrimiçi) http://www.brandt21forum.info/BrandtCommission1.htm, Nisan,2004.
[22]Ekonomi Sözlüğü, (Çevrimiçi) http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app, Nisan 2004.
[23] Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Human Development Report, Turkey:Ankara, 1995,s.3.

Development Report 1990) olarak, uluslararası kamuoyuna, UNDP tarafından sunulmuştur.[24]

Genel olarak bakıldığında, "İnsani Gelişme" yaklaşımı, önceki dönemlerin uluslararası kalkınma gündemini sorgular bir nitelik taşımaktaydı. Çünkü, önceki dönemlerde hükümetler, askeri harcamalarda ve iktisadi büyüme stratejilerinin finansmanında hiç sınırlama yapmamış, eğitim, sağlık, yoksulluk gibi sosyal sorunları için daha az para ayırmıştır. Dolayısıyla, bu sosyal sorunlar, o zamana kadar ikinci plana itilmiş durumdaydı.[25] Halbuki, "kalkınma" kavramının oluşmasında temel olan "Ulusal gelirin artması, ekonomik büyümenin ve toplumsal refahın sağlanması için ne yapılmalı?" ana sorusu, Birleşmiş Milletler'in daha 1948 yılında yayınladığı bir raporda "yaşam standartlarının iyileştirilmesinin iktisadi kalkınmanın temel amacı olarak görülebileceği" şeklinde sorulmuştu.[26] Buradan çıkarabileceğimiz sonuç, kalkınma sürecinin ulaşmak istediği asıl amaç, başlangıçtan beri yaşam standartlarının iyileştirilmesi, yani insanların daha iyi yaşayabilmesidir. Fakat, kalkınmanın asıl hedefinin insan olduğunun vurgulanması ve insanın gelişimine yönelik çalışmalara önem verilmesi ancak 1990'larda ivme kazandı.

Bu sefer "İnsani Gelişme" yaklaşımı ile özdeşleşen kalkınmanın: İnsanların yaşam standardı daha yüksek olması için ne yapılmalı, insanların daha iyi beslenmesi nasıl gerçekleştirilebilir, hastalıklar nasıl önlenebilir, yaşam standardının yükselmesi için gereken eğitim seviyesinin yükselmesi nasıl sağlanabilir gibi soruların yanıtlanması ile gerçekleşebileceği öngörüldü. İnsani gelişme yaklaşımını izleyen kalkınma stratejilerinde ekonomik büyüme hedeflerinin dar çerçevesi dışına çıkmak zorunda kalınmıştır. İnsani gelişme kavramının stratejik kalkınma yöntemleri olarak ise, toplumsal politikalar ve kamu kaynaklarının temel hizmetlerde etkin kullanımı belirmektedir. Bunlara dahil olarak, ulusal varlığın insani gelişme sağlayabilmesi için

[24] Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Human Development Report 1990, Oxford:Oxford University Press, 1990, s.2.
[25] Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Human Development Report 1992, Oxford:Oxford University Press, 1992, s.132.
[26] Mıhçı, a.g.e., s. 68.

sağlık ve gıda alanlarında sübvansiyonların aracılığıyla yoksul kesime doğrudan kaynak aktarımı gibi bazı yöntemler de önerilmiştir.[27]

Bu bağlamda kalkınmanın, nüfus, sağlık, eğitim, kırsal kesim, kadın, çevre, ve en başta yoksulluk, gibi pek çok boyutunun mevcut olduğu ve her boyutunun 'insan' merkezli olduğu, dolayısıyla önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Michael Todaro, bir ulusun iktisadi ve sosyal kalkınmasının hızını ve niteliğini belirleyecek olan ne finansal sermayesi, ne de doğal kaynakları olduğunu ve ulusların zenginliği insanlara bağlı, yani, zenginliğin kendisi, beşeri sermayeden oluştuğunu belirtmektedir.[28]

Böylece, kalkınmanın tamamen insani gelişme ile özdeşleştirilmesi uluslararası kuruluşların gündemine oturmuştur.[29] Özellikle, kalkınmanın nüfus planlaması, çevre sorunları, sağlık, yoksulluk, toplumsal cinsiyet, eğitim gibi öz aralarında sıkı bağ ve etkileşimde bulunan temel boyutları, uluslararası kalkınma kuruluşlarının başlıca ilgi odağı haline gelmiştir. Kimi kuruluşlar ayrı ayrı alanlar üzerine uzmanlaşırken, kimileri bütün alanlardaki problemleri birden kapsamaktadırlar. Örneğin, Birleşmiş Milletler örgütünün uzman ajansları gibi her alanda ayrı bir uzman kuruluş çalışmaktadır veya Dünya Bankası gibi kalkınmanın bütün boyutlarına ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Bu uluslararası kuruluşların finansmanı genelde, bu kuruluşlarda söz sahibi olan Batılı ülkelerin kalkınma yardımına bağlı olmaktadır. Bu ülkelerin kalkınma için kaynak aktarımın gerçekleştirdiklerinin nedenleri bir sonraki alt bölümde ele alınmaktadır.

2.3 Kalkınma Yardımı: Neden?

Uluslararası kuruluşların gündemine "kalkınma" başlangıçta "dış yardım" desteği ile iç içe, hatta bir birini ikame edebilen kavramlar halinde oturmuştur. Ancak, bu şekilde yalın bir tanımlama kalkınma olgusunu tanımlamak için yetersiz kaldığı açıktır. Çünkü belirli bir ülkenin kalkınması her şeyden önce uluslar arası kalkınma kuruluşların ya da finansör hükümetlerin değil, o ülkenin sorunudur. Bu yüzden, dış yardım faktörünün göz ardı edilmemesi bir ülkenin sadece kalkınması açısından değil,

[27] Y. Oruç, "Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler", **Toplum ve Bilim 89**, Yaz 2001, s.78.
[28] M.Todaro, a.g.e., s.363.

aynı zamanda reformlara, iktisadi ve toplumsal politikalara olan dolaysız etkisi açısından önemlidir. Bununla birlikte, kalkınma olgusu ve özellikle kalkınmaya yönelik yardım pek çok finansör ülkenin ve uluslar arası kalkınma kuruluşların gündeminde önemli yer işgal etmektedir. Aslında, dış yardım, ulusal (hükümetin değil) kalkınma önceliklerine ulaşmak için uluslar arası araçtır. Finansör devletlerin siyasi baskısı ve finansal yardımı genelde hep beraber gelmekte ve tek bir paket halinde sunulmaktadır. Finansör hükümetler, çok taraflı ajanslar ve uluslar arası kalkınma kuruluşlar gerçekleştirdikleri dış yardımı farklı sınıflandırmasına rağmen, genel olarak dış yardımın 4 türünü göstermek mümkündür: Krediler (geri ödemeli maddi yardım), hibe (geri ödenmeyen maddi yardım), teknik yardım, hayırsever yardımı. Finansör devletlerin dış yardımını sağlamalarındaki nedenleri ise, genel olarak 3 kategoride gruplaştırılabilir: siyasi çıkarlar, iktisadi çıkarlar, insani kalkınma çıkarları.

Siyasi çıkarlar. Dış yardım alıcı ülke üzerinde siyasi etkide bulunmak amacı daha Soğuk Savaş esnasında ortaya çıkmıştı.[30] O zaman zarfında böyle bir etki, sadece finansör devletin iktisadi çıkarı değil, güvenliği açısından da büyük önem taşımıştır. Halbuki, yeni güvenlik kavramları mevcut günümüz dünyasında da siyasi etkinin önemi azalmış değildir. Dolayısıyla, uluslar arası siyasi ve diplomatik çıkarların mevcut olduğu sürece dış yardımın siyasi nedenlerinin de mevcut olacağını söylemek, yani daimi olacağını düşünmek abartı olmayacaktır. Dış yardımın edilmesindeki siyasi çıkarları şu şekilde gösterebiliriz:

- **Yardım alıcı ülkenin dış politikası üzerindeki siyasi etki.** Bu tür siyasi etki en yaygın olanı ve hemen hemen her kalkınmakta olan ülkeye ilişkin uygulanmaktadır.
- **Yardım alıcı ülke sayesinde bölgedeki diğer ülkeler üzerinde yapılan etki.** Bu, alıcı ülkenin bulunduğu bölgede jeopolitik ve askeri açıdan etkili bir

[29] Mıhçı, a.g.e., s.81.
[30] Y. Ülken, "Dış Yardımlar", (der) Önder Arı, **Uluslararası İlişkiler**, İstanbul, Der Yayınları, 1987,s. 309.

politika ve söz sahibi olduğu zaman geçerlilik kazanmaktadır. Örneğin, Rusya, Endonezya, Pakistan ve Türkiye.

- **Finansör devletlerin güvenlik çıkarları.** Örneğin, üs kurmak, bir terörist grubunu yok etmek.
- **Yardım alıcı ülkede finansör devletin vatandaşlarına çalışma ve yaşama imkanların tanınması.**
- **Finansör devletlerin ekonomik çıkarlarını siyasi kanalların sayesinde desteklemek.**

Kalkınmaya yönelik yardımlar özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politika aracı olagelmiştir. Uluslararası kalkınma kuruluşlarıyla sıkı işbirliğinde olan bir finansör Amerika Birleşik Devleti, genel olarak bütün dönemler itibariyle ve hacim açısından en fazla kalkınma yardımı yapan ülkedir. ABD diğer kalkınmış ülkelerden daha fazla serbest ticarete önem vermiş ve dünyaya açılımını da genelde bu yolla sağlamıştır. Zamanla uluslararası güç ilişkilerinin değişmesiyle birlikte ABD'nin ekonomik, siyasal ve stratejik çıkarları belirginleşmeye başlamıştır. Kalkınma yardımını da işte bu bağlamda sorgulamakta yarar var. Amerika kalkınmakta olan ülkelerin sorunların çözümlemek için en sık kullandığı araç "dış yardım", ABD için önemli bir güvenlik ve dış politika aracı kabul edilmektedir. Örneğin, ABD eski Dış İşleri Bakanı Haig, Dış yardımı ile ilgili olarak Kongrede yaptığı konuşmada şöyle demişti: *"Dış yardım, stratejik değeri olmayan etkisiz bir hayırseverlik olarak anlaşılmamalı. Yardımımız bir refah etkinliği değil. Ekonomik gelişmenin teşviki; bizim iktisadi, ticari, siyasal, stratejik humaniter amaçlarımıza hizmet etmektedir."*[31] Nitekim, her yıl Batılı kalkınmış ülkelerin yaptıkları kalkınma yardımlarını değerlendiren DAC (Development Assistance Committee), ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarını içeren "kalkınma yardımı"nın hemen hemen hepsini ODA(Official Development Aid) kategorisinde, yani resmi kalkınma yardımı olarak kabul etmektedir. Genelde bu yardımlar stratejik açıdan önemli bölgelere (örneğin, Türkiye, Mısır, Sudan, İsrail) yapılmaktadır. Bu bölgeler, gerekli durumlarda "hızlı müdahale" için uygun alanlardır. Ayrıca, bazıları aynı zamanda

[31] (Çevrimiçi) www.us-dos.gov.usa, US-Department of State, Special Report No:99, Mart, 2004.

hammadde yönüyle de tercih edilmesi gerekli ülkelerdir. Bu örnekler çoğaltılabilir. Sonuçta, Üçüncü Dünya ülkelerine yapılan yardımlar, "yoksulluk kısır döngüsü" kuramında önerilen "dış kaynak transferi"nin kalkınmamışlığı yenmede pek başarılı olmadığını gösteriyor.[32]

İktisadi/Ekonomik çıkarlar. Yardım alıcı ülkelerin iktisadi kalkınması genelde finansör devletlerin de yararınadır. Kalkınmakta olan ülkelerin finansör devletlerin geleneksel olarak uzmanlaştığı ileri teknoloji alanında rakip olmaları pek mümkün değildir. Aksine, alıcı devletlerin ekonomileri genelde kendi aralarında rekabete girerek, zaten fiyatı düşük olan hammade ve endüstri ürünlerinin fiyatına düşürmekte ve kalkınmakta olan ülkelerin endüstrilerini çok az gelirle çalışmaya itmektedir. Finansör devletlerin diğer ekonomik çıkarları ise:

- Yoksul ülkelerin kalkınmaları desteklenerek uluslararası ilişkilerin, daha doğrusu ticaretin gelişmesini sağlanması ve böylece, **pazarların dünya çapında genişlemesi.**
- Gelişmiş ülkelerin gittikçe artan **hammadde ihtiyaçlarının karşılanması.** Bunun için, ucuz işgücünü kullanarak, kredi olarak verilen yardımların faiziyle ödenmesi zorunluluğundan istifade ederek, hammadde üretimini çoğaltmak.

İnsani Kalkınma ve Toplumsal Güvenlik. İnsani kalkınma ve yoksulluğun azaltma sorunlarının da dış yardımda rolü büyüktür. Ahlaki değerlerin, özellikle yoksul ülkelere yapılan dış yardımın ahlaki değerlerinin, kalkınmış ülkelerdeki seçim sürecinde seçmen üzerinde etkili olması yardım etme sürecine ivme kazandırmaktadır. Bunun dışındaki finansör ülkelerin çıkarları:

- Finansör devletlerin vatandaşları genelde aşırı yoksulluğa karşı duyarlı olabilmesi. Örneğin, son Irak işgalinde yaşanmış örnekler ABD'nin pek çok vatandaşlarını duyarsız bırakmamıştır: Irak'a yardım edilmesini, işgalin durdurulmasını talep eden ABD vatandaşları mitinglere çıkmıştı.

[32] S. Huntington, United States Foreign Policy and the Third World, in Vierteljahresbericht, No.91, Mürz 1983, s.11-17.

- Ucuz işgücüne sahip yoksul ülkelerde faaliyet gösteren finansör devletlerden çıkan büyük şirketlerin eğitilmiş işgücüne ihtiyaçlarının karşılanması,
- Zengin ülkelerin vatandaşlarını da etkileyen salgın hastalıkları önlemek için, söz konusu hastalıkların kaynağının bulunduğu, genelde kalkınmakta olan ülkelere yardım etme zorunluluğu,
- Çevre sorunlarının siyasi sınırları tanımadığından zengin ülkeleri de etkilediği için, çevrenin korunması hususunda altyapısı zayıf kalkınmakta olan ülkelere yardımın gerekliliği,

gibi hususlar gösterilebilir.[33]

Örneğin, uluslararası kalkınma kuruluşlarıyla işbirliği yapan ve yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı kalkınma yardımında bulunan diğer bir finansör kurum Avrupa Birliği'nin finanse ettiği projeler. Avrupa Birliği, kendi kalkınma komisyonlarıyla ve UNDP, UNICEF gibi kuruluşlarla, yetmişli yılların ikinci yarısından itibaren kalkınmakta olan ülkelere yönelik spesifik proje bazında işbirligi ve yardım programları da yürütmektedir. Avrupa Birliği 1990'dan beri birçok az gelişmiş ülkede çeşitli hastalıklara ilişkin araştırma projelerini desteklemektedir.[34]

Yukarıda değinilen Batılı ülkelerin kalkınmaya yardımları, akademik yazında, "dış yardım"(foreign aid), bazen "uluslararası yardım" (international aid) ya da ingilizlerin geliştirdikleri "deniz aşırı yardım" (overseas aid) olarak geçmektedir ve Batı ülkelerinde pek çok tartışmalara konu olmaktadır.[35] Yoksul ülkelere yardım etmeyi savunanlar kadar, reddedenlerin de sayısı az değildir. Örneğin, bazı gruplar "cankurtaran sandalı" ahlakı savunucuları olarak tanınmış, bazı ülkelere yardım edildiği takdirde bile faydası olmayacağı, üstelik diğer ülkelerin kalkınma şanslarını riske atıldığı, dolayısıyla 'çöpe atılması gereken' ülkelerin (örn., Bangladeş) gözden çıkarılması gerektiği vurgulamışlardı ve yardım konusunda şöyle bir sonuca varmıştır: "*Yardım etmek bizim*

[33]A.Osadchi, « International Development », www.geocities.com/alexanderosadchey/International.pdf, (Çevrimiçi) Nisan, 2004.

[34]Bu konularda bkz. Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Güncel Avrupa**, Sayı 3-4, Mart-Nisan 1998, s.20-21. **Güncel Avrupa**, Sayı 7-8-9, Temmuz-Eylül 1998, s. 23. **Güncel Avrupa**, Sayı 9-10, Kasım-Aralık 1997, s. 21-23.

görevimiz değildir. [Yardım] vermek veya vermemek tümüyle bizim tercihimize kalmıştır." Onların bazıları ise, çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerin çoğunun yardımı hak etmediklerini, refah hedeflerinin yanlış kavramsallaştırıldığını ve resmi yardımın sadece vericilerin çıkarlarına yaradığı sürece haklı görülebildiğini dile getirmiştir. Bu tür itirazlara cevap olarak zamanın OECD Yardım Komitesinin Başkanı Lewis, insanların kardeşlerine geleneksel çağrıyı yaparak gelirin azalan marjinal faydasını öne sürmüştür. Buna benzer daha net bir tezle yola çıkan teorisyenler kalkınma yardımına ilişkin üç ahlaki savı öne sürmüştür: (1) insanların kardeşliği; (2) yoksulluğun tamamen yoksulların sorumluluğunda olmaması; (3) zenginlerin bu yoksullukta kısmen payı olduğu. Ancak bu adım yeterli olmamıştır ve eleştirmenleri tatmin edecek bir cevap aranmıştır. Bu gereksinim, bu konuda oldukça önemli bir literatür geliştirmiştir: zenginlerin "köktenci fedakarlığı" için modeller, zengin ve yoksul ülkelerin ilişkilerinin tekrar değerlendirilmesi, eşitlik ve adalet gibi temalar kaleme alınmıştır.[36] Ama aynı zamanda yardımın kullanım etkinliğini izleyen literatür de gelişmiştir. Örneğin, Todaro, kalkınmakta olan ülkelerin yapılan yardımı almalarının nedenlerinin üzerine, kalkınmış ülkelerin yaptığı yardımlarının nedenlerinin üzerine durulduğu kadar durulmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, kalkınmakta olan ülkelerin aldıkları yardımları etkin kullanımı hakkında tartışmalara da değinmektedir. Ona göre, dış yardımların etkinliği konusunda da görüşler ayrılmıştır. Bir yandan, ekonomik gelenekçiler dış yardımın kalkınmakta olan ülkelerde büyümeyi ve yapısal değişimi teşvik ettiğini savunmuşlardır. Diğer yandan, eleştirenler, dış yardımın büyümenin hızını arttırmadığını, aksine onu duraksatma tehlikesinin olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre, bu yardım, borçlarını arttırarak yoksul ülkenin ödemeler bilançosunu altüst edecektir. Üstelik bu yardım, modern sektörün gelişmesini sağlayarak sadece yoksul ve zenginler arasındaki farkı arttıracağı yönünde eleştirilere hedef olmuştur.[37] Nitekim, UNDP de, 1992 İnsani

---

[35] J.Piercy,"Developing Countries: Why Should We Care?" Seminer konuşması, (Çevrimiçi) www.worldbank.org/ html/extdr/smith-assoc/ts-developing.htm , 12 Şubat 2004.

[36] D. Gasper, "Kalkınma Ahlakı:Yeni Bir Alan mı? Yardım ahlakına özel bir atıfla, kalkınma ahlakının kapsam ve yapısına bakış", (der) R. Prendergast, F.Stewart; **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.211-214.

[37] Todaro, a.g.e., s. 546-547.

Gelişme Raporunda: *"Dış yardım, hacmi, eşitliği, tahmin edilebilirliği ve dağıtımı açısından kritik ölçüde zayıftır."* olduğunu söylemiştir.

Batı'daki teorisyenlerin ve kalkınmakta olan ülkelerdeki akademisyenlerin kalkınma yardımı konusunda bütün tartışmalarına rağmen, uluslararası kalkınma kuruluşları söz konusu yardımları "kalkınma ve kalkındırma" politikaları ve stratejileri ile gerçekleştirmekteydi. Özellikle, Dünya Bankası ve UNDP gibi uluslararası kalkınma kuruluşları, kalkınmaya yönelik proje ve programlara maddi yardım ve destek vererek, stratejiler ve politikalar geliştirerek, yarım asırdan fazla uluslararası gündemde kalmakta ve yerlerini korumaktadır. Bunun nedeni, sadece bu kuruluşların hümanist düşünceleri olmayıp, aynı zamanda onların bir gerçeğin farkında oluşudur. Bu gerçeği, Michael Todaro çalışmasında vurgulamaktadır: *"İnsanlık için, biri zenginlerin, diğeri ise yoksulların diye, iki farklı gelecek söz konusu olamaz."* [38]

Tabii, kalkınma olgusunu sadece "dış yardım" olarak kabul edip sıradan bir finansman işlemine indirgemek yetersiz ve yanlış olur. Bu yüzden, yoksul ülkelerdeki çalışmalarını herşeye rağmen sürdüren uluslararası kalkınma gündeminin başlıca aktörleri, Dünya Bankası ve UNDP kuruluşların yapıları ve çalışmamızın kapsamına giren, kalkınmaya yönelik politikaları ve faaliyetleri, özellikle "İnsani Gelişme" kavramının çerçevesinde gerçekleşen kalkınma projeleri, ayrıntılı olarak sonraki bölümde incelenmektedir.

III. Uluslararası Kalkınma Kuruluşları

3.1 Uluslararası Kalkınma Kuruluşu olarak Dünya Bankası

1944'te Bretton Woods'da, yeni uluslararası para sistemi çerçevesinde kurulan Dünya Bankası, üye ülkeler tarafından getirilen bir sermayeye sahiptir ve özellikle uluslararası sermaye piyasalarından borç alır. Dünya Bankası, kalkınmakta olan ülkelere yönelik sektörel olan kamusal veya özel projeleri finanse eder. Dünya Bankası'nın borç

vermede gözettiği politikalar, belli bir ölçüde kalkınmakta olan ülkelerin gereksinimlerini yansıtmakla beraber, uluslararası ekonomik sistemi de etkilemektedir. Birçok yardım kuruluşları, iki-taraflı veya çok-taraflı kredi verme politikalarında Dünya Bankası'nın ülke ve proje bazındaki uygulamalarına göre hareket etmektedirler. Böylece, Dünya Bankası en büyük çok-taraflı finans kurumu olarak kalkınmaya yönelik stratejilerin belirlenmesi ve kaynak aktarımında öncülük etmiştir. Dünya Bankası Anasözleşme'si de bu kuruluşun amacı hakkında: "Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak, gelişme yolundaki ülkelerin kaynaklarının ve verimli imkanlarının geliştirilmesini özendirmek." demektedir. [39]

Banka birbiriyle yakından bağlantılı beş kalkınma kurumunu kapsayan bir Grup halinde faaliyet göstermektedir:

- Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (UIKB/IBRD) orta gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelere finansal kaynak ve teknik yardım vermektedir. 2003 yılında 18,5 milyar ABD dolar kredi vermiş 100den fazla ülkede çalışmıştır.
- Uluslararası Kalkınma Birliği (UKV/IDA) en az gelişmiş ülkelere yönelik çok uzun vadeli sıfır veya çok düşük faizli kredi tahsisinde uzmanlaşmıştır. 2002 yılında IDA 62 az gelirli ülkede 133 proje yürütmüş ve 8,1 milyar ABD doları kredi kullanmıştır.
- Uluslararası Finans Kurumu (UFK/IFC) hükümet garantisi olmaksızın GOÜ'nin özel kurumlarına veya işletmelerine finansman sağlamakla yükümlüdür. Bu destek; kredi, özsermaye, ve yarı-özsermaye şeklinde gerçekleşmektedir. 2003 yılında IFC tarafından 204 proje finanse edilmiş ve 5,03 milyar dolar kredi verilmiştir.
- Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (ÇTYGA/MIGA) gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımcılara ve kredi verenlere politik risk sigortası (garantisi) sağlar. 2003 yılı

---

[38] Todaro, a.g.e., s.549.

[39] (Çevrimiçi) www.worldbank.org, Home>About Us>What is the Wolrd Bank>Mission Statement, 4 Ocak 2004.

itibariyle MIGA tarafından toplam 12 milyar ABD doları tutarında garanti anlaşması imzalanmıştır.

- Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (UYAÇM/ICSID) yabancı yatırımcılarla onların konuk ülkeleri arasındaki yatırım uyuşmazlıklarında uzlaşma sağlar. 2003 yılında ICSID 26 tane yeni uzlaşma vakasını incelemiş, böylece bugüne kadar incelenen vaka sayısı toplam 129 olmuştur.

Dünya Bankası grubu beş kurumdan oluşmasına rağmen bu kurumların içinden en sıklıkla Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası olarak anılmaktadır. Başlangıçta, "yeniden yapılandırma" yani "imar" amacıyla kurulan Dünya Bankası, sonraki yıllarda isminin ikinci kanadını oluşturan "kalkındırma"ya ağırlık verdi. Bu "stratejik yön"ünün değişmesi, Banka'nın kuruluşundan günümüze kadar görev alan dokuz başkanının ikincisi olan John J. McCloy'un (1947-1949) başkanlığı esnasında başladı.[40] O zamandan beri Dünya Bankası ana hedefi "kalkındırma" olagelmişti. Bununla birlikte bankanın uyguladığı politikalar, izlediği stratejiler, yaptığı yardımlar zaman içerisinde değişime uğradı.

Özellikle, 1980'lerde, Dünya Bankası kaynaklarının büyük bölümünü kalkınmakta olan ülkelerde "yapısal uyum politikaları"nın hayata geçirilmesine yöneldi. Bu politikalar, bir stabilizasyon programının ardından, pazar ekonomisi mekanizmalarının ekonomiye hakim olmasına, kamu kesiminin mal ve hizmet üretimine hızla son verilmesine ve kamunun düzenleyici müdahale olanaklarının daraltılmasına dayanan yapısal dönüşümü hedefliyorlardı. Fakat, bu politikaların uygulanmasının sonucunda yoksulluğun artışı, Dünya Bankası'nın iyimser yaklaşımlarının sorgulanmasına yol açtı. Dünya Bankası'nın 1990 Dünya Kalkınma Raporu'nun dünyada yoksulluk konusuna eğilmesi ve bankanın bu tarihten itibaren "yapısal uyumda toplumsal boyut" olarak tanımlanan programları benimsemesi, bir yaklaşım değişikliliğin işareti idi. Bunu

[40](Çevrimiçi) www.worldbank.org, Home>About Us>Organization>Office of the President>About the President > Presidents of the World Bank ve Home>Countries>Europe and Central Asia>Turkey>Bizim Hakkımızda Bilgi>Dünya Bankası Nedir>Stratejik Yön, 4 Ocak 2004.

izleyen yıllarda, Dünya Bankası için en önemli konu, "kalkınmakta olan ülkelerde yoksullukla mücadele programları" oldu.[41]

Dünya Bankası kalkınma stratejisinin en geliştirilmiş halini dünya kamuoyuna 1991 Dünya Kalkınma Raporunda sunmuştur. Bu raporda, Dünya Bankası, yeni paradigma benimsediğini belirtiyordu. Bu paradigmanın ana öğelerinden biri, insani gelişme idi ve "temel eğitim yoluyla insana yatırım yapılması" anlamına geliyordu.[42] Genel olarak Dünya Bankası'nın yıllık raporlarına bakıldığı zaman da, Kalkınma Raporların temalarından Dünya Bankası'nın genel yaklaşımı görülebilmektedir: 1980'lerde dış ticaret, kamu maliyesi, mali sistem ve makroekonomik istikrar gibi konulara yoğunlaşırken, 1990'larda yoksulluk, eğitim, çevre ve sağlık gibi temalara odaklanmıştır. Buna rağmen, 1999 yılında Dünya Bankasının başkanı James D. Wolfensohn bir konferansın açılış konuşmasında yoksulluğun 1990'lardan beri bu yana arttığını belirterek zengin ve fakir arasındaki açılımın genişlediğine işaret etti. Bu sorunun yanıtı pek kolay bir çözüm olmayacağını belirterek, en etkili kalkınma stratejilerinin ekonomik sosyal, mali, ve çevresel etkenler arasındaki dengeyi sağladığını vurguladı.[43] Yeni yüzyılın eşiğinde giriftleşmiş bir sorun olarak tanımlanan yoksulluğa olan ilgi artmış durumda. Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Raporu 2000/2001: Yoksulluğa Saldırı raporunda "yoksulluk büyük oranlardaki küresel bir problem olarak kalmaktadır" denilmekte.[44] Bir Dünya Bankası raporu için oldukça dikkat çekici olan bir husus ise, yoksulluğu sadece düşük gelir ve tüketim değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, beslenme ve insani gelişmenin başka alanlarındaki düşük gelişmeler şeklinde tanımlamasıdır.[45] Bu alışılmamış bir tarzda yazılan raporun Dünya Bankası'nın kalkınma anlayışının ve uygulanmasının dönüm noktası olarak kabul edilme olasılığı ortaya çıkmaktadır.

---

[41] A.İnsel, "İki yoksulluk tanımı ve bir öneri", **Toplum ve Bilim 89**, Yaz 2001,s.62-63.
[42] World Bank, **World Development Report 1991-The Challenge of Development**, Washington, D.C.,1991, s.33.
[43] Lourdes Beneria, **Gender Development and Globalization**, NY&London:Routledge,2003,s.2.
[44] World Development Report 2000/2001:Attacking Poverty, s.vi.
[45] Beneria,a.g.e., s.8.

Özetle, Dünya Bankası'nı bir kalkınma kuruluşu olarak tanımlayacak olursak, uluslararası resmi ve özel fonların toplandığı ve dağıtıldığı, verilen kredilerin kullanımının yakından denetlendiği bir merkez ve bu merkez, kalkınmakta olan ülkelerin özel girişimcilerin gelişmesi için fon sağlamakta ve aynı zamanda kendi saptadığı kalkınma stratejisine uygunluk doğrultusunda kamu kesiminin sağlık, eğitim, altyapı gibi alanlardaki yatırımları için kredi vermektedir.[46]

3.1.1 Dünya Bankası ve Kalkınma Projeleri

1970'li yıllardan beri Dünya Bankası daha çok kalkınmakta olan ülkelere uzun vadeli, düşük faizli kredi vererek veya bağış biçiminde fonlar sağlayarak kalkınma projelerini uygulamaktadır. Burada kalkınma projelerinden anlaşılması gereken, uluslar arası kuruluşların çeşitli kalkınmakta olan ülkeleri kalkındırma amacıyla uyguladıkları kendi projeleri şeklinde ya da kalkınma amacıyla kalkınmakta olan ülkelerdeki kurum ve kuruluşlarca hazırlanan projelere mali destek ve teknik yardım sağlanması amacı ile yapılan projelerdir.

Dünya Bankası'nın finanse ettiği projeleri uygulandıkları alana göre, ziraat, balıkçılık ve ormancılık, eğitim, enerji ve madencilik, maliye, sağlık ve diğer sosyal hizmetler, endüstri ve ticaret, enformasyon ve iletişim, hukuk, adalet ve kamu yönetimi, ulaştırma, su kaynaklarının korumacılığı gibi on temel sektöre dağılmaktadır. **Şekil 3.1**'de Dünya Bankası'nın kurulduğu 1945 yılından 2002 yılına kadar verdiği 19,5 milyar dolar kredinin Dünya Bankası'nın belirlediği sektör yapısı içindeki dağılımı gösterilmiştir.

Bütün projeler farklı sektörler içinde gruplaştırılırken, yine daha önce de değindiğimiz kalkınmanın bir boyutunun diğer boyutuna etkisi söz konusu olabilmektedir.

---

[46] T.Arın, "Uluslar arası Para Fonu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Stratejileri", **Petrol-İş Yıllığı 93 – 94**, s.549.

Şekil 3.1: Dünya Bankası Kredilerinin Sektörel Dağılımı (Kümülatif)

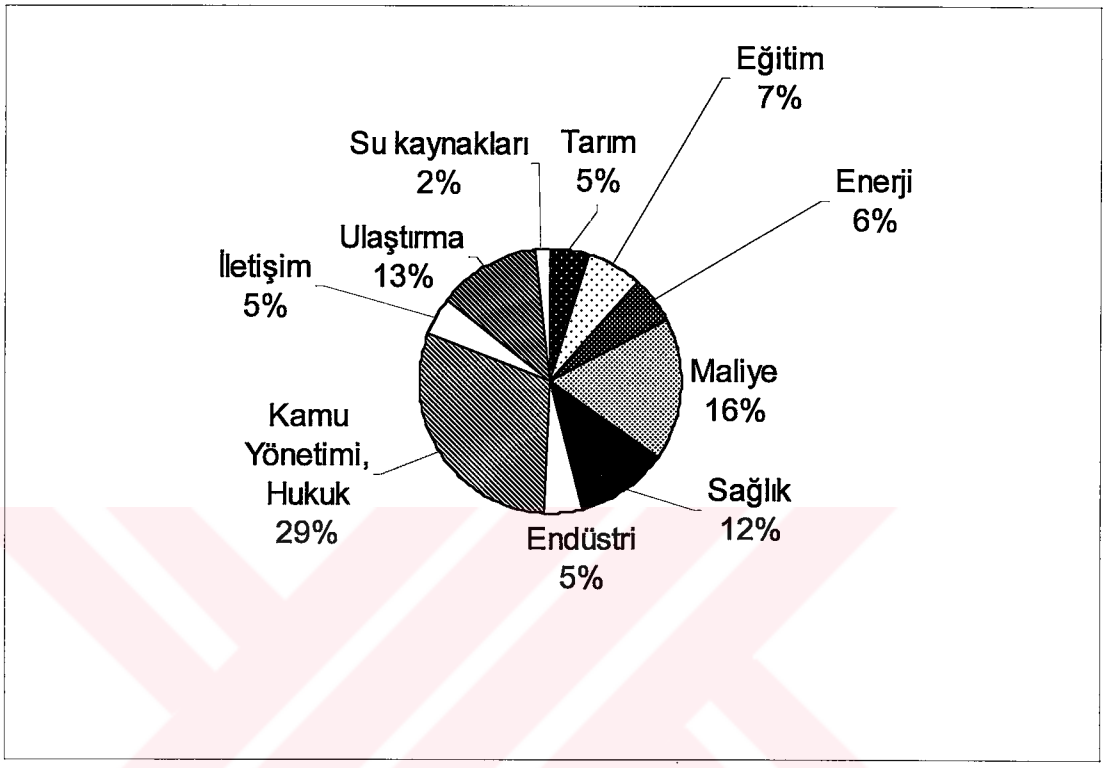

Kaynak: The World Bank, Annual Report,2002.

Örneğin, pek çok kalkınma sorununun çözülmesi için kilit faktör olan eğitime yönelik Dünya Bankası'nın kalkınma projelerini değerlendirmeye alalım.

Dünya Bankası'nın Türkiye web sayfasında "Sloganımız: Rüyamız, yoksulluktan arındırılmış bir dünyadır..." denilmektedir.[47] 1990'lı yıllardan beri Dünya Bankası kalkınmanın yoksulluk boyutu üzerine yoğunlaşarak yoksulluk alanındaki projeleri desteklemiştir. Bu konuda Dünya Bankası'nın sekizinci başkanı Lewis Preston 1993 yılında, "yoksulluğun azalması Dünya Bankası'nın asli hedefidir; kalkınma kurumu olarak başarımız bu hedef ışığında değerlendirilmelidir" diyordu. Yoksulluğu azaltmak için kalkınmanın genel olarak insani gelişme boyutunun önemli olduğunu ileri sürülmekte idi. Ve neticede insani gelişmenin, ve dolayısıyla kalkınmanın, temel olguları olarak, sağlık ve eğitim, ön plana çıkmaktaydı. Nitekim, eğitim konusundaki

[47](Çevrimiçi) www.worldbank.org.tr,30 Ocak 2004.

finansman ilk kez 1963 yılında başladığından bu yana Dünya Bankası ikraz ve kredi olarak 33 milyar dolardan fazla kaynak sağlamış olup, halen 83 ülkede 157 projeyi finanse etmektedir.[48]

Kalkınma projelerinin muhakkak bir eğitim programıyla elele gitmesi gerektiği Dünya Bankasının çoğu projelerin içeriğinde de belirtilmiştir. Çünkü insanların bilgi düzeylerinin ilerlemesi ve sağlık koşullarının iyileşmesinin, yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu ise, insanların yüksek gelir getiren işlerde çalışarak yaşam standartlarının yükselmesine dolayısıyle toplumsal refaha kavuşmalarına vesile olacaktır. Böylece, eğitim yoksul ailelerin çocuklarının fakirlik döngüsünü kırma olanağı doğmaktadır.

Kalkınmış ülkelerin kalkınma geçmişine bakıldığında, eğitimin önemli bir faktör olduğu ve eğitim açısından gelişen ülkelerin, aynı zamanda ilk gelişen ülkeler olduğu görülmektedir. Örneğin, Batı'da eğitimde önder olan ABD, kalkınmada da önder olmuştur. Asya'da Japonya'nın hızlı iktisadi gelişme gerçekleştirmesi, bu ülkenin eğitime yaptığı yatırımların sayesinde gerçekleşmiştir.[49] Dolayısıyla, "hızlı bir kalkınma hızına ulaşmak isteyen ülkelerin, eğitim öncelikli bir yatırım alanı olarak görmeleri ve daha fazla kimsenin daha kaliteli bir şekilde eğitimden yararlanabilmesi için çabalamaları gerekmektedir" sonucu çıkmaktadır.[50] Nitekim, pek çok uluslararası araştırmalar neticesinde, içsel büyüme kuramı da eğitimli işgücünün büyümeye katkısını öne çıkarmaktadır.[51] Buna vurgu yapan Dünya Bankası, Herkes için Eğitim (Education for All) adlı projeler serisini başlatmıştır. Bu büyük proje, Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim, İstihdam ve Eğitim şeklinde farklı alanlarda uygulanan alt projelerden oluşmaktadır. Dünya Bankası'nın 1990-2003 tarihleri arasında eğitim için ayırdığı finansman 23.137 milyon ABD dolarıdır.[52] Üstelik, Dünya Bankası, 2000 yılında

---

[48]Ten Things You Never Knew About the World Bank, (Çevrimiçi) www.worldbank.org.tr, 30 Ocak, 2004.

[49] Richard A. Easterlin, "Niye Bütün Dünya Kalkınmış Değil?", **Kalkınma İktisadı** (derl. ve yay. haz.) Fikret Şenses, İstanbul, İletişim Yayınları,2001, s.75.

[50] M. Erdoğdu, "Beşeri Sermaye-İktisadi Kalkınma İlişkisi", **İktisadın Dama Taşları,** No:2, İFMC:2002.

[51] F. Stewart, "Eğitim ve Uyum:1980'lerin Deneyimi ve 1990'lar İçin Bazı Dersler", der) R. Prendergast, F.Stewart; **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.194-195.

[52] (Çevrimiçi), www.worldbank.org.tr, 30 Ocak, 2004.

Birleşmiş Milletler'in Binyıl Zirvesi'nde tespit edilen Binyılın Kalkınma Hedefleri'ni (Millennium Development Goals-MDG) benimsemektedir. Bu hedeflerin doğrultusunda, "eğitim kalkınmadır" diyen Dünya Bankası "yoksulluğu azaltmak" olan ana hedefine ulaşmak için kalkınmış ülkelerin hükümetlerini sağlık ve eğitime yatırımlarını arttırmaya davet etmektedir.[53]

Dünya Bankası kalkınmakta olan ülkelerde proje finansmanına borçlar ve garantiler olmak üzere iki şekilde katılmaktadır. Dünya Bankası, üyesi olan ülkelerdeki kamu ve özel kurluşlara finansman sağlamaktadır. Ancak bu borçların geri ödemesi ilgili ülke tarafından garanti edilmelidir. Dünya Bankası'nın sağladığı borçlar ülkenin durumuna göre değişmekle birlikte geri ödemesi 3 ile 5 yılda başlamak üzere, 15 ile 20 yıl sürelidir. Genel olarak kredinin sağlanmasında iki yöntem vardır:

1. Doğrudan projeye Borç: Dünya Bankası projenin sahibi kuruluşla proje kredisi için anlaşma yapar. Öte yandan projenin yürütüleceği ülke ile Banka arasında borçların geri ödeme garantisi için anlaşması imzalanır. Eğer proje bir kamu kuruluşuna ait ise ayrıca bu garanti proje performansını da kapsayabilir.
2. Doğrudan Ülkeye Borç: Dünya Bankası'nın projelere finansman sağlamasında diğer yöntem borcun projenin sahibi kurluş yerine ilgili ülkeye verilmesidir. Ülke ile Bnka borç anlaşması yapar. Daha sonra bu borcun kullanımı için ilgili ülke ile yatırımcı kuruluş anlaşma imzalar. Ayrıca dünya Bankası ile yatırımcı kuruluş arasında projenin uygulaması ile ilgili çeşitli yükümlülükler içeren "proje anlaşması" yapılır.[54]

Söz konusu projelerin teknik yönüne gelince, Dünya Bankası projelerinin tasarım ve planlanması bir kaç sene içinde gerçekleşmektedir. Banka, proje planlarının hazırlığına, her ülkenin 5 senelik programını yeniden incelerken devam etmektedir. Uygulanmaya konulan herhangi bir proje "Proje Aşamaları" (Project Cycle) adı altında sekiz aşamadan geçirilmektedir.**Çizim 3.2.**

---

[53] (Çevrimiçi), http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL, Nisan 2004.
[54] Benoit, P. Project Finance at the World Bank: An Overviiew of Policies and Instruments, World Bank Technical Paper, Washington DC,1995, s. 9.

Çizim 3.2: Kalkınma Projelerinin Geçtiği "Proje Aşamaları"

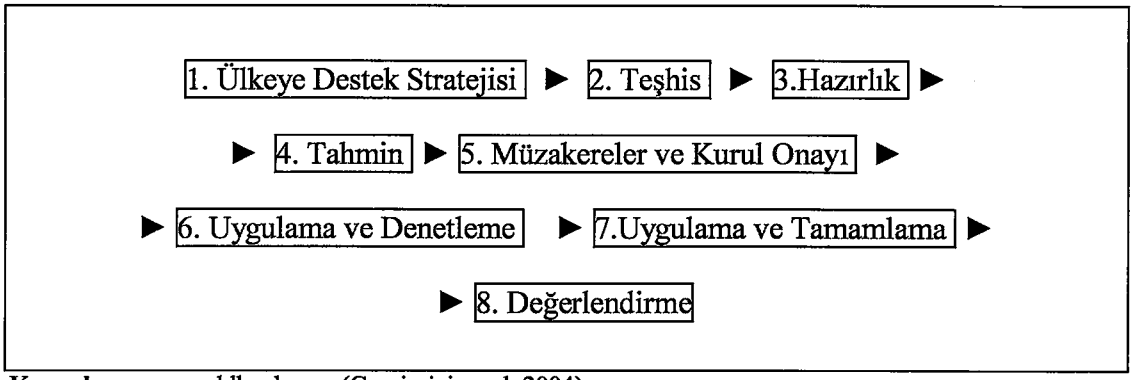

Kaynak: www.worldbank.org, (Çevrimiçi, ocak 2004).

Çizim'den göründüğü gibi "Proje Aşamaları" sekiz ögeden oluşmaktadır: Kredi alan bir proje önerisini tanımlayıp hazırlayınca, Banka projenin uygulanabilirliğini gözden geçirir. Kredi müzakerelerinde Banka ve kredi alan, kalkınmanın hedefi, bölümleri, sağlayacağı sonuçlar, performans göstergeleri, uygulama planı ve kredi fonlarının dağıtım planı üzerinde mutabık kalırlar. Banka, krediyi onaylayıp kredi yürürlüğe girdiğinde krediyi borçlanan, proje veya programı Banka ile mutabık kalınan koşullara göre uygular.

Bir ülkede uygulanacak olan projeye mali destek verilmeden önce Dünya Bankası uzmanları tarafından altyapı incelenerek, projeler bu "aşamalara" göre tasarlanmakta ve denetlenmektedir. IBRD ve IDA'da ortalama olarak her projenin aşamalarının süresi 10 yıl olmaktadır. Bir kısım projeler, aynı anda bu projenin uygulandığı ülke devletinin de parasal katkısını gerektirmektedir. Genelde kalkınma projeleri, devletin ve uluslar arası kuruluşların işbirliği ile gerçekleşmektedir. Projede, planda ve uygulamada devlet sektöründen çeşitli kamu kuruluşlarının katılımı söz konusudur. Ancak, Dünya Bankası, açtığı kredilerde yerel parasal destekleme yanında projenin uygulanmasında, danışman firma kullanılması, yabancı uzman, danışman kullanılması, elemanlarının nerelerde, ne tür eğitim yapacakları, projelerde kullanılacak araç gereçlerin nitelikleri, hatta nerelerden sağlanabileceği gibi koşullar da getirebilmektedir.[55]

[55]KSSGM, **Kırsal Alan Kadınının İstihdama Katılımı**, Araştırma Raporu (Kitap haline getirildi) Şubat,2000, s. 5-6.

Dünya Bankası'nın politikalarının biri kaynakların "son çare" olarak Banka'ya gelen projelere yönlendirilmesidir. Dünya Bankası'na önerilen pek çok proje, aynı zamanda ticari bankalardan da uygun krediler bulabilir. Oysa bazı projeler kalkınma ve Banka'nın politikaları açısından önemli olmakla birlikte piyasadan gerekli kaynağı uygun koşullarla sağlayamaz. "Son çare" olarak Dünya Bankası'ndan kaynak arayan kalkınma projeleri kuruluş tarafından tercih edilmektedir.

Kalkınmakta olan ülkelere kalkınma yardımında bulunan başka bir önemli uzman kuruluş, Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Programı'dır.

3.2 Uluslararası Kalkınma Kuruluşu Olarak Birleşmiş Milletler:UNDP

Birleşmiş Milletler örgütü (Organization of United Nations), II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Japonya'ya karşı savaşan devletlerin, Büyük Britanya, ABD ve Rusya, hükümetlerinin inisiyatifi sonucunda ortaya çıkmıştır. Etkin bir örgütün kurulması için, iki savaş arasında faaliyette bulunan, Milletler Cemiyeti'nin tecrübesine dayanarak ve bu kuruluşun karşılaştığı sorunlardan ders çıkararak hareket etmeye karar verilmiştir. Yani, hukuksal ve siyasal bakımdan Milletler Cemiyeti'nin bir devamı niteliğinde olmakla beraber, Milletler Cemiyeti'nden daha kapsamlı bir kuruluş olarak düşünülmüştür. Bu girişim diğer ülkelerin de katılmasını teşvik etmiştir. [56] Birleşmiş Milletler'in kuruluş evrağı olan yüz on bir maddelik **'Birleşmiş Milletler Şartı'** (the Charter), ABD'nin SanFransicko şehrinde 1945 yılı Haziran ayının sonunda düzenlenen konferansta, 50 devlet-kuruluş üyesi temsilcileri tarafından onaylanmış, yürürlüğe 24 Ekim 1945 tarihinde girmiştir. Yaklaşık yarım asırlık zaman zarfı içerisinde, Birleşmiş Milletler'in üye sayısı dörde katlanmış ve 1990'lara gelindiğinde iki yüze yaklaşmıştır. Güvenlik Konsey, Genel Sekreterlik, Genel Kurul ve Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) gibi kurumlardan oluşan Birleşmiş Milletler'in başlıca amacı, devletlerin

[56]P. Taylor, "The UN and International Organization", in J.Baylis, S. Smith (ed) **The Globalization of World Politics:An Introduction to International Relations**, London: OUP,1997, s. 266.

birbirine saldırmalarını engelleyerek ve gereken önlemler alarak, uluslararası güvenliği sağlamak ve barışı korumaktır.[57]

Önceki bölümlerde göründüğü gibi, "kalkınmamış ülkeler" diye adlandırılan yoksul ülkelere yardım İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda uluslar arası gündemi meşgul tutmuştur. 1945 yılında yeni kurulan Birleşmiş Milletler örgütü de, yeni bağımsızlık kazanan eski sömürge ülkelerden gelen çok sayıda yardım talepleriyle karşılaşmıştır. Yanıt olarak, "teknik yardım" sağlayacak olan personelini ve danışmanlarını göndermiştir.* Yardım taleplerinin doğrultusunda, BM'nin Genel Kurulu 1948 yılında düzenlenen 3. yıllık toplantısında, "sosyal refah danışmanlık hizmeti" için, 750 000 ABD doları tutarında bütçesi olan, özel teknik yardımı onaylamıştır.[58] Fakat bu yardım genelde yönetim giderleri için kullanılmıştır. Kalkınmakta olan ülkeler ise, bunu yetersiz bulup, kendine özgü finansal kaynakları olan özel program talep ediyorlardı. ECOSOC ve Genel Sekreterlik böyle bir yardım programın tasarısını hazırlamışlardı. BM'nin ekonomi üzerine görevlileri ve danışmanları, Raul Prebisch, Hans W. Singer, David Weintraub, ve ileride Ekonomi alanında Nobel Ödülü'nün sahipleri Wassily Leontief, W.Arthur Lewis, Gunnar Myrdal ve Jan Tinbergen gibi isimler idi. Bu takım, BM'nin iktisadi kalkınma alanındaki faaliyetlerinin başarılı bir şekilde yürüteceğine işaret etmekteydi. Ancak, ABD ve diğer potansiyel finansör ülkelerin karşı çıkmasıyla bu talep reddedilmiştir. Durum, 1949 yılında ABD Başkanı Truman'ın göreve başlamasıyla değişti. ABD Türkiye ve Yunanistan'ın Soğuk Savaş'ın Batı kampında tutulmasıyla meşgul olmasına rağmen, uluslar arası diğer sorunlara da el atmakta idi. Ve ABD karşı çıktığı "teknik yardım" programını finanse etmeyi kabul etmiştir. Böylece, Teknik Yardımın Genişletilmiş Programı (The Expanded Programme for Technical Assistance- EPTA) 1950 senesinde faaliyete girmiş ve gönüllü katkılarla finanse edilen ilk çoktaraflı kalkınma programı olmuştur. 20 milyon dolarlık bütçesiyle EPTA

---

[57]E. Tadevosyan, **Словарь-Справочник по Социологии и Политологии** (Siyaset Bilimi ve Sosyoloji Rehberi), Moskva: Znanie, 1996, s.163-164.

*Bu arada Dünya Bankası ve IMF'nin sadece Batı Avrupa'nın imarı ve finansal sorunları üzerine yoğunlaşmakta olduğunu belirtmekte yarar vardır.

[58]Dr. Ruben Mendez, United Nations Sudies:UNDP,(Çevrimiçi) www.yale.edu/unsy/researchactivities, Mayıs 2004.

kalkınmakta olan ülkelere önemli katkısı olmuştur. Bunun dışında, EPTA'nın en büyük adımı, "Ülke Temsilciliği" küresel ağının kurulması idi. Yardım edilen her ülkede EPTA'nın bu temsilcilikleri bir aracı rolünü üstlenmiştir. Bu gelişmelere rağmen, kalkınmakta olan ülkeler, 20 milyon doların "Marshall Planı" adıyla bilinen Avrupa'ya aktarılan 20 milyar dolarlık yardımın yanında yetersiz kaldığını öne sürerek kalkınma amaçları için yatırımlarda bulunacak uluslar arası bir banka gerektiğini vurguluyorlardı. Bunun neticesinde İktisadi Kalkınma için Özel Birleşmiş Milletler Fonu (Special United Nations Fund for Development- SUNFED) 1958 yılında kurulmuştu. Fon "yatırım öncesi" projelere yoğunlaşmıştır. Dünya Bankası kadar büyük olmayan bu Fon, kalkınmakta olan ülkelere kamu ve özel yatırımı teşvik etmeyi amaçlamıştır. SUNFED'in projeleri EPTA'nın projelerinden bir hayli büyük ve kapsamlı idi. Ancak, kalkınmakta olan ülkelere yardımı daha etkin ve çok yönlü uygulamak için SUNFED ve EPTA'nın birleşimi kaçınılmazdı. Böylece, 1 Ocak 1966 tarihinde iki oluşumun birleşmesi sonucunda UNDP kurulmuştur.[59]

Günümüzde, UNDP, BM'nin küresel kalkınma ağı olmakta ve ülkelerin; bilgi, deneyim ve kaynaklara ulaşımını sağlamakta ve 166 ülkede kalkınma projelerini yürütmekte ve kalkınmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır.[60] Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar iktisadi politikalarla, yapısal uyum stratejileriyle, borçlandırmayla uğraşırken, UNDP'nin önerileri eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerin sağlanması sorumluluğunun uluslararası kalkınma gündemine tekrar girişini temsil etmekte ve küresel kalkınma gündemine bir değer yetiştirmeye çalışmaktadır.[61]

UNDP'nin bağlı olduğu ECOSOC'un üye sayısı 54 olup, iki bölümden oluşmaktadır: Uzman Ajanslar ve Fonlar ve Programlar. İlki, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi kuruluşlardan oluşmaktadır. Bu ajansların kendi yasaları, bütçeleri, başkanları ve üye devletlerin temsilcilikleri mevcuttur. Uzman ajanslar, yasal, siyasi, finansal olarak bağımsız faaliyet göstermekte ve Birleşmiş Milletler'in direkt kontrolü altına

[59] Mendez, a.y.
[60] Taylor, a.g.e., s.280.
[61] Oruç,a.g.m., s.74.

girmemektedir. İkincisi, Fonlar ve Programlar altbölümün kuruluşlarının yönetimi ile düzenlemeler Genel Kurula ait olup, merkez sistemle daha sıkı etkileşimde bulunmaktadır. Söz konusu kuruluşların uzman ajanslardan farkı, onların gönüllü olarak finanse edilmesidir. Üstelik, bu Fonlar ve Programların, uzman ajansların faaliyetleri sonucunda oluşan küresel ekonomik ve sosyal değişimlerden dolayı kurulduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Bu kuruluşların en önemlileri: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu (UNFPA), Dünya Gıda Programı (WFP) ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuk Fonu (UNICEF).[62] Birleşmiş Milletler sisteminin uluslararası arenada üstlendiği rolü ve bulunduğu faaliyetleri, bu kuruluşu oluşturan fonların, programların ve uzman ajanslarına göre değişmekte ve bir bütün olarak bakıldığında dünya için önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle, Üçüncü Dünya diye adlandırılan, kalkınmakta olan ülkelerin sorunlarına ilişkin geliştirdiği politikaları ve gerçekleştirdiği çalışmaları bu örgütü bir uluslararası kalkınma kuruluşu olarak tanımlanmasını sağlamıştır.

Kalkınma gündemi Birleşmiş Milletler'in hemen hemen bütün ajansları tarafından benimsenmiştir. UNFPA, UNIFEM, UNICEF, UNIDO, UNCTAD, UNDP gibi fonlar ve programlar kendi ilgi alanlarının ve konularının kapsamına giren kalkınma kavramının boyutlarıyla meşgul olmuş bu alanlarda çalışmalar yürütmüş, araştırmalar yapmış, projeler uygulamıştır. Örneğin, UNICEF bütün dünyada çocuklarla ilgili bütün sorunlarla uğraşmakta; UNIFEM ise, kadınlar üzerine yoğunlaşmış teorik çalışmalar, araştırmalar, konferanslar gerçekleştirmiş, fakat uygulamada ve alan çalışmalarında çok pasif kalmıştır; UNCTAD, "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramını ve onun kapsadığı büyüme, gelir, servet, pazarların yeniden dağılımı ve çevre koruması gibi amaçlarının geliştirilmesinde önemli çabalar sarf etmiştir.

Fakat, Birleşmiş Milletler'in kalkınma kuruluşu olarak tanımlanması büyük bir ölçüde, UNDP ve onun, kalkınma projeleri olarak tanınan çalışmalarının sayesinde mümkün olmuştur. Kuruluş amacı "yoksullukla mücadele etmek" olan ve bir nevi

[62] Taylor, a.g.e., s.267-268.

finansman aracı görevini üstlenen UNDP, kalkınmanın eğitim, sağlık, toplumsal cinsiyet gibi boyutlarında uzman kuruluş olmuştur.

3.2.1 UNDP ve Kalkınma Projeleri

27 Mart 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Binyılın Zirvesinde "Biz, milletler: 21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Rolü" bildirgesini uluslar arası kamuoyuna sunmuştur. Bu bildirgede, "İhtiyaçtan Kurtuluş: Kalkınma Gündemi", "Korkudan Kurtuluş: Güvenlik Gündemi", "Sürdürülebilir Gelecek: Çevre Gündemi" ve "BM'nin Yenilenmesi" adı altında 4 alanda hedefler belirlenmiştir.[63] Kalkınma alanında gündeme oturan MDG hedeflerinin çerçevesinde, UNDP, yoksulluğun azaltılması, demokratik yönetişim, kriz önlemleri, enerji ve çevre, toplumsal cinsiyet ve AIDS, yani özellikle kalkınmanın insani boyutuna ilişkin stratejiler gelişitirilmiş ve bu alanlara ilişkin çalışmalar üzerine yoğunlaşmıştır. UNDP'nin yürüttüğü çalışmalar genelde program ya da proje şeklinde gerçekleşmektedir. Kalkınmaya yönelik projeler, UNDP'nin kendi kaynağından finanse edildiği gibi, aynı zamanda kalkınmış ülke devletlerinin kalkınmaya yönelik yatırımlarına aracı olmaktadır. Dünya Bankası'nın aksine, UNDP kredi değil hibe destekleriyle çalışmalar yürüterek kalkınmanın finansmanın sağlamaktadır.

Örneğin, Binyıl Bildirgesi'nde yer alan Kalkınma Gündemi'nin eğitim alanında 2 tane ana hedef belirlenmiştir: 2005 yılına kadar ilkokul ve ortaokul düzeyindeki toplumsal cinsiyet farkını azaltmak ve 2015'e gelindiğinde bütün çocukların ilkokul programını bitirmesini sağlamak.[64] Bu iki hedefin doğrultusunda UNDP, eğitime, özellikle "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma" (Gender And Development-GAD) programı kapsamında kız çocukların ve kadınların eğitimine yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.*

Aslında, ne UNDP'nin web sayfasında, ne başka da kaynaklarda proje ve program uygulanmasının bu aşamalarına ve UNDP'nin projeleri bir ülkede uygulama süreçlerine

[63] The Millenium Report, www.un.org/millenium /sg/report/key.htm, (Çevrimiçi) Nisan 2004.
[64] (Çevrimiçi), http://www.un.org/millennium/sg/report/key.htm. Nisan 2004.

ilişkin bilgi bulmak olanaklıdır. Ancak daha sonra uygulama bölümünde incelenen projelerde de görüneceği gibi şöyle bir çizim ortaya çıkarılabilmektedir:

Çizim 3.2: UNDP'nin kalkınma projelerini ilgili ülkede uygulama süreci

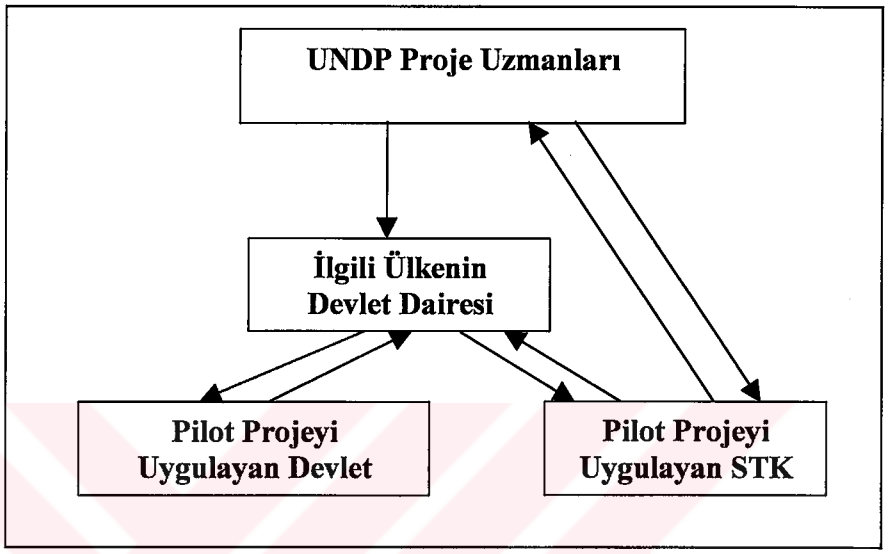

Yani, UNDP projenin uygulanacağı devlet kurumları ile muhatap olarak proje sürecine katılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ile de, hem dolaysız, hem dolaylı, yani devletin aracılığıyla işbirliği yapmaktadır

Her kalkınma veya yatırım kuruluşu benzeri UNDP'nin de "Proje Devresi" (Project Cycle) yani proje ve programların uygulanma aşamaları mevcuttur. Yalnız, UNDP'de bu aşamalar devre değil, "programlama kılavuzu" olarak adlandırılmaktadır. Nitekim, bu kılavuzda bir projenin ya da programın uygulanmaya konulmadan önce geçtiği bütün aşamalar yer almaktadır. Özetle,

- UNDP uzmanlarının hedef ülkedeki mevcut durumu değerlendirmesi;
- Vizyonun ve ana problemlerin tanımlanması;
- Alternatif stratejilerin geliştirilmesi;
- Geliştirilen stratejilerin içinden en perspektifli olanının seçilmesi;
- Projenin girdi ve çıktıları tespit edilmesi;
- Mantıksal çerçeve oturtulması;

---

* Not: GAD kavramı ve kapsamı ayrıntılı olarak uygulama bölümünde ele alınmaktadır.

- Faaliyetlerin tanımlaması;
- Girdilerin belirlenmesi;
- Projenin yürütülmesi için hazırlık aşaması;
- İzleme ve Değerlendirme;
- Dış faktörler ve risklerin belirlenmesi;
- Öncelikli yükümlülüklerin belirtilmesi;

gibi tasarı aşamalardan geçen projeler uygulamaya konulmaktadır.

Bunun yanı sıra, yukarıda değindiğimiz gibi, proje aşamalarına ilişkin bilgiyi ne kadar bulmak zor ise, herhangi bir projenin kimin sorumluluğu altında olduğu, yani çizimdeki UNDP uzmanları olarak adı geçen ekip hakkında bilgi almak da güçtür. Yine de, projelerin bütçeleri pek küçük rakamlardan oluşmadığından, bir projenin titizlikle değerlendirilmesi, en iyi uzmanlar tarafından koordine edilmesi, başarılı bir şekilde tamamlanması gerekliliği beklenmektedir. Fakat, bunun her zaman gerçekleşmediğini, Des Gasper'in çalışmasında örnek niyetine gösterdiği bir projenin uygulanmasından görmek mümkündür: Leonard Frank'in "The Development Game"(Granta:1986) adlı makalesinden aktararak bir projenin ne şekilde yürütüldüğünü eleştirmekte: *"Bir BM proje tanımlama ekibi, Pakistan'daki Kuzeybatı sınırı bölgesini ziyaret eder. Ekipte daha önce Pakistan'a hiç gelmemiş, altı ülkeden profesyonel uzman bulunmaktadır. Ekipte yer alan hiçbir elemanın, daha önce bu bölgeyi ziyaret etmemiş olmasına karşın, daha önceki raporları mevcuttur. Ekip çalışanları, yaklaşık 30 milyon dolarlık bir proje için, dört haftada karar vermek zorundadır. Kimi ekip elemanları gerçek işleri ve resmi işlerinin talepleri arasında takılıp kalmanın stresinden acı çekerken, diğerleri de kendilerini "resmi dünyaya" ve gerçek dünyaya adamışlardır. Bir proje, istendiği gibi zamanında, vericinin ve alıcı örgütlerin istekleri gözönüne alınarak, eleştirmenlere karşı savunma düzenlenerek tasarlanmalıdır."*[65]

Anlaşıldığı gibi, Birleşmiş Milletler'in çok büyük titizlikle seçerek işe aldığı personelin bile projeleri uygulamakta etkin olmayabilmektedir. Üstelik, bu şekilde, yani

[65] Gasper, a.g.e., s.227.

"ne olursa olsun ama proje uygulanmalı" niyetiyle yapılan projenin ne kadar katkısı olabileceğini anlamak güç değildir.

Kısacası, birçok kalkınma kuruluşu tarafından desteklenen iyi niyetli ancak her zaman hedefine varamayan ve yukarıdaki alıntıda tarif edilen "formalite" tipi projeler kalkınma kuruluşlarının imajını zedelemektedir. Yani, uluslararası arenanın en saygın kalkınma kuruluşunun projelerinden bile tam başarı beklenmemesi ve ciddi aksaklıkların yer alması söz konusu olabilmektedir.

Bu durumda, "Uluslar arası Kalkınma Kuruluşların faaliyetlerinin ülke ve insanlarının istihdamına katkısı var mı? Kalkınma projelerine ihtiyaç var mı?" soruları haklı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorulara yüzeysel bir cevap vermemek için UNDP'nin kalkınma projelerinin bazılarının değerlendirilmesi, çalışmamızın uygulama bölümünde yer almaktadır. Böyle bir değerlendirmenin, uluslararası kalkınma kuruluşların, özellikle UNDP'nin, kalkınmaya yönelik projelerin etkinliğini, gerekliliğini, artı ve eksilerini sorgulayıp bir sonuca varmamıza ve öneriler getirmemize yardımcı olacağı varsayılmaktadır.

Dikkate değer başka bir husus ise, uluslararası kalkınma hedeflerine ulaşmak için gerçekleşen işbirliğidir. Değişik süreçlerde, örneğin, STK veya ulus-devlet idari şubeleri gibi farklı kurumlarla, ve uluslararası kuruluşlarla, Dünya Bankası ile MDG konusunda, ortaklaşa çalışan Birleşmiş Milletler, kalkınmanın herkes için ortak bir amaç olduğunu ileri sürmüştür. Nitekim, UNDP, projelerin yürütülmesini çeşitli kurumlarla işbirliği yaparak gerçekleştirmeyi ve böylece başarı oranını arttırmayı öngörmektedir. Söz konusu kalkınmada işbirliği, bir sonraki alt bölüme konu olmuştur.

3.3 Kalkınmada Uluslararası ve Ulusal İşbirliği

3.3.1 Uluslararası Kalkınma Kuruluşların Ortak Gündemi

Yoksulluk, düşük üretim, nüfus artışı, temel tüketim mallarının ithalatına bağımlılık, işsizlik gibi kalkınma sorunların kaynağı yerel olduğu kadar küresel olabilmektedir. Dolayısıyla bir bölgedeki sorun sadece o bölge dahilinde çözülmesi her

zaman için geçerli olmayan bir durumdur. Bazı sorunlar için küresel stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, Üçüncü Dünya ülkelerine özgü olan bu yoksulluk, eşitsizlik ve düşük üretim sorunlarından ekonomik ve, iç ve dış sosyal güçler, sorumlu tutulmaktadır. Uluslararası düzeyde güç dengesi kalkınmakta olan ülkelerin aleyhine ve kredi veren ve yatırım yapan uluslararası mali kuruluşları ve kalkınmış ülkelerin lehine değişmiştir. İktisadi ve toplumsal kalkınmanın yüksek seviyesine ulaşmak için yalnız uygun stratejileri belirlemek yetmemekte, aynı zamanda yoksul ülkelerin kalkınma ihtiyaçları karşısında duyarlılığı arttırmak üzere mevcut uluslararası ekonomik düzeni değiştirmek ve geliştirmek gerekmektedir.[66]

Kalkınmakta olan ülkelere has olan nüfus artışı, yoksulluk, gibi sorunların dışarıdan çözümü, üstelik "iyi niyetli" olsa da uluslararası kalkınma kuruluşların kendi başlarına yardımlarını sağlamaları ve projelerini uygulamaları olanaksızdır. Bu yüzden uluslararası kuruluşlar hem birbirlerinin hem finansör devletlerin desteğine başvurmak zorundadırlar. Yani, bazı projeler bu projenin uygulandığı ülkenin de parasal katkısını da gerektirmekte, bazıları için ise, diğer kuruluşlar aracı olmaktadır.

Çalışmamızın daha başlarında kalkınma alanında uzmanlaşan kurumlara önderlik yapanlar –Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler'in kalkınma ajansları (UNDP, UNICEF, UNFPA) – belirtilmişti. Görünüşte bu kuruluşlar ortak hedefe, MDG'ye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Ortak hedef kalkınma, yöntem ise proje ve programların finansmanıdır. Doğal olarak, burada beklenen, bu kuruluşların tek yönde ilerlemesi ve bir birine destekçi olarak kalkınma bayrağı altında sıkı bir işbirliği içinde olmasıdır. Fakat, yaklaşımları ve uygulamaları ilk bakışta benzeyen Dünya Bankası ve UNDP kuruluşlarının imkanları, eğilimleri ve stratejileri açısından farklılıkları anlaşılmaktadır. Dünya Bankası, kurumsal yapısı ve finansman imkanlarından dolayı kalkınma için 7 milyar dolardan fazla kaynak sağlayabilirken, UNDP 700 milyon dolarlık özkaynağı kalkınma sürecine desteği için yetersiz kalmaktadır. Dahası, yapıları itibariyle IMF ve Dünya Bankası "dünya düzeni"nin yeni yönetimindeki yönetici temsilcileri olarak G-7 ülkelerinin güdümünde olabilirken, UNDP kredinin geri

[66] M.Todaro, a.g.e.,s.54.

ödenmesi temeline dayanmayarak kalkınmakta olan ülkelerde daha fazla söz sahibi olabilmektedir.[67] Bu farklılık, Birleşmiş Milletler'e IMF ve Dünya Bankası'nın strateji ve yaklaşımlarına eleştiri yöneltmesine imkan vermektedir. Bundan rahatsız olan IMF ve DB yeni dünya düzenini kendi yaklaşımları doğrultusunda oluşturmada Birleşmiş Milletler ile işbirliği istemiştir.[68] Daha 1994'de IMF Başkanı Camdessus Birleşmiş Milletler'in ECOSOC toplantısında bazı ortak prensiplere dayanarak spesifik faaliyet alanlarında IMF ile BM'nin işbirliğini gündeme getirmiştir. Ortaya koyulan ilkeler, IMF ve Dünya Bankası ile BM'nin kalkınma ajansları arasındaki yaklaşımlarındaki farklılıkları giderme ve bu kalkınma kuruluşlarıyla işbirliği yapma isteğinin belirtisi olarak algılanabilir. Örneğin, "IMF/Dünya Bankası ve BM yürüttüğü faaliyetlerinde karşılıklı bağımlılık" olan birinci ilkeden bu kuruluşların, kalkınmaya giden yolda işbirliğinin gerekliliğini anladığı, ayrıca kaliteli büyümenin farklı boyutlarının önemini kavradığı anlaşılmaktadır. Bu boyutların neleri kapsadığı Birleşmiş Milletler tarafından açıklanmıştır: barış, büyümeye dönük iktisat politikaları, çevrenin korunması, sosyal adalet ve iyi devlet yönetimi. Ayrıca, adaletli ve sürdürülebilir kalkınma için sadece bütçenin hacmi değil, harcamaların ve vergilerin önemi vurgulanmaktadır. Bu nedenle Dünya Bankası, sağlık, eğitim, altyapı alanlarında temel kamu yatırımlarının devamlılığının üzerine odaklanmaktadır. Birinci ilke, BM kurumlarının eleştirilerinin, bu eleştirilere hedef olan Dünya Bankası ve IMF tarafından kabul edildiği izlenimi oluşmaktadır. Fakat, daha sonraki, "karşılıklı bağımlılık prensibine uyulduğu takdirde görevlerin karşılaştırmalı üstünlüğe göre dağılımını gerçekleştirmek ve yardımcılık rolünü benimsemek" ilkesinde, iktisat politikalarının içeriği ve yönlendirilmesinin Dünya Bankası ve IMF'nin sorumluluğu altında olması gerektiği söylenmektedir. Yani, söylenmek istenen: Her kuruluşun sahip olduğu üstünlüğe ve imkanlara göre belirli bir alanda söz sahibi olarak uzmanlaşması ve sorumluluğunu üstlenmesi savıdır. Buna göre, IMF ilgisini makroekonomik politikalar ve döviz ilişkilerine odaklamışken, Dünya Bankası yapısal politikaları ve kalkınma stratejileri üzerine yoğunlaşacak, UNDP ise

[67] Oruç, a.g.m., s. 74-75.
[68] Arın, a.g.m., s. 557.

insani görevler, sosyal kalkınma, barışın korunması gibi alanlarındaki sorumlulukları üstlenecektir.

Üçüncü ilke ise, dünyanın uluslararası kurumları için yeni bir yapı arayışı yerine, enerjileri dünyanın en acil sorunlarına ortak çözüm aramaya odaklaştırmak diye belirlenmiştir. Yani, herkesin dünyanın mevcut yapısını değiştirmek gibi önemsiz işlerin yerine daha acil sorunlara öncelik verilmesinden söz edilmektedir.[69]

Nitekim uygulamada da görüldüğü gibi, acil işbirliği için Birleşmiş Milletlere önerilen faaliyet alanları, genelde, IMF ve Dünya Bankası politikaları doğrultusunda belirlenmektedir. Dünya Bankası'nın uyguladığı uyum ve reform programı çerçevesinde UNDP'nin teknik yardımına ve sosyal koruma alanında diğer BM örgütlerinin (UNICEF, UNESCO, UNIFEM, UNIDO, UNCTAD, UNFPA) desteğine başvurulmaktadır. Böyle bir durumda, "iyi niyetli" Birleşmiş Milletler kuruluşu, özellikle UNDP, Dünya Bankası ve Batı ülkelerin finansmanının aracı ve uygulamaya konulan projelerin uygulayıcısı rolünde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle UNDP, projelerin uygulandığı ülke hükümeti ile işbirliği yapılmasını öngörmekte ve kalkınmakta olan ülkelerin, içinde bulundukları kötü durumdan kurtulmaları ve kalkınmalarını başarabilmeleri için, dayanacakları temel umut, kendi iç çabaları olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Özetle, uluslar arası kalkınma kuruluşları ve ulus-devlet işbirliği kalkınma projelerinin amaçlarına ulaşmasında önceliktir. "Dış yardımın" nedenlerini incelediğimiz bölümde, bir yoksul ülkenin kalkınmış ülke düzeyine ulaşması herşeyden önce o ülkenin amacıdır. Dolayısıyla, kalkınma projelerinde en aktif taraf olarak karşımıza devletin çıkması doğal olarak karşılanmalıdır.

3.3.2 Uluslararası Kalkınma Kuruluşları ve Ulus-Devlet

Birinci bölümde belirttiğimiz gibi, kalkınma birçok ülkenin ulaşmak istediği "amaç" olarak devlet politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu amaca ulaşabilmek için bütçeleri kısıtlı olan devletler uluslararası yardıma ihtiyaçları olduğunun farkındaydılar.

[69] Arın, ag.m., s. 557-558.

Kalkınmakta olan ülkelerin hükümetlerinin yabancı sermaye için rekabeti yoğunlaştığı bu dönemlerde bu ülkelerin uluslararası kalkınma kuruluşların kalkınma yardımını alabilmeleri çok önem taşımaktadır. Ancak bu yardımları ülkeye çekebilmeleri için bir takım ön koşulları yerine getirmeleri gerekmektedir. Başka bir deyişle kalkınmakta olan ülkelerin sosyal ve ekonomik zayıflıkları aşmak için uluslararası kalkınma kuruluşların finansmanına ihtiyaçları var, bu finansmanı alabilmeleri için siyasi, ekonomik, kurumsal ön koşullar mevcuttur.[70] Örneğin, siyasi istikrarın sağlanması, daha etkin iktisadi makro politikaların geliştirilmesi, daha fonksiyonel yeni kurumların oluşturulması gibi ön koşullar bir ülkenin kalkınması için kaynakların aktarımına şansını arttırmaktadır.

Nitekim, Dünya Bankası tarafından geliştirilen "Ülkeye yardım stratejileri" (Country Assistance Strategies-CAS), Dünya Bankası ve borç alıcı ülke arasındaki ortaklığı ayrıntıları ile açıklamaktadır. Bu stratejiler, Dünya Bankası'nın kalkınmakta olan ülkelere kalkınma hedeflerine ulaşmak için devlet ortaklığıyla gerçekleştiren ya da gerçekleştirmek üzere olan yardım stratejilerini içermektedir.[71] Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Dünya Bankası'nın "doğrudan projeye" ve "doğrudan ülkeye" finansman sürecinin her ikisinde de devlet faktörü mevcuttur. Yani, Banka her iki durumda da devlet grantisini istemektedir. Örneğin, Dünya Bankası'nın CAS kapsamına giren toplumsal cinsiyet politikalarının amacı, kalkınmakta olan ülkelerin devletlerinin yoksulluğu yenmesi ve kalkınması için yardım etmektir. Bunun için ise, Dünya Bankası, ilgili devletle diyalog kurmak ve işbirliği yapmak gerektiğini öne sürmektedir.[72]

UNDP ise, kalkınma projelerin uygulamasında kullandığı yöntemleri zaman zaman değiştirmiştir. Örneğin, daha 1997'de projeler genellikle sivil toplum ve hükümet dışı kuruluşlarla yürütülmüştür. Yani, UNDP ülke ofisi (country office) o ülkede faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu ile birlikte proje başlatıyor. STK projenin yürütülmesini üstleniyor, proje aşamalarını raporlaştırıp, proje bitiminde UNDP görevlisine değerlendirme raporunu veriyor. 2000'lere gelindiğinde ise, projelerin

---

[70] P.Nunnenkamp, "Üçüncü Dünyanın Geleceği – Mevcut Sorunlar ve Kalkınmada İşbirliğine Yönelik Sonuçlar", Fikret Şenses (ed) *Kalkınma İktisadı*, 2.Baskı, Istanbul:İletişim Yayınları, 2001, s.315-316.
[71] (Çevrimiçi), www.worldbank.org/cas, Nisan 2004.
[72] Operational Policies:Gender anDevelopment, (Çevrimiçi) http://worldbank.org/Institutional/Manuals, Nisan 2004.

yürütülmesinde ulus devlet ve idari yapısı öne çıkmaktadır. Uluslararası finansör ve kalkınma kurluşlarının ulusal düzeyde bakanlıklardan ve diğer devlet kurumlarından (milli eğitim, sağlık, tarım gibi) bağımsız çalışmayı tercih etmeleri bilinmektedir. Bunlar, yolsuzluk, hantallık nedenlerinden dolayı olmuştur.[73]

Her ne kadar, Dünya Bankası ve UNDP, devletlerle işbirliği yapmaya teşvik edilse de, kalkınma projelerinin çoğu devlet idaresi altında değil, devletin kurumlarıyla işbirliği ile gerçekleştirilmiştir.[74] Fakat, yine de, tüm zorluk ve engellere rağmen gerçekleşen kalkınma projelerinin hemen hemen hepsi ulusal idari yapı içinde yürütülmesi tercih edilmiştir. Böylece, uzun vadede ulusal kapasite gelişimi için yararın ve etkinliğin daha fazla olacağı savunulmuştur.

Bu konuda en iyi örnek olarak, uluslar arası kalkınma gündeminin MDG hedeflerinin kapsamına giren kalkınmanın "Kadını Güçlendirme"(Women Empowerment) alanındaki hem Dünya Bankası'nın, hem UNDP'nin Türkiye'deki çalışmaları gösterilebilir.

Nitekim, Dünya Bankası ile Türkiye Hükümeti, "İstihdam ve Eğitim Projesi"nin alt bileşenlerinden biri olan Kadın Istihdamının Geliştirilmesi Projesi'ni 5 Nisan 1994 tarihinde uygulamaya başlamıştır. Proje Dünya Bankası kredisi ve T.C. katkısı ile finanse edilmektedir.

Diğer bir örnek, "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı Projesi", 1992 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti ile UNDP tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Her iki projenin ortak noktaları şunlardır:

- Her iki kuruluş da, Dünya Bankası ve UNDP, devletin birimi olan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü(KSSGM) ile işbirliği yaparak projeleri uygulamaktadır;
- Her iki kuruluş, kadının güçlendirilmesi için politikalar geliştirmekte ve projeler uygulamaktadır;

[73] Oruç, a.g.m., s.84.
[74] Taylor, a.g.e., s.280-281.

- Eğitim programları aracılığıyla kadın sorunlarına duyarlı insan gücü kaynağının geliştirilmeyi amaçlamaktadır;
- Yasal, ekonomik ve sosyal alanlarda kadının statüsünün iyileştirilmesi ve izleme etkinliklerinin güçlendirilmesi için ulusal mekanizmanın (KSSGM) güçlendirilme sini öngörmektedir.[75]

Bu projelerin uygulamada nasıl çalıştığını, dolayısıyla uluslar arası kalkınma kuruluşları ile devletin işbirliğinin kağıt üzerinden gerçek hayata ne şekilde geçirildiğini, çalışmamızın uygulama bölümünde, UNDP ve KSSGM'nin "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı Projesi" kapsamında yürütülen projelerin bazılarını değerlendirerek, anlamaya çalışılmaktadır. Değerlendirmeye geçmeden önce, uluslar arası kalkınma kuruluşlarının özellikle son 10 yılda ışık tuttuğu kalkınmanın kadın boyutunun gündeme gelmesi ve kadını güçlendirme sorununun devlet düzeyinde önem kazanması gibi önemli konular altbölümlerde ele alınmaktadır.

IV. Uluslararası Kalkınma Kuruluşların Kadın Eğitimine Yönelik Projeleri

4.1 Kalkınma Projelerinde Kadın Olgusu: Kadını Güçlendirme

Kadınların da kalkınmada etkin bir yer işgal ettikleri kavrayışın yaygınlaşması uluslararası kalkınma gündemini epey etkilemiş durumda. Bu yüzden, başta Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Bankası olarak pek çok kalkınma kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları kadının istihdamını geliştirme amacıyla belirli bir yaklaşım benimsemiş ve kadının istihdamına yönelik stratejiler geliştirmiştir.

Kadının kalkınmaya entegrasyonu anlamında yaklaşımı, uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından ilk kez 1970'lerde benimsenmişti. Bu yaklaşımı etkileyen önemli

[75] Projeler, (Çevrimiçi) www.kssgm.gov.tr, Nisan 2004.

unsurlardan biri, 1970'te Ester Boserup* tarafından yazılan ve günümüzde klasik kabul edilen "İktisadi Kalkınmada Kadının Rolü" adlı kitap olmuştu. Boserup, kitabında kalkınmanın, yani savaş sonrası yeniden yapılandırmaya yönelik kalkınma programlarının, kadınları kapsamadığını dile getirmekteydi. Boserup'ın vardığı sonuçlar, Üçüncü Dünya'nın iktisadi yaşamı ve kalkınması büyük ölçüde kadınlara bağlı olduğu şeklinde idi.

Nitekim, "Kalkınmada Kadın" (Women in Development-WID) stratejisi bu sorunsalın yanıtı olarak geliştirildi. WID yaklaşımı daha çok hükümetler ve kalkınmayla ilgili kuruluşlar tarafından benimsenmekte ve kadınların yalnızca üretimdeki rollerini göz önüne almıştır.[76] Bu yaklaşımın çerçevesinde Birleşmiş Milletler'in Kadınlar içi Onyıllığı 1975 yılında Mexico City'deki konferansta "Eşitlik, Kalkınma ve Barış" adı altında kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Konferansın sonucunda ortaya çıkan Dünya Hareket Planı, kadınları kalkınma sürecine dahil etme amacıyla Kadınlar için Onyıl'ın gündemini oluşturmuştur. Bunun neticesinde pek çok ülkede kadın sorunlarıyla ilgili birimler kuruldu. Bununla birlikte uluslar arası kuruluşlar, kendilerinin kadınların kalkınması ile alakalı olduğunu gösterme amacıyla WID uzmanlarını işe almaya başladı. Bu kadınlar için önemli bir gelişme idi. WID yaklaşımı, kadınların kalkınma ihtiyaçlarının, özellikle kadın emeğinin ölçülmesi ve kadınlara daha fazla eğitim ve iş imkanları tanıması açısından önemli rol oynamıştır.

Bunun neticesinde, kalkınmanın kadın açısından çok olumlu sonuçlar içereceğine dair beklentiler söz konusu olmuş; özellikle gelişen teknolojinin, eğitim ve politik liberalleşmenin kadınları da etkileyeceği, onları ezen geleneklerden kurtulmalarına ve iş yüklerini hafifletmeye yol açacağına inanılmıştı. Bu inanç, toplumsal birimlerde olduğu gibi uluslararası kuruluşlarda ve genel olarak aydınlarda da yaygın bir biçimde beklenilen sonuç olmuştu. Zamanla bu beklentilerin kimi yerlerde abartılı kimi yerlerde yanlış olduğu, kalkınmanın kadınlar açısından çelişkili sonuçlara neden olan bir süreç

---

* Ester Boserup, ziraat iktisatçısı, Asya, Afrika, Karayipler ve Latin Amerika'da kadının ekonomideki rolüne ilişkin çalışmalar sürdürmüştür.

[76] R.Pearson, C.Jackson, (eds.) **Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy**, London & NewYork: Routledge, 1998, s. 2-3.

olduğu kanısına varılmıştır. Uygulamada, kadın bir yandan bazı yüklerinden kurtulurken, bunların yerine yenileri gelmiş, geleneksel akrabalık yapılarının çözülmesi, eğitim ve kent yaşamı, özgürlükle birlikte yeni ezilme şekilleri de getirmiştir.[77] Bununla birlikte WID yaklaşımına özgü pek çok sınırlamalar mevcuttu. Bu yaklaşım, daha önce de söz konusu olan modernizasyon teorisine dayalı olduğundan, kalkınma sorunsalının tüm cevaplarını sadece Batı kurumlarının verebileceğini varsayarak yerli bilgiyi görmezlikten gelmekteydi. Üstelik, WID kalkınmayı devlet-devlet ekseninde bir faaliyet olarak görür Üçüncü Dünya ülkelerini eleştirmekten kaçınır. Çünkü, devleti kadınların kalkınması için bir problem olarak değil çözüm olarak görmektedir.

1970'lerden bu yana kalkınma tartışmaları içindeki kadın boyutu epeyi evrim geçirdi. Kalkınma ve kadın yaklaşımından, toplumsal cinsiyet ve kadın yaklaşımına geçildi, günümüzde ise kadını güçlendirme (empowerment) yaklaşımı önem kazandı. Bu anlayışın önemle vurguladığı nokta, gerekli vasıflar kazandırılarak, kadınların hayatın her alanında ihtiyaçlarını karşılayacak bir öz güvene kavuşmalarını sağlamanın gereğidir. Üstelik, kadını güçlendirme (empowerment) yaklaşımı, kadının sadece teknik bilgi, sağlık ve eğitim yönünden değil, aynı zamanda siyasi katılımları yönünden ve toplumsal hayatın her yönünden desteklenmeleri gerektiğini öne sürmektedir. Çünkü, örneğin, kalkınmakta olan ülkelerin hemen hemen hepsinde kadınların eğitim düzeyi erkeklere göre daha düşüktür.[78] Halbuki, kadını güçlendirme adına ön görülen yaklaşımların temelinde eğitim yatmaktadır. Nitekim, pek çok uluslararası araştırmaların neticesinde ise, eğitimin ekonomiye getirisinin çok büyük olduğu ispatlanmıştır.[79] Çoğu kalkınmakta olan ülkelerin nüfus yapısının büyük oranını ve işgücünün büyük payını oluşturan kadınların eğitimi, bu anlamda çok önem kazanmaktadır. Çünkü, kadın eğitiminin hane refahı, eğitimi ve aile büyüklüğü üzerindeki etkileri ihmal edilemeyecek kadar büyüktür. Bunun için, bir yandan istihdam yapısının değişmesi amaçlandığı için kadınlara yeni becerilerin kazandırılması,

---

[77] A.g.e., s. 5-6.
[78] M.Todaro, a.g.e., s.370.
[79] F. Stewart, "Eğitim ve Uyum:1980'lerin Deneyimi ve 1990'lar İçin Bazı Dersler", (der) R. Prendergast, F.Stewart; **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.194-195.

yaptıkları işleri kolaylaştırıcı yöntem ve teknikler öğretilmesi, öte yandan da kadınların bilinçlendirilmesi ve bilgi yönünden güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu tür araştırmaların sonucunda ve "kadını güçlendirme" yaklaşımının kapsamında, kadının eğitimi sadece iktisadi getirisinden başka, kadını güçlendirmek adına diğer projeler için de önemli olduğundan teşvik edilmesi gerekmekteydi.

Örneğin, nüfus sorununun çözümü olarak görülen doğurganlığın düşürülmesi için kadın eğitimi kilit nokta olarak görülmüştür.[80] Bu yüzden bu kilit nokta, Birleşmiş Milletler'in nüfus artışı sorunu üzerine yoğunlaşan fonlarından biri olan UNFPA'nın proje ve programlarında kullanılmaktadır. UNFPA da diğer ajanslar gibi programlar aracılığıyla kalkınma sorunlarını yerel düzeyde çözmeye gayret etmektedir. Kadınların bu programların hedef kitlesi haline gelmeleri 1970'lerin ortalarına rastlar. Dünyanın birçok yerinde (buna Doğu ülkeleri de dahil) nüfus sorununa ilişkin programların, kadınlara, sadece kendi alanında değil, aynı zamanda toplumsal hayatın diğer safhalarında da yardım etmeye çalıştığı söylenmektedir.[81] Halbuki, nüfus programları çoğu zaman, özellikle doğurganlık politikalarını merkez alan eleştirilere hedef olmuştur. Çünkü, bir çok yerde, özellikle Güney Doğu Asya bölgesinde nüfus programları doğurganlığın kısıtlanmasına odaklanmıştır. Çoğu zaman, bu programlar genel sağlık programlarından ayırılarak uygulanmıştır. Örneğin, Pakistan'da 1980'den itibaren Nüfus Birimi, Sağlık Bakanlığı'ndan ayrılarak nüfus planlanmasını devletin diğer planlama politikalarına dahil etmek için Kalkınma ve Planlama Bakanlığı'nın alt birimi olmuştur. Bu değişiklik, "Aile Refahı Merkezleri"nin açılmasına vesile olmuştur. Bu merkezler, cerrahi olmayan kontraseptif yollarını yaymak üzere yardım ve destek için kurulmuştur. Hindistan'da ise, aile planlanması devletin öncelikli programlarından oluşu Temel Sağlık Merkezlerinin açılması için finansmanın ülkeye gelmesini sağlamıştır. Bu merkezler aynı zamanda hamilelik ve doğum sonrası dönemlerinde kadınlara destek ve

[80] M.Ainsworth et al., "The Impact of Women's Schooling on Fertility and Contraceptive Use: A Study of Fourteen Sub-Suharan African Countries", **The World Bank Economic Review**, Vol.10, Jan, 1996,No:1, s. 87.

[81] P.Jeffery, R.Jeffery, "Silver Bullet or Passing Fancy?Girls' schooling and population policy.", in R.Pearson, C.Jackson, (ed) **Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy**, London& NewYork:Routledge, 1998, s.239-240.

onları bilinçlendirme eğitiminde faaliyetlerde bulunmuştur. Fakat genellikle, bu merkezlerde görevliler kadınları kısırlaştırılmaya ikna etmek için bu faaliyetlere başvurulduğu kaydedilmiştir. Bangladeş'te ise, bu amaç için maddi açıdan desteklerle ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu ülkelerin hepsinde, devlet sağlık hizmetleri bu programlar tarafından zayıflatılmış, ve kadınların doğurganlığının kısıtlanmasında yoğunlaşmaları için baskıda bulunmuştur.[82] Ancak bu tür uygulmalarla birlikte, doğurganlığı kontrol altına almak için öncelikli unsur kadınların eğitimi olduğu vurgulanmıştır.

Sonuç itibarilyle, kadın eğitimi proje ve programlarının uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından geniş bir şekilde desteklenmesi öngörülmektedir. Bununla birlikte, "kalkınma" ve "eğitim" gibi kavramların cinsiyetten arındırıldığı ve nötr olduğu açıklık kazandıktan sonra, artık gerek uluslararası kuruluşlar gerekse hükümetler, toplumun bütün kesimlerini kapsayan tek tip program ve projelerden ziyade, cinsiyete göre stratejiler geliştirerek programlar uygulamaktadırlar.

"Kalkınmada Kadın"(WID) yaklaşımı kadınları ayrı ve homojen bir kategori olarak ele aldı ve kadınların yaşadığı ayrımcılık ve sonucundaki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerde yeterli uzun vadeli değişimler getiremedi. Nitekim, "Kalkınmada Kadın" yaklaşımını yeniden gözden geçirerek reforma tabi tutulması öngörülmüş tahlillerden sonra "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma" (Gender And Development - GAD) yaklaşımı geliştirilmiştir.* Bu yaklaşım; kadın ve erkek arasındaki mevcut eşitsizlikleri yeniden tanımlamayı amaçlamıştır ve kadının dezavantajlı pozisyonunun analiz edilmesi ve kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı rol ve ilişkilere yeniden bakılması ihtiyacını ve gerekliliğini vurgulamıştır.

Son dönemdeki uluslararası konferanslarda yayınlanan pek çok dokümanda toplumsal cinsiyet üzerine odaklanma konusunda fikir birliğine varılmıştır. Pekin'de 1995'de düzenlenen 4. Dünya Kadın Konferansı'nda, kalkınmanın her alanında kadın ve erkekler arasındaki eşitliğin sağlanması amacına ulaşmak için "etkin, etkili ve karşılıklı

[82] P.Jeffery, a.g.e., s.242-243.

*Toplumsal Cinsiyet (gender) kavramı, toplumsal ve kültürel olarak belirlenmiş cinsiyeti, biyolojik cinsiyetten (sex) ayırmak üzere kullanılan bir kavramdır. Başka bir ifade ile biyolojik yapı içerisinde değil,

olarak zorlayıcı toplumsal cinsiyete duyarlı politika ve programların, kadınların tam katılımıyla tasarlanması, uygulanması ve izlenmesinin gerekliliği" belirtilmiştir. Bu programı destekleyen UNDP'nin websayfasında GAD kavramının, Kalkınma için Küresel Gündeme bir ulusal yanıt niteliğinde olduğu, sadece kalkınma amacını gerçekleştirecek bir araç değil, kendi başına bir amaç olduğu, CEDAW'ın (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) tavsiyelerine uyduğu açıklanmaktadır.[83]

GAD yaklaşımı, WID'den farklı bir boyut getiren bu yaklaşım, tüm insanlar için eşitlik ve insan haklarına saygı temeli üzerine geliştirilmiş, pratik ve stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarının karşılanmasını öngörür. Oysa WID yaklaşımı, kadınların genel olarak güçlendirilmesini hedeflemeyip, kalkınmaya katılımları ile yetinmiştir.[84] Tablo 4.1'de WID ve GAD, iki yaklaşımlarının karşılaştırma neticesi yer almaktadır. Bu tablo iki yaklaşımın farklılıklarını ve kadının kalkınmadaki konumunun değişimini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 4.1. WID ve GAD yaklaşımlarının karşılaştırılması

	Kalkınmada Kadın –WID	**Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma-GAD**
Yaklaşım	Kadının kalkınma sürecine katılmamasını sorun olarak değerlendirir	Toplumsal Cinsiyet üzerine yoğunlaşan kalkınmaya yönelik
İlgi Odağı	Kadın	Kadına vurgu yapılan, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin toplumsal boyutu
Problem	Kalkınma sürecinin kadını kapsamaması	Adil kalkınmayı ve bütün kadınların katılımını engelleyen eşitsiz ilişkiler (zengin vs.yoksul, kadın vs. erkek)
Hedef	Kadınları kapsayan daha etkin bir kalkınma süreci	Karar-vericiler olarak kadınlar ve erkekler katılan adil ve sürdürülebilir kalkınma

toplumsal, politik ve ekonomik doku çerçevesinde belirlenen kadın ve erkek arasındaki ilişkiler ve roller istemini işaret eder.

[83] http://www.undp.org.tr/gender_tr.htm, Çevirimiçi, 23/02/2004.

[84] KSSGM., **Toplumsal Cinsiyet Eğitimi El Kıtabı**, Ankara, 1999, s.8-9.

Çözüm	Mevcut kalkınma sürecine kadınların entegrasyonu	Kadınları güçlendirmek
Stratejiler	• Kadınlara yönelik ve kadınları kapsayan projeler uygulamak • Kadın verimliliğini ve gelirini arttırmak • Kadının ailesine bakabilirliğini arttırmak	• Toplumsal Cinsiyet ve globaleşitsizlikleri hesaba katan kalkınma sürecini yeniden kavramlaştırmak • Kadınların ihtiyaçlarını belirlemek, durumlarını iyileştirmek ve çıkarlarını gözetmek • İnsan-merkezli kalkınma aracılığıyla yoksulların çıkarlarını gözetmek

Kaynak: Jane L. Parpart et al., (Eds), Theoretical Perspectives on Gender and Development, IDRC 2000, s.136.

Göründüğü gibi, GAD yaklaşımı farklı kültürlere özgü toplumsal eşitsizlik ve iş bölümünü anlamaya çalışan bütüncül bir yaklaşımdır. WID yaklaşımı ise, kadının çok boyutlu rolleri ve kalkınmaya kadının dahil edilmesinin olumlu etkilerine dikkat çekme bağlamında önemlidir.

GAD yaklaşımının "neticesi" olarak, örneğin Türkiye'de, "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" 1992'de başlamış 2001'e kadar uzatılarak uygulanmıştır. GAD programının stratejisi, veri toplamaya yönelik çalışmalarda, toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve politikalara yerleştirilmesi için ulusal kapasiteyi güçlendirmek ve sektörler arası planlama ve pilot uygulamalar ve araştırmaları desteklemek şeklinde belirlenmiştir. Söz konusu desteğin toplam bütçesi 700 000'i Hükümet tarafından sağlanan 1 200 000 ABD dolarıdır.[85] Yani, GAD programı, önceki bölümlerde değindiğimiz uluslararası kalkınma kuruluşu ve ulus-devlet arasında kalkınmaya yönelik işbirliğin bir örneğidir: program UNDP tarafından yürütülmekte ve T.C. Başbakanlık KSSGM tarafından uygulanmaya konulmaktadır. Nitekim, Türkiye'de UNDP'nin "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" (GAD) çerçevesinde bir dizi projeler uygulanmıştır. Sonraki alt bölümlerde söz konusu projelerin özet tanıtımı ve sonuçlarının değerlendirilmesi yer almaktadır.

[85] http://www.undp.org.tr/gender_tr.htm, Çevirimiçi, 23/02/2004.

4.2 Kalkınma Projeleri için Aracı Kurum: Türkiye'de KSSGM

Kalkınma alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların çalışmalarında işbirliği yaptıkları yerel organların, ülkelerin devlet kurumları olduğuna yukarıda değinmiştik. Bu tür kurumların biri de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM)dir. Kadınların sorunları konusunda etkinliklerde bulunacak böyle bir Yönetim Biriminin gerekçesi, CEDAW, 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri gibi dokümanlar olmuştur.

Ekonomik İşler Dairesi, Eğitim ve Sosyal İşler Dairesi, Dış İlişkiler Dairesi, Dokümantasyon, İstatistik ve Yayın Dairesi, Personel ve İdari ve Mali İşler Birimi ile Bilgi İşlem Merkezinden oluşan Kurum kendi kuruluş amacını:"Kadın haklarını korumak ve geliştirmek, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamdaki konumlarını güçlendirmek için hak, fırsat ve olanaklardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak." diye tanımlamaktadır. Görevlerinin kapsam alanına ise, kadının statüsünü yükseltmeye yönelik ulusal düzeydeki bütün politikaların, çalışmaların ve uygulamaların dışında uluslararası düzeyde de faaliyet ön görülmektedir.[86]

Nitekim, KSSGM Birleşmiş Milletler'in uzman ajansları UNDP, UNFPA, UNICEF, ve Dünya Bankası gibi kalkınma kuruluşların pek çok projesinin yönetimini ve koordinasyonunu üstlenmiştir. Onların çoğu büyük projelerin şemsiyesi altında bir bileşen ya da bir parçası olarak gerçekleşmiştir. Örneğin, sözünü daha önce de ettiğimiz, UNDP tarafından geliştirilen ve desteklenen GAD (Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma) olarak bilinen şemsiye programı, Türkiye Cumhuriyeti ile Dünya Bankası'nın anlaşmasına göre uygulanmış "İstihdam ve Eğitim Projesi"nin bileşenlerinden biri olan "Kadın İstihdamının Geliştirilmesi" projesi, UNFPA'nin "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme" projesi gibi çalışmalar KSSGM'nin koordinasyonuyla hayata geçmiştir. Kalkınma kuruluşları devletle kalkınmaya yönelik izlenecek stratejiler, uygulanacak politikalar, yürütülecek faaliyetler üzerine bir anlaşma imzalamakta, bu anlaşmaların kapsamında gerçekleşecek olan projeler için KSSGM ile işbirliği

[86] (Çevrimiçi), http:/www.kssgm.gov.tr/tarihce.html, 16 Şubat 2004.

yapmaktadır. KSSGM ise, yukarıda atıfta bulunduğumuz, görevlerinin gerektirdiği gibi ve konu alanına giren bu projelerin yaptırılmasıyla ilgilenmektedir.

Fakat, "proje verici"leri projelerin uygulandığı esnada bütün insiyatifi devlete ve onun kurumlarına bırakmamaktadır. Böylece, projenin içeriğinin, amacının, bütçesinin onaylanmasını, denetimini, sonuç değerlendirmesini kalkınma kuruluşların kendilerine bırakması söz konusudur. Buradan çıkaracağımız sonuç, bu proje ve programlarda KSSGM'nin sadece bir bağlantı aracı rolünü üstlendiğidir. Yani, KSSGM, devletin idaresi altında çalışmak istemeyen uluslararası kuruluşlarla devlet adına hareket eden bir kurumdur.

KSSGM, günümüzdeki halini alana kadar, çeşitli aşamalardan geçmiştir. Ilk olarak, 1990 yılında Çalışma Bakanlığı bünyesinde kurulmuştu. 1991'de Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük oldu. 1993'te Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı'na bağlandı. 3 Kasım seçimlerinden sonra kurulan ilk hükümette, KSSGM, tekrar Çalışma ve Sosyal güvenlik Bakanlığı bünyesine bağlanmıştı. Ve son olarak 2003 yılında yapılan yeni düzenleme ile tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır.[87]

Bu değişiklikler, akademisyenler ve siyasetçiler arasında pek çok tartışmalara konu olmuştur. Nitekim, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi CEDAW'ın Başkanı Prof.Dr. Feride Acar, röportajında "CEDAW açısından her zaman istenilen, devletin kadına ilişkin kurumunun en üst düzeyde yani Başbakanlığa bağlı bir koordinatör kurum olmasıdır." demektedir.[88] Çünkü, KSSGM'nin Başbakanlığa bağlı olması, yasal statüsünün kazandırılması ve ona bağlı olarak da bütçe ve personelinin desteklenmesi anlamına gelmektedir. Üstelik, KSSGM, Türkiye'de kadın konusuyla ilgili tek resmi birim olduğu için Türkiye'de siyasi iradenin kadın meselesine ne derece önem verdiğinin bir göstergesi olması da demektir.

Bununla birlikte, Devlet Bakanı Güldal Akşit de, KSSGM'nin teşkilat yasasının çıkmayışı ve bu teşkilatın çok uzun zamandır çok az personelle gücünün üstünde işler yapmaya çalışması gerçekten de bütün kadınların temel meselelerinden bir tanesi

---

[87] (Çevrimiçi), http:/www.kssgm.gov.tr/tarihce.html, 16 Şubat 2004.

[88] BM CEDAW Komitesi Başkanı Prof.Dr. Feride Acar'la Röportaj, Bağımsız Siyasi Kadın Gazetesi, Yıl:6, S:35 Nisan/MAyıs2003, (Çevrimiçi) www.kazete.com.tr/arsiv/2003/35/index.php., Mayıs 2004.

olduğunu ve bunun yanısıra, Birleşmiş Milletler'in 1975'te Mexico City, 1980'de Kopenhag, 1985'te Nairobi, 1990'da Pekin'de yaptığı bütün Kadın Konferanslarında her ülkenin bir ulusal mekanizmasının ve en üst düzeyde kurulan bu mekanizmanın olması gerektiği hakkında tavsiyesinin göz önünde bulundurulduğunu belirtmiştir.[89]

Özetle, kadın konusunda tek resmi kurum olan KSSGM'nin kadına ilişkin kalkınma politikalarında etkinliği, istikrarsız bir devlet politikasının sonucunda soru işreti doğurmaktadır. Uluslar arası kalkınma kuruluşlarının projeleri ve programlarının uygulanması esnasında, Türkiye devletinin temsilcisi olarak hareket eden KSSGM'nin konumu da belirli değilse, kalkınma projeleri ve programları devletin ve kadınların istihdamına katkısı olabilmektedir?!

Bununla birlikte, KSSGM günümüzde Türk kadınının sorunlarına bir çözüm getirebilecek devlet destekli tek kurum olarak işlemektedir. Bu yüzden, böyle bir yönetim biriminin, kalkınmakta olan ülkeler için, devletin ve uluslararası kuruluşun işbirliği ve etkileşimi hususunda uygulama olarak bir model teşkil ettiğini söylemek abartı olmayacaktır. Özellikle, Türkiye gibi, hem batılı hem doğulu kadın tipi mevcut olan bir ülkede kadını güçlendirmeye yönelik çalışmaların yürütülmesi ve bir devlet birimi tarafından yönetilmesi, kalkınmanın kadın boyutunu daha da öne çıkarmaktadır.

4.3 Kadın Eğitimine Yönelik Projeler: UNDP Türkiye Örnekleri

Uluslar arası kalkınma kuruluşların kalkınma projeleri, bu kuruluşların kalkınma politikalarını ve stratejilerini hayata geçirmedeki en yaygın kullanılan araçlarından biri. Bu projeler, belli zaman aralıkları ile daha çok uzun süreli projelerin 'pilot proje' uygulamaları şeklinde yapılmaktadır. Projenin tümü, pilot projeler de başarı sağlanmasına göre, proje kapsamında görülen diğer alanlara (yer ve gruplara) da zaman içinde yaygınlaştırılmaktadır. Pilot projeler, genellikle ulusal programlar dahilinde gerçekleşmektedir.

[89] Avrupa Komisyonu'nun desteği ve Uçan Süpürge-TRT destekli "Uçan Süpürge Kadın Programı" adlı radyo projesi kapsamında 14 Ocak 2004 tarihinde yayınlanan programından, (Çevrimiçi), www.ucansupurge.org/newhtml

Bu bölümde ele aldığımız kalkınma programı ve kapsamındaki projeler kalkınmanın eğitim alanında, özellikle kadın eğitimi alanındaki çalışmalar.

Bugün **kadın ve kalkınma** konusu; kadının daha üretken olması, emeğini daha etkin kullanması değil, kadının güçlenmesi, kadının üretim sürecindeki rolü ve işgücüne katılımı ve modern kurumlara ulaşabilme (yayım, eğitim, kredi, sağlık ve sosyal hizmetler vb.) yolları ve kendi emeği ve gündelik yaşam üzerindeki denetim gücünü arttırabilmesi, erkeklerle eşit bir biçimde kalkınma sürecine eşitlikle katılabilmesi biçiminde algılanmakta ve kabul edilmektedir.

Nitekim, kalkınma programlarında kadın sorunları üç düzeyde fark edilir. Bunlar;

- Cinsiyet Yargılı Yaklaşım (Gender - Biased): Kadını kalkınma programlarından dışlayarak, ayrımcılığı ve kadına karşı yapılan sistematik şiddet kullanımının sürdürülmesini göz ardı eden yaklaşımdır. Proje amaçları kadın sorunlarına değinmez.
- Cinsiyet Körü Yaklaşım (Gender - Blind): Kadın ile erkek için mevcut olan seçeneklerin ana çizgilerinin belirleyicisi olarak cinsiyeti göremeyen yaklaşımdır. Proje amaçları kadın sorunlarına işaret eder, ancak proje müdahalesinin kadının durumunu iyileştirmeyeceğini vurgular.
- Cinsiyet Dengeli Yaklaşım (Gender - Balance): Kalkınma projesinin her aşamasında kadın sorunlarının ayırtında olan bir yaklaşımdır. Kadını toplumsal bireyler olarak gören, sadece kimin ne yaptığını değil, bunun yanı sıra, sorumlulukların nasıl pay edildiğine, kaynak ve ödüllerin nasıl bölüştürüldüğüne eğilen cinsiyet iş bölümünü içeren bir kalkınma anlayışıdır. Proje amaçları kadın sorunlarını dikkate alır, erkeğe göre kadının durumunun gelişeceğine ve iyileşeceğine işaret eder.[90]

Nitekim, kalkınmada kadın sorunsalı sadece nimetlerden adil yararlanma sorunu olmayıp, aynı zamanda kadınların toplumsal süreçlere ve kalkınmaya güçlü bir birey olarak katılımı kalkınma faaliyetlerinin etkinliğini arttıran bir unsur olduğunu

[90] A. Saltık, L. Şen, **Kalkınmada Sürdürülebilirliğin Ayrılmaz Bir Parçası Olarak Toplumsal Cinsiyet ya da Cinsiyet Dengeli Kalkınma Yaklaşımı**, Ankara, 1998, s. 5-6.

vurgulayan UNDP, GAD şemsiyesi altında 1992-2001 tarihleri arasında Türkiye'de "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı"nı desteklemiştir. Bu programın yönetici görevini Türkiye adına kadın konusunda tek resmi birim olan KSSGM üstlenmiştir. "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı"nın bileşenleri, eğitim programları, araştırma projeleri ve kadını kalkındırmaya yönelik pilot projeleridir.

Söz konusu pilot projeler, Türkiye'nin çeşitli illerinde yer almış, dar gelirli kesimdeki kadınları hedef almıştır. Bu pilot projelerin genel amacı, kadınlara iş imkanı yaratmak, bunun sayesinde kadının üretime, dolayısıyla ülke istihdamına katkıda bulunmak olarak gösterilmiş, iş imkanlarını yaratmak üzere, kadınlara elbise dikişi, oyuncak üretimi gibi el becerileri, halıcılık, dokuma gibi el sanatları, hayvan yetiştiricilik konularında eğitim verilmiştir. Yoksulluk, bağımlı işçilik, ücretlerin düşüklüğü, işsizlik, topraksızlık gibi sorunların yükünü, özellikle gelişmekte olan ülkelerde en fazla kadınlar çektiği için, kadınların, evin dışında çalışabilmelerinin önündeki engellerin kaldırılması; sadece söz konusu sorunların çözümüne yardımcı olmayacak, aynı zamanda, aile içi ilişkileri de güçlü bir yapıya büründürecektir.[91] Buna göre, kadınlar hakkındaki mevcut anlayışın değişiminin, büyük ölçüde ekonomik faaliyetlerle bağlantılı olduğu ifade edilebilir. Bu yüzden, "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" kapsamında kadınların ekonomik alandaki faaliyetlerinin arttırılması için, onlara beceri kazandırma ve küçük ölçekli girişimciliklerin teşvik edilmesi öngörülmüştür.

Bu bölümde, "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" çerçevesinde uygulanan pilot projelerin içinden, uygulanma yeri ikisi Marmara Bölgesinde, biri Ege Bölgesinde olmak üzere 3 tane projenin değerlendirmesi ye almaktadır. Onlar:

---

[91] Ö. Özgen, H. Ufuk, "Kadınların Evde Gerçekleştirdikleri Girişimcilik Faaliyetlerinin Aile Yaşamına Etkisi", *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı*, 19-21 Kasım 1997, Ankara:TODAİ Yay., 1998.

(1) İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KSAUM)un uyguladığı "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi", 1997-1999 tarihleri arasında yürütülmüştür. Proje ile ilgili bilgiler İ.Ü.KSAUM kurucusu ve müdürü Prof. Dr. Necla Arat'la 3-16-18 Mart 2004 tarihleri arasında yapılan 3 görüşme sonucunda ve KSSGM'nin Bilgi Belge merkezinden temin edilmiştir..

(2) Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (EKAM)'ın "Türkiye'de Kadın İstihdamının Geliştirilmesi için Kanatlı Hayvan Yetiştirme Eğitim Projesi", 1998-2000 tarihleri arasında uygulanması öngörülmüştür. Projeye ilişkin bilgiyi toplamak üzere merkezi İzmir'de bulunan EKAM'ın müdürü Prof. Dr. Seval Sekin ile 17-18-19 Şubat tarihleri arasında görüşmeler yapılmış, görüşme esnasında not tutulmuş ve proje ile ilişkin Gelişme Raporları'nın kopyaları temin edilmiştir. Bunun dışında, KSSGM'nin Bilgi Belge merkezine de başvurulmuştur.

(3) Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) tarafından yürütülen "Kadınlar için yeni bir iş alanı : Oyuncak üretimi" Projesi"nin tarihi 1998-1999 olup, projeye ilişkin bilgiyi elde etmek üzere ilk önce KEDV ana ofisine başvurulmuştur. Daha sonra proje ürünlerinin satıldığı "Nahıl" adlı mağaza çalışanları ile görüşleri alınmış, KEDV müdürünün yönelttiği uzman Berrin Yenice ile 3-15-25 Mart olmak üzere 3 kere görüşülmüştür. Bu görüşmenin sonucunda Yenice hanım proje ile ilgili soruları anket halinde cevaplamıştır.

Bu projeler, Çizim 3.2'de sözünü ettiğimiz UNDP'nin bir uluslar arası kalkınma kuruluşunun devlet birimi ile ortaklaşa yürüttüğü bir proje örneği: proje kaynağı UNDP, aracı kurum KSSGM, proje uygulayıcı kurum araştırma merkezleri ve STK. Bu projelerin getirisi, eğitsel içeriği, yaşanan sorunları ve en önemlisi kadın istihdamına katkısı sorgulanarak yapılan değerlendirmesi aşağıdaki altbölümlerde yer almaktadır. Öneriler ise, son altbölümde ileri sürülmüştür.

4.3.1 İ.Ü.KSAUM: "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi"

İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KSAUM), Türkiye'de kadınların sorunlarına ilişkin çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuş, sadece bilimsel araştırmalarla yetinmeyip, uygulamalar konusunda da, pilot projeler gibi çok yoğun faaliyetlerde bulunmuştur.[92]

İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt Kampüsünde yerleşen KSAUM binasına girdiğinizde, giriş salonunda sergilenen çocuk giyisileri gözünüze çarpar ve ilk akla gelen "Bu giyisilerin özelliği ne?" sorusudur. Bu giyisiler, "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi"nin meyvesidir.

UNDP'nin "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) ve İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Kadın Araştırmaları Derneği'nin işbirliğiyle yürütülen "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi" (kısaca Proje), UNDP ve KSSGM'nin işbirliği sonucunda ortaya çıkan projelerin bir tanesidir. Projenin amacı: "Eğitim görmemiş, eğitimini yarıda bırakmış ya da gelir getirici bir beceriden yoksun genç kız ve kadınları kalkınma sürecinin dinamik ve üretken unsurları olacak şekilde donatarak, üretici kılmak ve onların toplumsal yaşamda, iş yaşamında kendi kimliklerine sahip, bilinçli yurttaşlar olarak yer almalarını sağlamaktır." olarak tanımlanmıştır.[93] Proje, İstanbul ilinin dar gelirli gecekondu bölgelerindeki kadınlara yönelik tasarlanmıştır. Proje amacında da, eğitimin sayesinde projeye katılacak gecekondu bölgelerinde ikamet eden kız ve kadınların, insani gelişmenin hedefi olan yaşam standartlarının iyileşeceği düşünüldüğü açıktır. Nitekim, bir akademik araştırmanın bulgularına göre, İstanbul'un gecekondulu nüfusu, kente dönük ve genelde kentli oldukları kabul edilmesine rağmen, gecekondulular, kır

[92] N. Moroğlu, **Kadınlarımızla Birlikte 10 yıl**, İstanbul: İ.Ü. KASAUM ve KAD, 1999, s.13-15.

kökenleri, şehre entegrasyon biçimleri, şehirde kümelenmeleri ve iş gücü piyasasındaki yerleri açısından özgün bir sınıfsal konumu göstermektedirler.[94] Yani, genelde doğulu olarak bilinen gecekondu nüfusu İstanbul'da yaşasa da, özünde kendi geleneklerini, örf adetlerini, yaşam biçimlerini sürdürmekte olan kırsal kesim insanlarıdır. Dolayısıyla, Proje'nin hedef kitlesi, gecekondulu kadınlarına, kırsal kesim kadınlarına yönelik uygulanan projelerindeki benzeri yaklaşım gerektirmektedir. Genel olarak, kırsal kesimdeki kadına yönelik değişim projelerinin; özellikle ve öncelikle halkın ne istediğini, neye ihtiyaç duyduğunu, kültürel alandan kaynaklanan engelleri, dinsel inançlardan doğabilecek sorunları, cinsiyet temeli üzerine gelişmiş işbölümünü ve kadınların hali hazırda hangi işleri yaptıklarını dikkate almaları gerekmektedir.

Nitekim, 1997'de, UNDP finansmanını, KSSGM ise, koordinatörlüğünü üstleneceği kadının kalkınmaya katılımına ilişkin bir projenin hazırlanması KSSGM tarafından İ.Ü. KSAUM'a önerilmiş, bunun üzerine KSAUM piyasa araştırması gerçekleştirmiştir.

Bu araştırmanın sonucunda ortaya şöyle bir tablo çıkmıştır: "Türkiye'de yasalardaki eşitlikçi hükümlere rağmen, kadınların iş piyasasının gerektirdiği nitelikleri kazanamama ve işgücü piyasasına girişlerini sağlayacak gerekli mekanizmaların yetersizliği nedeni ile işgücüne katılımları erkeklere oranla çok düşüktür. Kırda tarım sektöründe, yoğunlukla aile işçisi olarak çalışan kadın, göçle kente geldiğinde kent işgücü piyasasına girememekte işgücü dışında kalarak genellikle ev kadını olmaktadır. Kent, kadın işgücü açısından çok olumsuz bir yapı yansıtmaktadır. Kent-kır karşılaştırmasında, kadının işgücüne katılımı çok düşük, işsizlik oranı yüzde 16.01 (erkekler için yüzde 66.8), işsizlik oranı yüzde 18.9 (erkekler için yüzde 7.5) olup işsizlerin yüzde 39.2'sinin iş arama süreleri bir yıldan fazladır. Kentlerde kadınların işsizliğinin oranı, kadınların iş bulmada erkeklere kıyasla daha büyük güçlüklerle karşılaştıklarını göstermektedir. Ama, kentte kadının eğitim ve beceri düzeyi

---

[93] N.Arat, "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi" üzerine bir görüşme notlarından, 3 Mart 2004.

[94] B. Gökçe et al., "Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü", Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993, s.345-346.

yükseldikçe, işgücüne katılımı da yükselmektedir. Kadının eğitim düzeyi gibi medeni durumu ve çocuk sayısı da işgücüne katılım şu veya bu şekilde etkilemektedir. Örneğin, boşanmış kadınlarda işgücüne katılım oranı yüzde 45.2'ye yükselirken, evli kadınlarda bu oran, yüzde 24.3'e kadar düşmektedir."[95]

Bütün bu verilerin ışığında İstanbul'daki gecekondu bölgeleri kadınlarına yönelik gelir getirici beceri kazandırma projesinin uygulanmasına karar verilmiştir. Projede 15 kişilik kadın gruplarına 60'ar saatlik beceri kazandırma ve bilinçlendirme kursları eş zamanlı olarak uygulanmıştır. Becerinin seçiminde işgücü piyasasındaki ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmuş ve konfeksiyon makinelerini (düz dikiş, overlok, reçme, düğme, ilik) kullanmayı öğretmek hedeflenmiştir. Kursiyerler beceri eğitiminin yanı sıra çalışma isteği, iş disiplini ve kendine güven kazanma, iyi ilişkiler kurabilme konusunda; ayrıca kendilerini hem bireysel, hem toplumsal-siyasal anlamda geliştirebilmeleri için sağlık, beslenme, evlilik, aile planlaması, görgü kuralları, tüketim, kamu kuruluşları ile ilişki, insan hakları, kadın hakları, demokrasi, yurttaşlık bilinci, Cumhuriyetin kazanımları konularda uzmanlarca bilgilendirilmeleri öngörülmüştür.

Tekstil sektörünün seçilmesinin nedenleri ise, Türkiye'de bu sektörün gelişmişliğinin düzeyi ve bu sektörde istihdam edilebilecek iş güce ihtiyacın olmasıdır. Tekstil sektöründe çalışabilmeleri için eğitilecek kadınlar, ileride bu sektörde kendilerine iş bulmaları daha kolay olacağı varsayılmıştır. Hatta, İTKİB (İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği) ile işbirliği yapılarak tekstil şirketlerinde, kursları başarı ile sonuçlandırmış ve sertifika hak etmiş kursiyerlere iş olanağı sağlanması öngörülmüştür. Böyle bir piyasa araştırması sonucunda, KSAUM bir proje önerisi hazırlayıp KSSGM'ye sunmuştur. Proje önerisi KSSGM tarafından onaylanmış, Proje'nin uygulama süresi iki yıl olarak belirlenmiş uygulama alanı ise İstanbul'daki gecekondu bölgeleri olmuştur. Proje'nin uygulanması için UNDP kaynağından hibe

[95] İ.Ü. KASAUM, "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi" Değerlendirme Raporu, 1998, s.1.

şeklinde 10 000 ABD dolarlık finansman aktarmıştır. Eğitim için gerekli mekan İstanbul Üniversitesi tarafından, gerekli donanım (makineler v.s.) ise bağış olarak sağlanmıştır.[96]

KSAUM, proje hakkında medya aracılığıyla kamuoyuna duyurarak, kursiyerlerin katılımını sağlamıştır. Kursiyer olmak isteyenlere, 18-45 yaş arası olmaları ve okuma-yazma bilmeleri şart koşulmuştur. Bu projede 11 kişilik bir ekip görev almış, makinelerde çalışmayı öğretmek için maaşlı iki usta tutulmuş ve 15 günde bir, makinaların bakımı için teknisyen çağırılmıştır. İlk altı ayda 60 kursiyer, ikinci altı ayda 60 kursiyer olmak üzere yıl sonuna kadar 120 kadına beceri kazandırmak hedeflenmişti. 16 Nisan 1998'de 80 kişilik ilk grup sertifikalarını almıştır. Bu grupta kadınların yüzde 45.8'i ilkokul, yüzde 7.3'ü ortaokul, yüzde 18.8'i lise mezunudur. Aralarında, Açık Öğretim Fakültesi öğrencisi, 2 okur-yazar ve 2'de okur-yazar olmayan kursiyer vardı. Kadınların yüzde 42.7'si daha önce başka hiçbir beceri kursuna katılmamıştır. Yüzde 40'ı daha önce hiçbir işte çalışmamıştır. Çalışmış olanların da düşük statülü, düşük ücretli, süreksiz hatta sosyal güvenceden yoksun işler gördükleri belirlenmiştir. Kursiyerlerin Eyüp, Esenler, Küçükçekmece, Maltepe, Zeytinburnu, Pendik, Gaziosmanpaşa, Alibeyköy, Sefaköy, Parseller, İçerenköy, Avcılar, Gültepe, Anadoluhisarı, Çubuklu, Çengelköy ve Mahmutbey gibi İstanbul'un değişik ve uzak semtlerinden devamlarını hiç aksatmadan gelmesi, kadınların eğitimin gerekliliğinin farkına varmalarının, kendi istihdamlarının artmasını istemelerinin göstergesi olmuştur.

Kadınının eğitim düzeyinin düşüklüğü, kadının ev dışı alanlara özgü aktif bir kimlik edinme sürecini engelleyerek konumunu önemsizleştirebilmektedir. Statüsü gelişkin kadın, sosyo-kültürel, ekonomik ve kamusal alanlarda belirgin bir görünürlük pozisyonuna sahip olabilmektedir. Bu düzeyin de, eğitim faktörü ile gerçekleşeceği aşikardır. Bu yüzden, el becerilerinin dışında, kadınların eğitsel açıdan iyi bir düzeyi yakalamaları için; kadınlara, insan hakları, onun içinde özellikle aile içi şiddet, anne ve çocuk sağlığı gibi konularda da seminerler düzenlenmiş kadınları bilinçlendirme çalışmaları yürütülmüş, kadın ve aileye yönelik olarak, aile birliğinin devamı, aile

[96] N.Arat, "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi" üzerine görüşme notlarından, 16 Mart 2004.

üyelerinin sağlıklı gelişimi, aile içi sorumluluk bilincinin arttırılması, ailelerin sosyo-kültürel çevreye uyumlarının sağlanması amacıyla eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Çünkü, kadınların, ev içi ve ev dışındaki bazı faaliyetlerde aktif rol almalarına rağmen, toplumsal yaşamın diğer alanları hakkında yeterince bilinçlenememelerinde, geleneksel anlayışların devam etmesinin önemli bir rolü vardır denilebilir. Nitekim, bu bilinçlendirme çabalarının bazı neticeleri de görülmüştür. Pek çok kadın, aile içi şiddet olaylarının kurbanları olduğunda nerelere başvuracaklarını öğrenmiş, onlara yardım edileceğine inanmıştır. Necla Arat, kadınların KSAUM'i proje bitiminden sonra da arayıp pek çok konuda danıştıklarını kaydetmiştir.

Eğitimde cinsiyet ayrımı sorunu, kentsel alanlarda göreli olarak daha azdır. Ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel durumuna göre, kız çocukları öğretim kurumlarından yararlanmaktadırlar. Kırsal ve gecekondu bölgelere doğru gidildiğinde, ilköğretim dışındaki öğretim aşamalarında, kız çocukların oranında belirgin bir azalma görülmektedir. KSAUM görevlilerine göre, genel olarak, bölge kadınının eğitim düzeyinin yükselmesiyle kadınlar;

-Kendilerinin sorunlarını belirleme ve tanıma konusunda çaba gösterirler,
-Kendi sorunlarına çözüm arama yönünde aktif bir tutum geliştirirler,
-Özgüven duyguları gelişir,
-Toplumsal ve özellikle de ekonomik yaşamda aktif bir rol oynarlar,
-Huzurlu ve güvenli bir gelecek hedefleyen kalkınma süreçlerine uyum sağlarlar,
-Bölgenin şartlarına uygun olarak sürdürülebilir modellerin gelişmesine katkıda bulunurlar.

Örneğin, kursa katılanların içinde hayatında ilk defa yaşadığı gecekondu bölgesinden Beyazıt'a gelen, kursa gelmek için hayatında ilk kez tek başına otobüse binen kadınlar da olmuştur. Çoğu kursiyerlerin ailedeki konumları da yükselmiş, eşleri ve çocukları gözlerinde itibarları artmıştır. Çünkü, Üniversite bünyesinde profesör, doçent, doktor, akademisyenlerden eğitim almak ve neticede "sertifika" hak etmek bu kadınların hem kendilerine olan, hem çevresindeki saygınlığını arttırmıştır.

Bütün bu bireysel gelişmelerin dışında, kadınların ekonomik durumlarında pek fazla gelişme kaydedilmemiştir. Bunun nedenini, Arat, 1998 yılında Türkiye'yi vuran ekonomik krizin sonucunda konfeksiyon sektöründe yaşanan durgunluğa bağlamaktadır. Konfeksiyon işletmeleri işçi, özellikle kendi haklarını bilen, sosyal sigortasını talep eden işçiyi istememekteydiler. Dolayısıyla, beceri kazandırılan kadınlara iş imkanının sağlanması ne UNDP, ne de KSSGM tarafından öngörüldüğü için pek çok kurs mezunları ev işlerine yöneldiler. Bunun dışında, Türkiye'nin genel tablosunda 2 senelik ve 10 000 dolarlık bir proje ile kalkınma sürecinin gerçek anlamda etkin kılınması için pek yeterli görünmemektedir.

Özetle, 1997-1999 yıllar arasında 1 dönemi 2 aylık olan beceri kurslar 11 dönem yapılmış olup, toplam 260 kadın mezun olmuştur.

Ortak el emeklerinden oluşan çeşitli giysileri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bir kız yatılı bölge ilk öğretim okuluna armağan etmek için hazırlamışlardı. Ürettikleri giysiler (774 parça) Ekim 1998'de Hakkari'de (Güneydoğu Anadolu) yoksul çocuklara gönderilmiştir. Üretilen giysiler 17 Ağustos 1999 tarihinden itibaren depremde zarar gören çocuklara gönderilmiştir.

Projenin değerlendirme raporuna göre kursiyerlerin 21'i halen eğitim aldıkları alanda; 6'si farklı sektörde ya da kendi işyerlerinde; 5'i ise evlerinde çalışmaktadır. 11 kursiyer aile bireyleri ya da arkadaşları ile ortak bir çalışma düzeni kurmak istediklerini belirtmiştir. 10 kursiyer çalışmaya kararlı olduğu halde yerleşim bölgelerine yakın iş olanağı bulunmadığından; 2 kursiyer bebek beklediğinden; 6 kursiyer ise işyerlerinde çocuklarını bırakacak kreş imkanı bulunmadığından çalışmamaktadır. 126 kursiyerden yalnızca 13'ü çalışmamayı seçmiş ve kursa bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla katılmıştır. 52'si, iş arayışlarını sürdürmektedir.

Burada belirtmemiz gereken husus, proje sonrası (follow-up) döneminin önemidir. Kalkınma "arzu edilen her tür değişim" ise, bir projeden beklenen de, bu projenin katılımcıların hayatını iyi yönde etkilemesi ve bu etkinin sürmesidir, yani sürdürülebilir olmasıdır. Çünkü, proje uygulamak sadece birkaç aylık kurs düzenlemek anlamına gelmemektedir. Bunun için, ilk görev projeyi uygulayan kurum ve uzmanların proje

sonrası katılımcılarla bağlantının kopmamasıdır. Nitekim, Sayın Necla Arat, genel olarak bu kurslara katılan ve mezun olan 126 katılımcı kurs devrelerini tamamladıktan sonra da KSAUM'la iletişim koruduğunu söylemektedir. Yani, kursiyerlerle proje bittikten sonra da iletişim kurarak onların sorunlarıyla ilgilenmiştir.

Proje esnasında ne UNDP ne KSSGM tarafından izleme ya da denetleme gerçekleştirilmiş, bilgi alış-verişinde bulunulmamış ve görüşme yapılmamıştır. Sadece, proje bitiminde KSAUM temsilcisi, projenin değerlendirmesini içeren raporu Ankara'da UNDP temsilcisi ile düzenlenen görüşmede teslim etmiştir.

Bu proje, UNDP tarafından desteklenen "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" çerçevesinde Türkiye'de uyguladığı bir kaç projenin bir tanesi. Değerlendirmeye aldığımız diğer proje ise, Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (EKAM) tarafından yürütülen "Türkiye'de Kadın İstihdamının Geliştirilmesi için Kanatlı Hayvan Yetiştirme Eğitim Projesi"dir.

4.3.2 EKAM: "Türkiye'de Kadın İstihdamının Geliştirilmesi için Kanatlı Hayvan Yetiştirme Eğitim Projesi"

Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (EKAM), Ege Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olarak faaliyet göstermektedir. EKAM'ın başlıca amaçları:kadınla ilgili çeşitli alanlarda araştırmalar yapmak, kırsal alanlarda ve kentin dar gelirli kesimlerinde yaşayan kadının eğitimi, sağlığı ve istihdamı konularında uygulamaya yönelik projeler üretmek, kadının sağlığı, aile planlanması, kadına hakları konularında konferanslar düzenlemek, eğitim programları hazırlamaktır. Bu amaçların doğrultusunda EKAM genelde akademik çalışmalar yürütmüş, uygulamaya konulan pek az proje yer almıştır.

Bunun nedenini, EKAM'ın hiçbir yerden, özellikle uluslar arası kuruluşlarından, destek almadan faaliyetler yürüttüğüne bağlamak mümkündür. EKAM'ın uluslar arası kuruluşların desteğiyle uyguladığı sayılı projeden biri UNDP'nin "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti

Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) ve Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü'nün işbirliğiyle yürütülen "Türkiye'de Kadın İstihdamının Geliştirilmesi için Kanatlı Hayvan Yetiştirme Eğitim Projesi"dir.

Aslında, Proje'nin seçimi EKAM tarafından yapılmamıştı, EKAM'ın müdürü ve aynı zamanda Proje koordinatörü, Prof. Dr. Seval Sekin, EKAM olarak Turizm sektörüne yönelik bir proje düşündüklerini belirtmektedir. Turistik bir bölge olan İzmir ve onun ilçelerindeki geliri düşük halkın tek geçim kaynağı turizm hizmetleridir. Dolayısıyla, bu yöredeki kadınlara yabancı dil, hijyen ve ilk yardım, ve başka turistlere yönelik hizmetleri ile ilgili eğitimin verilmesi, kadınların kendi gelirlerini elde etmeleri, özgüvenlerinin artması, ve en önemlisi, yöre halkının istihdamının sağlanması ve süreklilik kazanması (turistlerin sene boyu geldiği varsayılsa) daha gerçek bir zemin kazanacağı ileri sürülmüştür. Fakat, KSSGM, hizmet sektöründen daha çok üretim sektöründeki bir projeye ihtiyaç olduğunu kaydederek, kuluçkacılıkla ilgili bir proje üzerine durulmuştur.

EKAM'ın yaptığı ön araştırmanın sonuçlarına göre, tarımsal bölgelere göre tavukçuluk sektörünün dağılımı incelendiğinde Ege bölgesi (İzmir, Balıkesir, Denizli, Muğla) Orta Kuzey (Ankara, Bolu, Çorum, Çankırı, Uşak ve Kırşehir) tarım bölgesinden sonra %16 ile tavukçuluğun yoğun olduğu bölge görünümünde olduğu belirtilmiştir. Piyasa değerlendirmesinden sonra İzmir ve çevresinde etlik piliç üretiminde Köy-tur, Abalıoğlu, Keskinoğlu, İzmir tavukçuluk, Ege tavukçuluk gibi firmaların faaliyet gösterdikleri ve hindi üretimi ise Pınar Çamlı Hindicilik İşletmesi tarafından gerçekleştirildiği kaydedilmiştir. Firmalar ile yapılan görüşmelerde eğitilmiş eleman sıkıntısının yaşandığı ve buna bağlı olarak üretimin düştüğü bildirilmiştir. Kadınların en çok çalıştığı üretim aşamaları ise, kuluçka ve kümeste civcivlerin büyütülmesi olduğu tespit edilmiştir.

Projenin amacı, bu projede kırsal kesimden kadınlara kuluçkacılık, etlik piliç ve hindi büyütme konularında eğitim verilmesi, eğitim süresi sonunda kadınların özel

sektör bünyesinde istihdam edilmesi veya doğrudan kanatlı sektöründe çalışan firmalar ile sözleşmeli üretim yapmaları için olanak sağlanmasıdır.

Bunun dışında proje önerisinde kadının istihdamına, dolayısıyla ülkenin istihdamına katkısı olacağı düşünüldüğünden, proje ile kırsal kesimden kadınların eğitilmiş eleman ihtiyacı duyan özel tavukçuluk firmalarında istihdam sağlanması, bunun yanı sıra isteyen adayların firmalar ile sözleşmeli üretim yapmaları planlanmıştır. Üstelik, Proje tamamlandığında, kuluçkacılığı öğrenen kadınların birleşerek küçük kooperatifler kurarak çalışması beklenmiştir.[97] Çünkü, kırsal kesimde kadınlara gelir sağlayacak ve onların becerilerini geliştirecek unsurlar arasında kooperatiflerin, yerel koşullara uyum sağlama yönünden elverişli girişimler olduğu, böylece, kadınlar tarafından gerçekleştirilen yerel üretimler değerlendirilebileceği ve paraya çevrilebileceği düşünülebilir.[98]

Üstelik, kentsel kesimin, özellikle örgütlü sektörlerindeki işlerde çalışabilme açısından, kırsal kesim kadınların eğitim ve beceri yönünden yetersiz nitelikler sergilemeleri, onların ikincil konumda kalmalarına ya da o şekilde değerlendirilmelerine neden olmaktadır. Kırsal kesimdeki kadınların aktif oldukları iş kollarında, belirli bir bilgi birikimi ve beceri edinmeleri, daha çok geleneksel yöntemlerle gerçekleşmektedir. Kırsal kesim kadınlarının, genelde gelir getirmeye yönelik olmayan ev içi ve geçici bir nitelik taşıyan tarımsal işler dışında belli bir faaliyete yönlendirilmemeleri, kadınların ikincil konumlarının devam etmesine neden olmaktadır.[99] Bu yüzden, mesleksel eğitimden geçmediğinden, geleneksel kalıplar içinde sıkışıp kalmış kadınların bu kalıpların dışına çıkabilmesi için, en azından hazırlık safhası niteliğinde, birtakım beceri kurslarına tabi tutulmalarında yarar vardır. Kadının çalışması ve dolayısıyla toplum yaşamına daha aktif olarak katılması, kendi kişiliğini geliştirmek açısından da önemlidir. Bunun için Proje kapsamında, insan hakları, aile sağlığı, aile içi şiddet konularında

---

[97] S.Sekin, "Türkiye'de Kadın İstihdamının Geliştirilmesi için Kanatlı Hayvan Yetiştirme Eğitim Projesi" üzerine 3 günlük görüşme notlarından, İzmir:17-18-19 Şubat 2004.

[98] L. Brydon, *"Gender and Rural Development Policy"*, in **Women In The Third World: Gender Issues in Rural and Urban Areas,** (Eds.) Lynne Brydon et al., London, 1989.

[99] S. Chant, *"Gender and Urban Production"*, in **Women In The Third World: Gender Issues in Rural and Urban Areas,** (Eds.) L. Brydon et al., London, 1989, s.179-180.

eğitim seminerlerinin düzenlenmesi planlanmıştır. Proje'nin iki yıl süreceği ve yılda bir kez eğitim kursları verileceği, her kurs döneminde 15 kadın kursiyerin katılacağı düşünülmüştür.

Proje'nin teknik yönüne gelince, kadınların eğitiminde E.Ü.Z.F. Zootekni Bölümü dersliklerinden ve derslerin sunulmasında E.Ü.Z.F. bünyesinde bulunan video olanaklarından yararlanacağı, eğitim programı içinde yer alan uygulama konularından civciv büyütme E.Ü.Z.F. Zootekni Bölümü tavukçuluk tesislerindeki civciv büyütme ve Menemen Uygulama çiftliğinde yer alan hindi büyütme kümesinde yürütüleceği öngörülmüştür. Proje bütçesi 18 000 ABD doları olup, bu rakamın dışında, gaga kesme makinası, enjektör, kuluçka makinası, jeneratör ve klima gibi gereksinimlerin olduğundan ek bütçe belirlenmiştir.

Proje onaylandıktan sonra, EKAM grup oluşturmak için İzmir'in Kemalpaşa İlçesi'nin kaymakamından yardım istemiştir. Kemalpaşa İlçesi'nin Bağyurdu Beldesi, EKAM tarafından kırsal kesim kadınının sosyal statüsünü yükseltmek için uygulanacak projeleri için pilot bölge olarak daha önceden seçildiğinden yeni projenin de o yörede uygulanacağı ön görülmüştür. Bunun için kaymakamlığa gönderilen el ilanının dağıtımı istenmiş, bu el ilanının aracılığıyla ve İzmir Tarım İl Müdürlüğü, İlçe teşkilatları ve İlçe Halk Eğitim Müdürlükleri vasıtasıyla tavuk işletmelerinin yaygın olduğu yerlerde kurslar duyurulmuştur. Fakat, kursa tek bir talep gelmemiş, bunun nedenleri olarak, sektörde ücretlerin düşük olması, kursun iş bağlantılı olmaması, kurs yerinin uzaklığı gösterilmiştir. Kırsal kesim kadınından gelen istek kurs süresinin en çok 10 gün olması, ev işlerini aksatmayacak şekilde derslerin gün içinde ve yarım günlük programlar içinde tamamlanması, kurs yerinin yürüme mesafesi içinde bulunması idi.

Böyle beklenmedik bir gelişme üzerine kurs süresini kısaltmak ve eğitimi köy kadınının ayağına götürmek gibi plan değişikliğine başvurulmuştur. Yer olarak EKAM'ın Ege Kadın Araştırma Derneği(EKAD) gibi sivil toplum kuruluşu ile birlikte yürüttüğü "Kırsal Kesim Kadınının Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi ve İstihdam Olanaklarının Yaratılması Pilot Projesi"nin uygulama yeri olan İzmir'in Kemalpaşa ilçesinin Bağyurdu beldesinde yapılmasına karar verilmiştir. Ocak 1999 içerisinde

Kemalpaşa Kaymakamı, Kemalpaşa Tarım İlçe Müdürü, Kemalpaşa Halk Eğitim Merkezi Müdürü ve Bağyurdu Beldesinin köylerinin muhtarları ile 2 kez toplantı yapılarak anılan eğitim projesi tanıtılmıştı. Bu toplantıların sonucunda kaymakam, Halk Eğitim müdürü ve muhtarların önerileri ile eğitim çalışmaları için Bağyurdu Beldesinin Halilbeyli ve Sarıçalı köyleri seçilmiştir. Bu köylerin seçilme nedeni, bu köylerde Halk Eğitim Müdürlüğü'nün kurslarının yapılıyor olmasıdır. Sarıçalı köyünde biçki-dikiş, Halilbeyli köyünde ise, çiçek, el sanatları kursu yürütülüyordu. Bu kursların süresi 6 ay olup, EKAM'un projesi için 10 günlük bir kurs süresi ayrılmıştır.

Eğitim çalışması Halilbeyli köyünden 21, Sarıçalı köyünden 22 kadının katılımı ile yapılmıştır. Toplam, her bir köyde 40'ar saatlik bir eğitim programı uygulanmış, 43 kişi sertifika almaya hak kazanmıştır. Teknik eğitimin yapıldığı bu kurs programının dışında her iki köyde de kursiyerlerle EKAM'ın sağlık, tarım, istihdam, eğitim grubu üyeleri bir araya getirilerek, çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları şunlardır: 6 yaş grubu çocukların anne eğitimi, aile planlanması eğitimi, halk sağlığı taraması.

Proje bu iki grup eğitimiyle "tamamlanmış" sayılmıştır. Proje çerçevesinde öngörülen eğitim kursunun 1999 yılında ve 2000 yılında iki defa tekrarlanacağı ve her defasında 20'ye yakın kadına eğitim verileceği konusunda planlar gerçekleşmemiştir. böyle bir teknik bilgiler ve pratik isteyen uygulama yöntemlerinin 6-7 günde öğrenilmesi, değil köy kadınları, üniversite son sınıf öğrencileri tarafından başarılması güçtür. Köy kesiminde bu tür eğitimin verilmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli husus, katılımcıların maddi olanaklarının kurs konularına uygun olmamasıdır. Öğrenememe ve uygulayamama nedenleri arasında, katılımcılara kurs konularının gerektirdiği malzemenin sadece bir kere gösterilmesi de yer alır.

Üstelik, bu tür pilot projelerin başarısı için eğitim programlarına katılacak kadınların seçimi de kilit faktördür. İlk önce, 25-49 yaş grubu "yetişkin" kadın işgücünün bu tür eğitimlere katılmasını sağlamak, eğitim kurslarının etkili olması için önkoşul olarak alınabilir. Kadınların seçiminde önemli bir diğer kriter, kadının kendi üzerine ya da ailesinin hayvanı, burada kanatlı hayvan, olup olmamasının ya da özel şirketlerde istihdam edilme olanağının olup olmamasının belirlenmesidir. Hiç hayvanı

olmayan ve ileride kanatlı hayvan yetiştirmeyi amaçlamayan kadına hayvancılık konusunda bilgi vermenin pratikte bir yararı yoktur. Çünkü verilen konularla kendi yaşantısındaki olayları özdeşleştirememesi, bu konudaki bilgilerin kalıcı olmasını engelleyecektir. Değerlendirmeye aldığımız projede belirtilmesi gereken husus, kadınların bilinçli olarak seçilmediği, genç kız ve kadınların kurslara katılmalarının Halk Merkezlerinin kursların katılımcılarının katılmasıyla sağlandığıdır.

Sonuç itibariyle, kırsal kesimde yapılan bu çalışma başarısız sayılıp, tek kayda değer çıkarılabilecek sonuç, Halk Eğitim Merkezlerinin köy kadınlarıyla iletişim kurmada, bu tür projelerin uygulanmasında önemli bir rol oynadığının tespit edilmesidir. Ve bunun, ileride yapılabilecek projelerde dikkate alınmasıdır. Biçki, dikiş, nakış, halı, kilim ve el sanatları kursları gibi diğer "halk eğitimi" niteliğinde verilen kurslar, 3 ay, 6 ay gibi bir süre içinde yoğun bir eğitim programı aracılığıyla verilmekte ve sonuç kısa zamanda alınmaktadır. Bu kısa dönem içinde, eğitimci ve katılımcı arasındaki iletişim ve ilişki çok sık ve süreklidir. Oysa, KSSGM ve EKAM işbirliğiyle yapılan bu Proje'de kadınlara verilen eğitim süresi kısa olup, kurs konuları 1-2 ay içinde verilmesi planlanmış, fakat 10 günde yapılmış olması kursun amaçladığı sonuçlara ulaşmamasını sağlamıştır.

Bunun dışında, EKAM müdürü sayın Sekin, köy kesimindeki kadınların iş olanaklarını sağlayan projeler istediklerini, uygulanmaya çalışılmış projenin pek ilgi çekmediğini, katılımcıların pasif kaldığını belirtmektedir. Bunun dışında, sayın Sekin'in tespitine göre, uluslararası kalkınma kuruluşların but tür girişimleri yetersiz, dahası başarısız olmaktadır. Özellikle, bu kuruluşların ısrarla vurguladıkları, örneğin, insan hakları konusundaki eğitiminin, kırsal kesim kadını için pek fazla bir şey ifade etmediği ve çoğunlukla okur-yazar olmayan kadınlara bu tür konuları dolaylı yöntemlerle anlatılması gerektiği de ortaya çıkmıştır.

UNDP'nin bu projelerinin sonuçlarını değerlendirmeye geçmeden önce, daha bir pilot projenin incelenmesinin çalışmamıza büyük katkısı olacağının kanaatindeyiz. Sıradaki proje, sivil toplum kuruluşu olan Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı'nın yürüttüğü "Kadınlar için Yeni bir İş Alanı: Oyuncak Üretimi" projesidir.

4.3.3 KEDV: "Kadınlar için Yeni bir İş Alanı: Oyuncak Üretimi"

Kadının kalkınmaya katılımını güçlendirmeden önce, bu katılıma hazırlık olarak kalkınma politikasının kapsamını oluşturmada; ekonomik gelişimi kaynaklara göre değiştirme, beslenme, barınma, sağlık, çalışma, temiz su ve sanitasyon gibi temel ihtiyaçları karşılama, nüfusu dengeli tutma, karar verirken çevre ve ekonomiyi göz önüne alma, teknolojiyi yeniden yönlendirme gibi kritik amaçlar ortaya konmuştur. Bu amaçların gerçekleşmesinde kadınların rolü ise yadsınamaz. Sivil toplum kuruluşları, kadınların belirlenen kalkınma amaçları çerçevesinde kalkınmaya katılımlarının, kadının geleneksel rolleri ve ataerkil toplum sistemi ile sınırlanmasını önlemede de önemli rol oynarlar. Çünkü, uygulama ile teori arasındaki uçurum, hiç bir alanda kadın ve kalkınma konularında olduğu kadar derin değildir.

İşte bu tür sivil toplum kuruluşlarından biri, kadınların yaşam kalitelerini ve ekonomik durumlarını iyileştirmek amacıyla kurulmuş, kâr amacı gütmeyen Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) dir.

KEDV çalışmalarını merkezi ve yerel yönetimler, üniversiteler, ilgili alanlardan kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmaktadır. Bu kapsamda, Belediyeler, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Kadının Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile işbirliği koşulları yaratmakta; çeşitli sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra, toplumsal sorumluluk çerçevesinde Citibank, İdeefixe, Estore, Microsoft gibi firmalar ve gönüllüleriyle çalışmaktadır. Üstelik, KEDV uluslar arası düzeyde Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi kuruluşlarla temas etmekte ve bu kuruluşların desteğiyle projeler yürütmektedir. Örneğin, böyle bir projelerden bir tanesi, UNDP destekli "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) desteğiyle KEDV tarafından yürütülen "Kadınlar için yeni bir iş alanı : Oyuncak üretimi" Projesi'dir.

Proje'nin uygulanma yeri olarak, KEDV'in yerleştiği İstanbul şehri belirlenmiştir. Bu Proje'nin amacı:

- Oyuncak ve okul öncesi materyalleri üretimini kadınlar için yeni bir iş alanı olarak tanıtmak.
- Eğitim ve uygulamaya yönelik bir oyuncak tasarım ve eğitim merkezi kurmak.
- En az 100 kadını oyuncak yapım üretimine katarak (ücretli ya da girişimci olarak) düzenli gelir elde etmelerini sağlamak.
- Ucuz eğitim amaçlı ve çevreye zararlı olmayan malzemelerden yapılmış oyuncakları gündeme getirmek ve yoksul ailelerin bunlara ulaşmasını kolaylaştırmak

olarak belirtilmiştir.

KEDV proje önerisini sunmuş ve KSSGM de onaylamıştır. Proje gerekçesi olarak, dar gelirli kadınların genellikle el emeğine dayanan ama günlük hayatta ve doğal olarak pazarda pek yeri olmayan geleneksel ürünlerle gelir elde etmeleri beklenmekte olduğu belirtilmiştir. Oysa, formel eğitimleri düşük bile olsa bu kadınlar, mevcut el becerileri ile geleneksel olmayan ama pazarda yeri olan yeni ürünlerin üretimine katılabilecek ve düzenli gelir sağlayabilecekleri beklenmiştir. Araştırmalar sonucunda, özellikle dar gelirli ailelerin pedagojik olarak anlamlı, kaliteli ama ucuz oyuncaklara ulaşması hemen hemen imkansızken, ekonomik durumu iyi olan aileler ise genellikle ithal oyuncaklar kullanmakta olduğu tespit edilmiştir. Bunun doğrultusunda, çocuk oyuncakları ve okul öncesi eğitim malzemeleri hem pazarı olan hem de kadınların mevcut becerileri ile ve çok kısa bir beceri eğitiminden sonra katılabilecekleri bir iş alanı oluşturulması önerilmiştir. Ayrıca, pek çok kadın oyuncak yapımına kendi evlerinde ve pek az sermaye ile katılabilecekleri varsayılmıştır. Proje Bütçesi: 6.700.000.000TL olarak KEDV tarafından gösterilmektedir.

Proje'nin uygulanması KEDV'e ait Kadın ve Çocuk Merkezleri'nde (Esenyurt, Kocasinan ve Güngören'de) sürdürülmüştür. Bu merkezlerde kadınlarla yapılan çeşitli değerlendirme toplantıları projenin geliştirilmesi için kullanılmıştır. Bu Merkezler

çevresinde duyurular yapıldı. Katılımcıların sayısı, Proje'nin başlangıcında 10 kişi olup, Proje'nin sonunda 100 kişiye kadar çıkmıştır. Bu da, kadınların sivil örgütlenmeler çevresinde birleşmeleri; onların belli bir amaç etrafında yönlendirilmelerini sağlarken, hedeflere ulaşmak için mevcut kaynaklar da harekete geçirilebildiğinin göstergesidir.

KEDV bir gönüllü kadın kuruluşu olarak, okuma-yazma bilmeyen kadınlara ya da okula gitme şansını kaybetmiş olanlara da yardım etmektedir. Örneğin, söz konusu projede katılımcılara kadın olması dışında herhangi bir kriter uygulanmamıştır.

Eğitim konuları ise, dikiş ve el işleri konusunda yeni modellerin eğitimi, marangozluk ve atık kağıt üretimi konusunda beceri geliştirme eğitimi, iş organizasyonu, birlikte çalışma, fiyat hesaplama, pazar araştırması, kayıt tutma becerileri olmuştur. Proje'nin uygulanması için, ürün geliştirme ve eğitim için maaşlı dikiş-el ürünleri eğiticisi ve marangoz usta davet edilmiştir. Ancak zaman içinde daha önce eğitimden yararlanmış kadınlar da eğitici olarak görev almaya başladılar. Atölye bazında sürekli eğitim yapıldı. Eğitimler dikiş-el ürünleri için 1 ay, marangozluk için 3 ay olarak söylenebilir. Ancak eğiticiler kadınlarla sürekli çalıştılar ve izleme yaptılar. Uygulamada yaşanan aksaklıklar da mevcuttu: Marangozluk gibi yeni konularda kadınların katılımını sağlamada başlangıçta zorluklar yaşanmıştır.

Teknik eğitimin dışında özel bir bilinçlendirme çalışması yapılmamıştır. Ancak iletişim, örgütlenme, sağlık gibi konularda Kadın ve Çocuk Merkezleri'nde verilen eğitimlere isteyenler katılmıştır. Genel olarak, proje koordinatörleri, atölye sürecinin, tamamen kadınları güçlendirmeye yönelik olarak organize edildiğini söylemektedirler: Bütün üretim ve pazarlama süreci ve geliştirilen stratejiler katılımcılarla paylaşıldı, fiyat hesaplamaları birlikte yapıldı, atölyelerde kadınların kendisine sorumluluk verildi ve sahiplenmeleri sağlandı. Üstelik, bir kerelik kurs yapılması yerine sürekliliği olan ve yeni katılmak isteyen kadınların da katılabileceği sürekli atölyeler oluşturulması yoluna gidilmiştir. Sonuç itibariyle, Proje esnasında100 kadına eğitim verilmiş, pazarlanabilir ürünler geliştirilmiş ve onların üretimi için atölyeler oluşturulmuştur. Bunun dışında, KEDV görevlileri bu kursların kadın yaşantısına da olan etkisini kaydettiklerini söylemektedirler:

- Kadınlar, birlikte çalışma, organizasyon, iletişim becerilerini geliştirdiler.
- Kadınların para kazanmaya başlamalarıyla birlikte aile içindeki statüleri yükseldi.
- Kadınların eğitici olarak rol almaya başlamalarıyla birlikte özgüvenleri arttı.

Bununla birlikte, sadece beceri kazandırma eğitimlerinin yeterli olmadığını bir kez daha gösteren bir proje olduğunu tespit eden proje yürütücüleri, yaparak öğrenme ve kadınların ortaklığını güçlendiren bu tür projelerin süreklilik şansı daha fazla olduğunu da belirtiyorlar.

Bu atölyeler 1999 yılında deprem bölgesine de yaygınlaştırılmıştır. Kadınlar için hala varlığını sürdüren atölyeler var ve kendilerinin de yerel pazarlara ulaşma şansı arttı, kapasitelerini geliştirmişler. Pazarlama çalışmalarında kullanılmak üzere bir Oyuncak katalogu basılmıştır. Şimdi gelinen noktada Kooperatifler kurulmuş, tüzel kişilikleri kazanılmış, dolayısıyla fatura verebilir, kendi siparişlerini kendileri alabilir hale gelinmiştir. KEDV'nin atölyelerin pazarlama çalışmalarını desteklemek üzere kurduğu "Nahıl" İktisadi İşletmesinin de başlangıcı olmuştur. Tabii bunun UNDP ya da KSSGM sayesinde ya da desteğiyle olmadığı ortadadır. Kendisi sivil toplum kuruluşu olan KEDV'in bu iki kurumun dışında kalkınma kuruluşlarıyla işbirliği yaparak ve yapılan bağışların sayesinde projeler yürütmektedir.

4.4 Pilot Proje Sonuçlarının Değerlendirilmesi ve Öneriler

Kadını Güçlendirme yaklaşımı, toplumsal cinsiyet analizini kadının üretkenlik rolüyle (sağlık, aile planlanması, eğitim), iktisadi rolünü (gelir, tarım, ev ekonomisi) makroekonomik planlama, yapısal uyum, sivil ve siyasi kuruluşlara kadar genişletmektedir. Çoğu kuruluşların kadını güçlendirmeye yönelik gerçekleştirilen çalışmaları genelde program ya da projeler halinde yürütülmektedir. Ancak daha çalışmamızın üçüncü bölümünde belirttiğimiz gibi, bütün projelerin eksiksiz uygulandığını ve her zaman amacına ulaştığını iddia edemeyiz. Kalkınma projelerinin kadının istihdamına, refahına ve statüsüne herhangi bir etkisinin olup olmadığını, kadınlara neler kazandırdığını, getirilerin neler olduğunu anlayabilmek üzere UNDP'nin Türkiye'de uyguladığı 3 pilot proje tanıtılmıştır. Ele aldığımız GAD şemsiyesi altında

uygulanan kalkınma projeleri, dar gelirli ve kırsal kesim kadınlarına yönelik uygulamalardır. Bu tanıtımın neticesinde projelerin sonuçlarına ilişkin durum saptanması yapılmıştır. Bu bağlamda, kadını güçlendirmeye yönelik program ve projeleri uygulayan bir kuruluşun nasıl stratejiler izlemeli ve etkinliğini nasıl arttırabilir gibi konulara ilişkin önerilerin yapılmıştır.

1. Pilot Proje Konusunun Seçilmesi: Proje konularının, bu projeleri uygulayacak olan kurum tarafından seçilmesi gerekmiştir. EKAM örneğinde ise, proje neredeyse KSSGM tarafından verilmiştir. Böyle bir yaklaşım, bu projelerin uygulanması, sadece "yapılmış" olması ve kalkınma çalışmalarının yapıldığı görünümü vermesi için olduğu hissini uyandırmaktadır.
2. Pilot Projelerin Eğitim Boyutu: Üç örnekte de proje konuları kadınlara bir beceri kazandırmaya yönelik seçilmiş, eğitim boyutuna yeterince yer verilmemiştir. Oysa bu gibi projelerin uygulamalarında başarılı olmanın en önemli koşulu, eğitim konularının içermesidir. Böylece, İ.Ü.KASAUM ve KEDV projelerinde eğitim ve bilinçlendirme konularına daha fazla yer verilmesi, EKAM projesinde ise, konunun seçimi kadınların sosyo-ekonomik özelliklerinin bilinerek yapılması, projeye katılacak birey açısından çok daha işlevsel olabilirdi.
3. Projeye Katılacak Kadınların Seçilmesi:
    a. Birinci projede kadınlar ilan üzerine başvurmuş proje katılımcıları gönüllü ve istekli kadınlardan oluşmuştur. İkinci projede ise, başka amaçla toplananlar(Halk eğitim merkezinin dikiş-nakış kursiyerleri) katılımcılar olarak kullanılmıştır. Bunun neticesinde hangi projenin daha verimli geçtiği açıkça ortada.
    b. Kadınların seçiminde önemli bir kriter, kadının ekonomik durumu belirlenmesidir. Çünkü kadınların el becerisini kazandıktan sonra, onu pratikte kullanamaması söz konusu olabilir. Örneğin, kümes hayvanları ya da toprağı olmayan kadınlara hayvancılık konusunda bilgi vermenin pratikte bir yararı yoktur. Bu doğrultuda, eğitim programlarına katılacak

kadınlar saptanırken, yaş ve eğitim kriterleri yanında kadının ekonomik durumunun da göz önünde bulundurularak planlanması gerekir

4. İzleme ve Değerlendirme Durumu: Projelerdeki eğitim programlarının önemli koşullarından biri olan; "izleme" ve "değerlendirme" çalışmaları ele aldığımız projelerin hiçbirinde öngörülmemiştir. Projelerin baştan beri uygulanmasında izleme görev ve sorumluluğu KSSGM'ye verilmişse de, bu kurum bu görevini sadece gelişme raporları isteyerek gerçekleştirmiştir.
5. Bu projelerin ekonomik katkısı olmasa da, bazı kadınların hayatını olumlu şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Aile içi şiddet, çocuk bakımı, aile sağlığı konusunda kadınları bilinçlendirme etkili olabilmektedir. KASAUM projesinde görüldüğü gibi, kadının aile içindeki statüsünün değişmesi ve özgüveninin artması bir "sertifika" sayesinde mümkün olmuştur.
6. STK'nin uyguladığı pilot proje diğer iki projenin yanında sürdürülebilirlik sağlayarak kadınların istihdamına katkısı olmuştur.
7. Projeler "UNDP destekli" olarak tanımlanmasına rağmen, UNDP'nin rolünün çok kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. UNDP bir kalkınma kuruluşu olarak kalkınma ve kalkındırma sürecine pek katılmamaktadır.
8. Söz konusu projelerin GAD şemsiyesi altında uygulandığı söylense de, Tablo 4.1'de yer alan WID ve GAD yaklaşımlarının içeriği projelerin daha çok WID yaklaşımı kapsamında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki durum saptamasından yola çıkarak, projelere ilişkin önerilerimiz şunlar olacaktır:

1. Proje konularının, bu projeleri uygulayacak olan kurum tarafından seçilmesi o projenin başarı oranını arttırır. Çünkü, bir projeyi uygulamadan önce ilgili kurumun ön araştırma yapması, mevcut imkanlarını ve projenin uygulandığı bölgeye ve sektöre göre potansiyel verimliliğini hesap etmesi beklenir. Aksi takdirde, projenin amacına ulaşması güçtür.
2. UNDP destekli "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" çerçevesinde uyguladığı tüm projelerin başlıca amacı aynıdır: Türk kadının

kalkınmaya katılımını güçlendirmektir. Bu amacın kapsamında dar gelirli kadınların istihdamını arttırmak da ön görülmüştür. Bu ise, ancak kadının her yönüyle eğitilmesiyle olanaklı olacağı vurgulanmıştır. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, kadın eğitiminden elde edilecek kişisel ve sosyal getiriler, erkeklerin elde edeceği getirilerden daha yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, eğitimin sağladığı getiriler gelişmiş ülkelere göre daha fazladır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde kadın eğitimi diğer ülkelere göre daha önemlidir. Bir başka sözle, kadının ulusal istihdam yapısındaki yerinin ve toplumsal statüsünün değiştirilmesi, kadınlara yeni becerilerin kazandırılması, üretimin ve istihdamın her aşamasına katılması ve kararlarda söz sahibi olması ile olanaklıdır. Bu ise, hedef kadın kitlesinin özelliklerinin dikkate alınarak ve eğitimin çok yönlü amaçları göz önünde bulundurarak, hazırlanacak eğitim projeleri sayesinde gerçekleşebilir. Bu anlamda, eğitim projelerinin, "nötr", "tek yönlü" ve "tek boyutlu", "kalkınma amaçlı" değil, kadının, toplumun kalkınması, üretimin arttırılması için bir araç, bir kanal olarak değil, bir amaç olarak algılanması, düşünülmesi ve eğitim projelerindeki yeri ve konumunun, bu ilkeler göz ardı edilmeden, "farklı" bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla araştırmacıların, öncelikle kadınların hangi işleri yaptıklarını iyi bilmeleri; ikinci olarak, kadının üretime katkısının ne oranda gerçekleştiğini de iyi hesap edebilmeleri gerekmektedir. Üstelik, kadının ekonomik ve kültürel yönden güçlendirilmesinde, öncelikli olarak kent kadınları ve kırsal kesim kadınları ayrımı yapmak gereği ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bu iki farklı alan arasında belirgin bir biçimde problem farklılıkları bulunmaktadır. Bu problemleri çözmek de, yine alanlara göre farklılaşmaktadır.

3. Kadınların, potansiyel, sorun, eğilim ve önceliklerini göz önünde bulundurmalı.
4. Kadınların gündelik yaşamlarını sağlıklı ve verimli sürdürmelerine gerekli, bilgi, donanım beceri ve kaynaklara ulaşmayı amaçlayan çalışmalar yapmalı.
5. Kadınların işgücü değerinin geliştirilmesine yönelik, günlük çalışama temposuna uygun katılımlarını kolaylaştıracak projeler hayat geçirmeli.

6. Projelerdeki vizyon; kadının toplumsal, ekonomik ve siyasal rollerinin güçlendirilmesi üzerinde kurulmalı.
7. Uluslararası kalkınma kuruluşları, özellikle UNDP, yaptıkları projelerde kendilerine "kadınların pratik gereksinimlerini karşılıyorum ama uzun vadede stratejik gereksinimleri karşılama potansiyelim var mıdır?" sorusunu sormalıdır. Böylece uluslararası kalkınma kuruluşları, daha etkin politika ve stratejileri geliştirmeleri bulundukları faaliyetleri, özellikle projelerinin hedefine ulaşmasını sağlar.
8. Kadınların kalkınmaya yönelik faaliyetlere katılımlarının arttırılmasında, kadınların eğitim için imkanları hakkında bilinçlendirmesinde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının etkisi yadsınamaz. Genel olarak, kitle iletişim araçlarının yaygın hale gelmesinin önündeki engellerin (teknik altyapı, kentsel alanlarla iletişimin sürekli olmaması vb.) ortadan kaldırılması oranında, bu konuda bir gelişim yaşanacaktır. Kalkınma projelerinin kitle iletişim araçları sayesinde halk içinde yaygın olarak tanıtılması bu projelerin başarısını arttıracaktır.
9. Yerel yönetimlerin, değişik alanlarda aktivite göstermelerinin, merkezi yönetimlere oranla daha yüksek olduğu bilinen gerçeklerdendir. Buna göre, kalkınma projelerinin kapsamında kadınların sosyal ve ekonomik bir faaliyet içine girmelerinde yerel yönetimlerden maksimum düzeyde yararlanılması yoluna gidilmesi, bölgesel bir kalkınma planının gerçekleştirilmesinde etkili olacaktır.
10. Kadınların ekonomik alandaki faaliyetlerinin artırılması için, küçük ölçekli girişimciliklerin teşvik edilmesi yanında, bu durumun kurumsal mekanizmalarla desteklenmesi de bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için kısıtlı miktarda verilen kalkınma yardımına ek olarak yerel şirket ve üretici firmaların desteği sağlanması gerekmektedir. Uzun dönemli ve kalıcı sonuçlar için ise, bu desteğin bir kereye mahsus değil, sürdürülebilir olmalı.

11. Beceri kazandırma kurslarına tam katılımın sağlanması, bu kurslarda yönetim, rehberlik ve denetimin gereğince yerine getirilmesi, söz konusu kursların, istihdam alanları dikkate alınarak gerçekleştirilmesi, kursa katılanlara iş yeri, araç-gereç, finansman ve pazarlama gibi konularda destek sağlanması, bu kurslardan istenen sonucun alınmasında büyük oranda etkili olacaktır.
12. Bölgenin kırsal kesiminde yaşayan kadınların hangi işleri yaptıkları ayrıntılarıyla araştırılmak suretiyle, onların becerilerini geliştirici, gelir sağlayan uğraşlarını ilerletmeye yarayacak ve dolayısıyla kendilerine güvenlerini yeniden kazandıracak girişimlerin başarısından söz etmek mümkündür.
13. Kadın projeleri ve STK: Kadınların sivil örgütlenmeler çevresinde birleşmeleri; onların belli bir amaç etrafında yönlendirilmelerini sağlarken, hedeflere ulaşmak için mevcut kaynaklar da harekete geçirilebilir. Dolayısıyla, kadının güçlenmesine yönelik kalkınma projelerinin uygulanmasında STK'ların büyük katkısı ve etkinliği göz ardı edilmemelidir.
14. Kadının Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü'nün(KSSGM), bölgedeki üniversitelerin ilgili bölümleriyle irtibata geçmeleri ve bunun yanında, belli illerde temsilcilik kurmaları bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu projelerin uygulandığı bölge ile ilgili daha pratik bilgiler ve veriler elde edilmesini, projelerin uygulanma esnasında izleme ve desteklemesini sağlayabilir.
15. UNDP gibi uluslar arası kalkınma kuruluşların projelerin uygulanma sürecine aktif katılımı hem yerel hem uluslar arası kamuoyunun desteğini çekecek, halkın katılımını arttıracak, projenin başarısını etkileyecektir. Bu etki, hem teknik hem danışmanlık yardım sayesinde mümkün olacaktır.
16. Sözde ortaklaşa yapılan, ama sadece UNDP'nin finansmanı ve KSSGM'nin projeleri devretmesiyle uygulamaya konulan projelerin hedefe ulaşıp, kalkınma yardımının daha etkin bir şekilde kullanılması için ortaklık daha aktif olması gerekmektedir.

17. Daha önceleri uygulanan bölük pörçük pilot projelerin tecrübesinden dersler çıkarılarak daha etkin strateji ve programlarının ve bir ağ şeklinde bir biriyle bağlantılı projelerin geliştirilmesi ve aktarılan yardımların arttırılması, ve en önemlisi de, projelerin uygulama yollarını daha da geliştirilmesi ve etkilerinin arttırılması için danışmanlık ve teknik yardımın çoğaltılması gerekmektedir.

Sonuç

Günümüz dünyasında, tezimizin ilgi odağı olan Uluslar arası Kuruluşlar olarak tanımladığımız pek çok oluşumlar mevcuttur. Bu kuruluşlar, uluslar arası ilişkilerin devletler kadar önemli, aktif aktörleri olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Uluslar arası kuruluşlar birçok bakımdan ulusal devletlerden çok daha zayıf olmakla birlikte, kendilerine tanınan yetkiler ve sağlanan imkanlar karşılaştırıldığında, önemli işler başarmakta ve varlıklarını haklı çıkaracak çalışmalar yapmaktadırlar. Söz konusu oluşumlar çok çeşitli alanlarda faaliyette bulunmakta, çalıştığı alana ilişkin stratejiler geliştirmekte ve çalışmalar yürütmektedir. Uluslar arası kuruluşların gündeminde çok çeşitli sorunlar yer almaktadır. Ancak onların içinde en çok sıklıkla anılanı, kalkınma sorunudur.

Bu çalışmada, kalkınma sorununun uluslar arası kuruluşların gündemine nasıl oturduğu analiz edilmiştir. İkinci bölümde yer alan teorik çerçevede kalkınmanın çeşitli boyutlarına da değinilmiştir. Özellikle, yaklaşık son on yılda ivme kazanan kalkınmanın insani boyutu irdelenmiştir. İnsani boyutun gündeme gelmesinden sonra, temel hedef olarak insanın yaşam kalitesinin yükseltilmesi benimsenmiş ve ekonomik sektörler yanında, sosyal-insani boyut ve çevre boyutu proje planlaması ve uygulamalarında dikkate alınmaya başlanmıştır. Artık, temel yönelim ekonomik büyüme olmayıp, çevre duyarlı, katılımcı ve eşitlikçi bir yaklaşımla insanların yaşam kalitesini yükseltmek olmuştur. Bu daha bütüncül bir proje yaklaşımını gerektirmiş ve beraberinde getirmiştir.

Tezde bu yaklaşımı benimseyen ve genel olarak, kalkınma sorununun üzerine büyük bir yoğunlukla uzmanlaşan, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), adlı iki kuruluş ve onların, kalkınma politikalarının önemli aracı haline gelen, kalkınma projeleri ele alınmaktadır. Kalkınma projeleri sayesinde gerçekleştirilmek istenen salt toplam gelirin artırılması olmayıp, kalkınmakta olan ülkelerde toplumsal refahın artırılmasıdır. Bununla ilişkin, üçüncü bölümde Dünya Bankası ve UNDP'nin kalkınma projeleri ve genel olarak, insani kalkınma yaklaşımında da, eğitimin kilit etken olarak görüldüğü ve kalkınma gündeminin hedeflerine ulaşımdaki vazgeçilmez bir unsur olduğu anlatılmaktadır. Eğitim boyutu, özellikle

kadına yönelik program ve projelerin bir bileşeni olarak kapsanmakatadır. Çalışmamızın önemli bulgularından biri, ne UNDP ne Dünya Bankası'nın kadının kalkınmasına yönelik projelerin içinde salt kadın eğitimi konusunda projeye rastlanmamasıdır. Nitekim, UNDP'nin "Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı" çerçevesinde uygulanan pilot projelerinin değerlendirmesinde anlaşıldığı gibi kadın eğitimi sadece bir bileşeni olarak anılmaktadır.

Söz konusu projelerin değerlendirildiği tezin son bölümünde, kalkınmanın insani boyutuna yönelik kalkınma programlarının geliştirilmesi ve uygulanması süreçlerinde kadın "***özel hedef grup***" ve "***katılımcı taraf***" olarak dikkate alındığı anlatılmış, kalkınmada kadın sorunsalı sadece nimetlerden adil yararlanma sorunu olmayıp, aynı zamanda kadınların toplumsal süreçlere ve kalkınmaya güçlü bir birey olarak katılımı kendiliğinden kalkınma faaliyetlerinin etkinliğini artıran bir unsur olduğu ileri sürülmüştür. Çünkü, kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesi aynı zamanda; Türkiye'de bölgeler ve cinsiyetler arası eşitsizliğin azaltılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi anlamına da gelmektedir.

Bütün söylenenlerden yola çıkarak şu sonuca varılmıştır: Kalkınma sorunlarının karşısında aktarılan yardımların yetersizliğinden, yanlış kullanımdan söz edilebilir, bugünkü gelişmeleri ile uluslararası kalkınma kuruluşlar mükemmel ve yeterli olmayabilir, bununla birlikte, insanoğlunun giderek artan ve giriftleşen sorunlarının çözülmesi amacında faaliyetlerde bulunan sayılı oluşumlardan biri olan bu kuruluşların varlığı insanoğlunun daha iyi bir gelecek sahibi olma umudunun nedenidir.

Kaynakça

Kitaplar

EASTERLIN, A. : 2001 "Niye Bütün Dünya Kalkınmış Değil?", **Kalkınma İktisadı**, Ed. by., F. Şenses, İstanbul, İletişim Yayınları.

GASPER, D. :1995 "Kalkınma Ahlakı:Yeni Bir Alan mı? Yardım ahlakına özel bir atıfla, kalkınma ahlakının kapsam ve yapısına bakış", **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Ed. by., Prendergast et al., Yapı Kredi Yayınları.

GUICHAOUA, A. : 1998 "Sosyal Bilimler ve Kalkınma", **Üçüncü Dünya'nın Sonu mu?**, Ed. by., Serge Cordellier, İstanbul:İletişim.

GÜRBÜZ, B. : 1994 "Küreselleşme ve Kalkınma Krizi:Gelişmekte olan Ülkeler açısından bir Değerlendirmesi", **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Ed. by., F. Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları.

JEFFERY, P. : 1998 "Silver Bullet or Passing Fancy?Girls' schooling and population policy.", **Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy,** Ed. by., R.Pearson, C.Jackson, London& NewYork:Routledge.

KSSGM.: 1999 **Toplumsal Cinsiyet Eğitimi El Kıtabı,** Ankara: T.C. KSSGM.

MOROĞLU, N.: 1999 **Kadınlarımızla Birlikte 10 yıl,** İstanbul: İ.Ü. KASAUM ve KAD.

NUNNENKAMP,P. : 2001 "Üçüncü Dünyanın Geleceği – Mevcut Sorunlar ve Kalkınmada İşbirliğine Yönelik Sonuçlar", **Kalkınma İktisadı,** Ed. by., F. Şenses, 2.Baskı, Istanbul:İletişim Yayınları.

PARPART, J.: 2000 **Theoretical Perspectives on Gender and Development,**

PEARSON, R.: 1998 **Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy,** London & NewYork: Routledge

ROBERTS, A.: 1993 **United Nations, Divided World: The UN's Roles in International Relations,** 2. bs, Oxford: Clarendon Press.

STEWART, F.: 1995 **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma,** Yapı Kredi Yayınları.

TADEVOSYAN, E.:1996. **Словарь-Справочник по Социологии и Политологии** (Siyaset Bilimi ve Sosyoloji Rehberi), Moskva: Znanie.

TAYLOR, P.: 1997 "The UN an International Organization", **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. by., J.Baylis, S. Smith, London:OUP.

TODARO, M.: 1994 **Economic Development**, 5. bs., New York & London:Longman.

TOYE, J. : 1995 "Yapısal Uyum Borçlanmasının Değerlendirmesi: Bazı Yöntem Sorunları", **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Ed. by., R. Prendergast, F.Stewart Yapı Kredi Yayınları,

ÜLKEN, Y. : 1987 "Dış Yardımlar", **Uluslararası İlişkiler**, Ed. by., Ö.Arı, İstanbul:Der Yayınları.

WILLETTS, P. : 1997 "Actors in Global Politics", in J.Baylis, S. Smith (ed.) **The Globalization of World Politics:An Introduction to International Relations**, London: OUP.

Makaleler

AINSWORTH, M. : 1996 "The Impact of Women's Schooling on Fertility and Contraceptive Use: A Study of Fourteen Sub-Suharan African Countries", **The World Bank Economic Review**, Vol. 10, Jan, No:1.

ARIN, T.: 1994 "Uluslar arası Para Fonu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Stratejileri", **Petrol-İş Yıllığı 93 – 94.**

ERTÜRK, Y.:1995 "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Kırsal Kadının Sorunu", Kadın ve Sosyo-Ekonomik Gelişme Konferansı, Ankara: T.C. Başbakanlık KSSGM.

ERDOĞDU, M. : 2002 "Beşeri Sermaye-İktisadi Kalkınma İlişkisi", **İktisadın Dama Taşları**, No:2.

HİEMENZ, U. : 1989 "Development Strategies and Foreign Aid Policies for Low Income Countries in the 1990s", **Kieler Diskussionsbeitrage.**

HUNTİNGTON, S. 1983 : "United States Foreign Policy and the Third World", in **Vierteljahresbericht**, No.91.

INGHAM, B. : 1993 "The Meaning of Development: Interactions Between "New" and "Old" Ideas", **World Development**,

İNSEL, A. : 2001 "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", **Toplum ve Bilim 89, Yaz.**

MIHÇI, H. : 1996 "Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır?", **Ekonomik Yaklaşım,** Cilt 7, Sayı 23.

ORUÇ, Y. : 2001 "Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler", **Toplum ve Bilim 89,** Yaz.

SKJELSBACK, Kjell. 1971 : "The Growth of International Non-governmental Organization in the Twentieth century", **International Organization**, 25/3.

YENİÇERİ, Ö. : 2002 "Çokuluslu Şirketler, Milliyetçilik ve Ulus-Devlet Üzerindeki Baskılar", **2023 aylık dergi**, Sayı 17.

Diğer Kaynaklar

BENOIT, P. : 1995 — Project Finance at the World Bank: An Overview of Policies and Instruments, **World Bank Technical Paper**, Washington DC, s. 9.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI (UNDP):1995 — **Human Development Report ,** Turkey: Ankara.

:1993 — **Human Development Report 1992**, Oxford: Oxford University Press.

İ.Ü. KSAUM: 1999 — "Gecekondu Bölgeleri Kadınlarına Yönelik Ev Dışında Gelir Getirici Beceri Kazandırma Projesi", **Değerlendirme Raporu**, s.1.

CALHOUN, C.: 2002 — **Dictionary of the Social Sciences**, London: OUP.

MENDEZ, R.:2004 — "United Nations Sudies: UNDP", (Çevrimiçi) www.yale.edu/unsy/researchactivities.

OSADCHI, A.: 2004 — "International Development", (Çevrimiçi) www.geocities.com/alexanderosadchey/Intenational.pdf.

PIERCY,J.:2004 — "Developing Countries: Why Should We Care?", **Seminer konuşması,** (Çevrimiçi) www.worldbank.org/html/extdr/smith-assoc/ts - developing.htm.

WORLDBANK: 2004 — Operational Policies: Gender and Development, (Çevrimiçi) http://worldbank.org/Institutional/Manuals

İnternet Kaynakları

1. www.worldbank.org.tr, (Son güncelleme tarihi 30 Haziran 2003).
2. www.worldbank.org, Projects&Programs, Projects Database, Poverty, 419 records.

3. www.undp.org/hdr2003, (Çevrimiçi) Ocak 2004.
4. www.kedv.org.tr
5. www.kssgm.gov.tr
6. www.us-dos.gov.usa, US-Department of State, Special Report No:99.
7. www.kazete.com.tr/arsiv/2003/35/index.php., (Çevrimiçi) Mayıs 2004.
8. www.ucansupurge.org/newhtml, (Çevrimiçi) 14 Ocak 2004.
9. www.un.org/millenium /sg/report/key.htm, (Çevrimiçi) Nisan 2004.